

AZƏRBAYCAN DİLİ

METODİK VƏSAİT

HAVA ABDULLAYEVA

Ümumtəhsil məktəblərinin

4-cü sinfi üçün **Azərbaycan dili (dövlət dili)** fənni üzrə dərsləyin

METODİK VƏSAİTİ

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
kovsershriyyat@gmail.com və **derslik@edu.gov.az**
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

«KÖVSƏR» NƏŞRİYYATI

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
ÇOXBİLMİŞLƏ TANIŞLIQ	22

I BÖLMƏ. AİLƏMİZİ QORUYAQ!

Uşaqlıq həyatımdan xatirələr	24	Tofiqin ad günü	30-31
Ananın iş otağı	26	Ümumiləşdirici dərs	33
Layla. Oxşamalar	28		

II BÖLMƏ. MƏKTƏB ZAMANI GƏLDİ!

Məktəbə çağırış! Oyan, oğlum!	36	Mətn (I hissə, II hissə)	42-44
Sənə üzük nə gərəkdir	38	Ümumiləşdirici dərs	44
Bir xatirə... ..	40		

III BÖLMƏ. DOST-DÜŞMƏN SEÇİLƏR, VƏTƏN SEÇİLMƏZ!

Vətən	46-48	Sazlı-sözlü diyar	51
Çiçək dənizi	49	Ümumiləşdirici dərs	53

IV BÖLMƏ. MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZ

Ana dili	55	İtə ataram, yada satmaram (I hissə, II hissə) ...	60-61
Qazan xanın oğlu Uruz	56	Kosa-kosa	62
Ədalətin sazi	58		

V BÖLMƏ. İNSAN İNSAN OLUR ƏMƏLLƏRİYLƏ !

Əsl dost	64	İş canın cövhəridir	68
Eynək	65	Ərköyün	69
Dənizin sevinci	66	Ümumiləşdirici dərs: Söz sizinkidir	71

VI BÖLMƏ. HEYVANLAR ALƏMİ

Kiçik bir xatirə.....	73	Tağı əmidən öyrəndiklərim	77
Maralın etibarı	75	Tağı əmidən siz də öyrənin!	79
Dialog	76		

VII BÖLMƏ. GƏLİN TƏBİƏTİ BİZ DƏ DÜŞÜNƏK, O ÖZÜ HƏR ŞEYİ DÜŞÜNƏN KİMİ ...

Baba və nəvə	80	Təbii sərvətlərimiz	85
Təbiət düşünür	82	Dünyamızı bəzəyək	86
Yaşıl ayna	83	Bənövşə.....	86
Dialog	84	Ümumiləşdirici dərs: Yer kürəmiz	87

VIII BÖLMƏ. NAĞİL-MAĞİL BİLMƏRƏM, BİLSƏM DƏ, SÖYLƏMƏRƏM...

Axı necə desin ki... ..	89	İki qardaş	92
Arıların qəzəbi	90	Dovşan və tısbağa	93
Alma	91	Ümumiləşdirici dərs: Qarı və buzov	95

NİTQ ETİKETLƏRİ	97
İMLA YAZI ÜÇÜN MƏTNLƏR	100
SİNİFDƏNXARİC OXU NÜMUNƏLƏRİ	102
QIYMƏTLƏNDİRMƏ CƏDVƏLLƏRİ	108

Dərslikdə istifadə olunmuş şərti işarələr:

- * – dili praktik cəhətdən bilənlər üçün nəzərdə tutulmuş didaktik materiallar;
- .. – çalışmaların mətnində buraxılmış hərf və ya şəkilçi;
- – çalışmaların mətnində buraxılmış sözlər;
- – sait hərfələrin yerində işlənir;
- – samit hərfələrin yerində işlənir.

GİRİŞ

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra strateji əhəmiyyət daşıyan təhsil sahəsində ardıcıl və davamlı islahatlar aparılması prioritet sahə kimi ön plana çəkildi və əsaslı təhsil quruculuğu siyasətinin həyata keçirilməsinə başlandı. Aparılan islahatlar demokratik, humanist prinsiplərə əsaslanan integrativ xarakterli təhsil sisteminin yaradılmasına istiqamətləndirildi.

İslahatların gedişi prosesində inkişaf etmiş ölkələrin qabaqcıl təcrübələrinin öyrənilməsi ilə yanaşı, ənənəvi təhsildə qazanılmış təcrübənin müsbət cəhətlərinin saxlanılmasına da həssaslıqla yanaşıldı. Təhsilin inkişafyönümlü xarakterinin seçilməsi şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılmasını əsas məqsəd kimi qarşıya qoyduğundan şagirdi təhsil prosesinin subyektlərindən birinə çevirir və tədris prosesində onunla əməkdaşlığı ön plana çəkir. Bunun reallaşdırılması isə təhsilin məzmun və formasının, qiymətləndirmə mexanizminin yeni əsaslar üzərində qurulmasını şərtləndirir. Kurikulum islahatının aparılması zərurəti də məhz bu tələbdən irəli gəlir.

Azərbaycan Respublikasında ümumi orta təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu) əsasında hazırlanmış və 2007-ci ilin iyulunda təsdiq olunaraq çərçivə sənədi kimi konseptual xarakter daşıyan “Təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili kurikulumu” bu fənn üzrə təlim nəticələrini, məzmun standartlarını, təlim strategiyalarını, qiymətləndirmə məsələlərini əhatə etməklə bütün fəaliyyətlərin əsasını təşkil edir. Kurikulumda nəzərdə tutulmuş məzmun standartları və bütün fəaliyyətlər (təlim strategiyaları və qiymətləndirmə məsələləri) şəxsiyyətyönümlü təhsil siyasətinin əsas prinsiplərinə (inkişafyönümlülük, şagirdyönümlülük, fəaliyyətin stimullaşdırılması, təlimdə bərabər imkanların yaradılması və s.) uyğun olaraq idraki, hissi və psixomotor fəaliyyətlər fonunda şagirdlərin ümumi inkişafına yönəldilir.

“Təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili kurikulumu” dövlət dili kimi Azərbaycan dilinin öyrənilməsinin istiqamətini, məqsəd və vəzifələrini müəyyən etməklə, müəllimlərin, şagirdlərin, idarəetmə və qiymətləndirmə ilə məşğul olanların, hətta valideynlərin fəaliyyətini istiqamətləndirir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının tələblərinə uyğun olaraq (“Azərbaycan Respublikası Azərbaycan dilinin inkişafını təmin edir”. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 1996, s.10) dövlət orta ümumtəhsil məktəblərində, o cümlədən təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan dili tədrisini həyata keçirməklə dövlət dili kimi, bu dilin öyrənilməsinə şəraiti təmin edir.

Təlim digər dillərdə aparılan orta ümumtəhsil məktəblərində şagirdlər dövlət dilinin öyrənilməsinə yaradılmış imkanlardan istifadə edərək Azərbaycan dilində dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı üzrə müvafiq bacarıqlara yiyələnir, cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələrində fəaliyyət göstərmək üçün zəruri nitq vərdisləri qazanırlar.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 21-ci maddəsi demokratik prinsiplərdən çıxış edərək əhalinin danışdığı başqa dillərin sərbəst işlədilməsini və inkişafını təmin etməklə bərabər, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, dövlət idarələrində vəzifə tutan bütün vətəndaşların (o cümlədən, müxtəlif xalqların nümayəndələrinin) öz vəzifələrini məhz Azərbaycan dilində icra edəcəkləri tələbini də qarşıya qoyur.

Azərbaycan dilini öyrənməklə şagirdlər nəinki yalnız bu dildə müxtəlif mənbələrdən informasiya əldə etmək, fəaliyyət sahəsini təkmilləşdirmək, ümumi həyati bacarıqlar qazanmaq imkanlarını genişləndirir, eyni zamanda, dünyada geniş yayılmış türk dillərinə bələd olur, türkdilli ölkələrdə də fəaliyyət göstərmək üçün əlaqə və ünsiyyət bacarıqlarına (kommunikativ) sahib olurlar.

Təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə Azərbaycan dili təliminin məqsədi məhz bu imkanları reallaşdırmaq, şagirdlərdə dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı üzrə müvafiq bacarıqlar formalaşdırmaqla onların nitqini inkişaf etdirməkdən ibarətdir.

Bu məqsədin həyata keçirilməsi üçün ümumi orta təhsilin müxtəlif pillələrində bir sıra resurslara ehtiyac duyulur ki, fikrimizcə, bunlardan ən vacibi dərslək dəstidir. Düşünürük ki, IV sinif üçün hazırladığımız “Azərbaycan dili” dərslək dəsti (dərslək və müəllim üçün metodik vəsait) üzərinə düşən vəzifənin öhdəsindən layiqincə gələcək və tədris prosesində müəllim və şagirdlərin ən yaxın köməkçisi olacaq.

Təlim digər dillərdə aparılan məktəblərin 4-cü siniflərində tədris işini planlaşdıracaq müəllimlərin ehtiyacını nəzərə alaraq burada ibtidai təhsil pilləsi üçün nəzərdə tutulan məzmun standartlarını verməyi məqsəduyğun hesab edirik.

I. TƏLİM DİGƏR DİLLƏRDƏ APARILAN ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİ ÜÇÜN AZƏRBAYCAN DİLİ FƏNNİ ÜZRƏ TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

İbtidai təhsil pilləsi (I-IV siniflər) üzrə şagird:

- dinlədiyi fikirlərə münasibət bildirir;
- kiçikhəcmli mətnləri sürətli və düzgün oxuyur, məzmununu izah edir;
- söz birləşməsi və cümlə nümunələrindən, zəruri tələffüz və yazı qaydalarından istifadə edərək kiçikhəcmli şifahi və yazılı mətnlər qurur və tərcümə edir;
- müşahidə etdiyi şəkil və illüstrasiyaların məzmun və əlamətlərini təsvir edir;
- məlumat xarakterli kiçik mətnləri lüğət vasitəsilə ana dilinə və əksinə tərcümə edir.

1.2. MƏZMUN XƏTLƏRİ

Fənn üzrə məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı məzmun xətləri müəyyənləşdirilir:

- Dinləyib-anlama
- Danışma
- Oxu
- Yazı

1.3. İBTİDAİ TƏHSİL PİLLƏSİNDƏ MƏZMUN XƏTLƏRİ ÜZRƏ TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ

Dinləyib-anlama

Şagird:

- danışanı dinləyir və ona münasibət bildirir;
- nitq səslərini, söz və cümlələri fərqləndirir;
- sadə şifahi müraciətləri dinləyir və ona münasibət bildirir;
- dinlədiyi kiçikhəcmli mətnləri (hekayə, nağıl, şeir, tapmaca və s.) anladığını nümayiş etdirir.

Danışma

Şagird:

- öyrəndiyi söz, ifadə, cümlə modelləri əsasında fikirlərini ifadə edir;
- müşahidə etdiyi və maraqlarına uyğun olan kiçik fakt və hadisələri şərh edir;
- şəkil və illüstrasiyalar əsasında cümlə və mətn qurur.
- müəllim və yoldaşları ilə şifahi ünsiyyət qurur.

Oxu

Şagird:

- öyrəndiyi yeni sözləri fərqləndirir, onların mənalarını izah edir;
- mətni səlis və düzgün oxuyur;
- məndəki əsas fakt və fikirləri müəyyənləşdirir;
- oxuduğu mətnin məzmununa münasibət bildirir.

Yazı

Şagird:

- davamlı və aydın yazı bacarığı nümayiş etdirir;
- öyrəndiyi orfoqrafiya, durğu işarəsi qaydalarını yazısında tətbiq edir;
- təqdim olunmuş mövzuda kiçikhəcmli nəqli və təsviri xarakterli yazılı mətnlər qurur;
- verilmiş mövzu üzrə kiçik təqdimatlar hazırlayır.

IV S İ N İ F

1.4. MƏZMUN STANDARTLARI

IV sinfin sonunda şagird:

- dinlədiyi nitq nümunələrini anlayır;
- düzgün tələffüz bacarıqları nümayiş etdirir;
- nitq nümunələrindən istifadə etməklə sadə formada ünsiyyət qurur;
- düzgün oxu bacarıqları nümayiş etdirir;
- düzgün yazı bacarıqları nümayiş etdirir;
- məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri ana dilinə və əksinə tərcümə edir.

1. Dinləyib-anlama

Şagird:

1.1. Təqdim olunan nitq nümunələrini anladığını nümayiş etdirir.

- 1.1.1. Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.
- 1.1.2. Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.
- 1.1.3. Dinlədiyi mətnləri hissələrə ayırır və onları adlandırır.

2. Danışma

Şagird:

2.1. Düzgün tələffüz bacarıqları nümayiş etdirir.

- 2.1.1. Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.
- 2.1.2. Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.

2.2. Verilmiş sadə nitq nümunələrindən istifadə etməklə ünsiyyət bacarıqları nümayiş etdirir.

- 2.2.1. Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.
- 2.2.2. Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətnlər qurur.
- 2.2.3. Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.

3. Oxu

Şagird:

3.1. Düzgün oxu bacarıqları nümayiş etdirir.

- 3.1.1. Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.
- 3.1.2. Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.
- 3.1.3. Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri lüğət vasitəsilə ana dilinə və əksinə tərcümə edir.

4. Yazı

Şagird:

4.1. Düzgün yazı bacarıqları nümayiş etdirir.

- 4.1.1. Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.
- 4.1.2. Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.
- 4.1.3. Kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub, inşa) yazır.

Göründüyü kimi, IV sinif üzrə məzmun standartları və məzmun xətləri fənn kurikulumunun ümumi məzmunu ilə müəyyənləşir və ibtidai təhsil pilləsi üzrə son mərhələ olmaqla onu tamamlayır. Deməli, bu mərhələdə həmin sinif üçün məzmun xətləri üzrə müəyyən olunmuş bacarıq və vərdislər formalaşdırılmaqla yanaşı, əvvəlki siniflərdə qazanılmış nitq vərdisləri də inkişaf etdirilməli, eyni zamanda, onlar təkmilləşdirilməli və təhsilin əsas pilləsi üçün zəruri olan baza təmin edilməlidir.

Bunu nəzərə alaraq müəllimlər ayrı-ayrı məzmun xətləri ilə əlaqədar yalnız ibtidai təhsil pilləsi üçün deyil, əsas və orta təhsil pillələri üzrə də ümumi təlim nəticələrini bilməli və təlimin perspektivliyinin təmin olunması qayğısına qalmalıdırlar.

Dərslik dəsti ilə işləyən müəllimlərin məzmun standartları üzrə işlərini istiqamətləndirmək məqsədilə burada məzmun xətləri ilə bağlı ən mühüm anlayışlarının mahiyyətinin aydınlaşdırılmasını zəruri hesab edirik.

MƏZMUN XƏTLƏRİ ÜZRƏ ƏSAS ANLAYIŞLAR

Məzmun standartı ilə tanış olan müəllimin ən çox qarşılaşdığı anlayışlar məzmun xətləri (dinləyib-anlama, danışma, oxu, yazı) ilə bağlıdır. İstər ayrı-ayrı təhsil səviyyələrində, istərsə də ayrıca götürülmüş bir sinifdəki təlim nəticələri müəyyən məzmun xətləri üzrə müəyyənləşir və ümumi sistemdə bacarıq və vərdislərin ana xəttini təşkil edir. Nəzərdə tutulan məzmun xətləri üzrə tədris işini düzgün təşkil etmək və gözlənilən nəticəni əldə etmək üçün nəzərə almaq lazımdır ki, dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı kimi bacarıqların hər biri digərini şərtləndirir, eyni zamanda, biri digərinin formalaşması üçün əsas təşkil edir.

Təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə düzgün nitq bacarıq və vərdislərinin formalaşdırılmasını dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı kimi əsas anlayışların mahiyyətini dərk etmədən həyata keçirmək mümkün deyil. Bu, təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə xüsusilə aktualıq kəsb edən bir məsələdir. Belə ki, əgər hər hansı bir müəllim belə düşünsə ki, ancaq oxuyaraq və ya yazaraq fikri ifadə etmək mümkündür, o zaman həmin müəllim dil hadisələri üzrə müşahidələrin təşkili və dinləyib-anlama üzrə işlərə kifayət qədər əhəmiyyət verməyəcəkdir. Yaxud dinləmə üzrə işlərin anlama səviyyəsində təşkilinə nail olunmadan, sadəcə, eşitmə ilə məhdudlaşacaqsa, o zaman, təbiidir ki, zəruri nitq bacarıq və vərdislərinin formalaşdırılması işi səmərə verməyəcək, ya da az səmərə verəcək. Şagirdin dinlədiyini anladığına əmin olmadan işlərin növbəti səviyyəsinə keçmək arzuolunmazdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, şagird anladığını danışmaqla bərabər, yazmaq, şəkil çəkmək, mətnə buraxılmış durğu işarələrini yerinə qoymaq, qarışıq verilmiş sözlərin və ya cümlələrin düzgün sırasını bərpa etmək, şəkilləri lazım olan yerə yapışdırmaq və s. kimi yollarla da göstərə bilər. Məsələn oxu və yazı məzmun xətləri tərəfindən baxıldıqda, yenə də ciddi problemlə qarşılaşmalı oluruq. Tutaq ki, şagird hər hansı bir mətni sürətli, aydın oxuyur və ya verilmiş tədris tapşırığını hüsnxət tələblərini gözləməklə səliqəli yazır. Görəsən, bu həmin şagirdin oxuduğunu və ya yazdığını anladığına nə qədər zəmanət verir? Deməli, istər dinləyib-anlama, istərsə də digər məzmun xətləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması işi o zaman uğurlu aparıla bilər ki, müəllim həmin anlayışların əhatə dairəsinə kifayət qədər bələd olsun.

Dinləyib-anlama üzrə işlər təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə öyrənmənin əsasını təşkil edir. Şagirdin dinlədiyini, anladığını bir sıra üsullarla müəyyənləşdirmək olar ki, 4-cü sinifdə bu, əsasən, oxu prosesində həyata keçirilir.

Şagird sinfin səviyyəsinə uyğun olaraq dinlədiyi söz, cümlə və ya mətnlə bağlı müraciətləri yerinə yetirirsə, mətnin məzmununu başa düşdüyünü suallar verməklə, plan əsasında danışmaqla, qoyulmuş tapşırıqları yerinə yetirməklə göstərsə, dinlədiyi müraciətlərdəki intonasiyanı fərqləndirə bilirsə, şeirləri nəsr formasında ifadə edə bilirsə, mətnin oxunması zamanı intonasiyaya əməl edirsə, mətnin planı üzrə yol verilmiş səhvləri düzəldə bilirsə, mətnin məzmunu üzrə yanlış qoyulmuş sualları müəyyən edə bilirsə, verilmiş tapşırıqları mətnin məzmunundan çıxış edərək tamamlaya bilirsə, mətni oxuyub ona ad qoya bilirsə və bunun kimi onlarla iş növünün yerinə yetirilməsi prosesində şüurluluq nümayiş etdirirsə, deməli, onun dinlədiyini, yaxud oxuduğunu anladığına əmin olmaq olar. Göründüyü kimi, anlama bir çox hallarda danışma fəaliyyət növü ilə aşkara çıxsa da, yalnız onunla reallaşmır. Şagird anladığını, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, yazılı tapşırıqları icra etməklə, verilmiş şəkillərə baxaraq qruplaşdırma aparmaqla da nümayiş etdirə bilər. Odur ki, təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə tədris prosesində daha çox canlı ünsiyyət tələb edən dialoq, müzakirə, debat, təqdimat, diskussiya, oyun və s. ilə bərabər, yazılı, əməli iş formalarından istifadəyə müraciət edilməsi də müsbət səmərə verir. Bu işlər, eyni zamanda, digər məzmun xətlərinin—danışma, oxu, yazı bacarıqlarının formalaşmasına xidmət edir.

Danışma nitq fəaliyyətinin elə bir növüdür ki, bununla hər bir insan özünü təqdim və təsdiq edir. İnsanın özünü ifadə etməsi, əsasən, danışığı vasitəsilə aşkara çıxır. Təsadüfi deyilmir ki, “danışana baxma, danışdığına bax”. Deməli, şagird danışarkən gördüklərini, eşitdiklərini, bildiklərini, hiss etdiklərini, hadisələrə münasibətini şifahi yolla başqalarına çatdırır ki, bu da ünsiyyətin ən başlıca, aparıcı formasıdır. Danışmağı öyrətmək üçün ən başlıca yol danışmaq üçün zəruri münbit şəraitin təmin olunmasıdır. Bu imkanları, əsasən, dərslik dəsti təmin etməlidir ki, hazırladığımız dərslikdəki mətnlər, dialoqlar, çoxsaylı tapmacalar, atalar sözləri və məsəllər elə seçilib ki, bunlar şagird istəməsə belə onu danışmağa sövq edir və danışdırır. Dərslikdəki çalışmaların çox böyük əksəriyyəti “Necə bilirsiniz”, “Siz necə düşünürsünüz”, “Fikirlərinizi açıqlayın”, “... Siz olsaydınız, nə edərdiniz?”, “Siz necə hərəkət edərdiniz?”, “Təqdimat

hazırlayın və sinifdə oxuyun” kimi onlarla iş növünü əhatə etməklə şagirdlərin danışmağa başlamasına stimül, təkan verir. Bunlarla yanaşı, dərslikdəki şeirlər, onların əzbərlənməsi, yaxud nəsrə çevrilərək danışılması da danışma bacarığının formalaşmasına istiqamətləndirilmiş tapşırıq formalarındandır.

Dinləmə və danışma məzmun xətləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması ilə əlaqədar işlər aparılarkən nəzərə almaq lazımdır ki, beyin həmləsi, akvarium, klaster, diskussiya, müzakirə və s. kimi interaktiv təlim metodları ilə aparılan dərslər özü danışma bacarığının formalaşdırılması üçün lazım olan zəruri nitq situasiyalarını təmin edir. Qruplarla, cütlərlə iş prosesindəki əməkdaşlıq, fikir mübadiləsi, axtarış, birlikdə layihələrin hazırlanması bu imkanları daha da genişləndirir. Müəllimlər bütün bu imkanları düzgün qiymətləndirməli və onlardan lazımı məqamlarda konkret məqsədlər üçün istifadə etməyi bacarmalıdır.

Oxu fəaliyyət xətti üzrə işlər təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə 2-ci sinfin əvvəlindən başlasa da, əlifba mərhələsinin başa çatması ilə, yəni 2-ci sinfin sonundan etibarən daha intensiv xarakter alır. Doğrudur, ikinci sinifdə şagirdlər hər bir hərfin öyrənilməsi prosesində içərisində həmin hərfin işləndiyi sözlər, cümlələr olan didaktik materiallarla tanış olur, onları oxuyaraq mənimsəyirlər. Lakin bunlar daha çox oxu texnikasına yiyələnməyə və onun formalaşdırılmasına xidmət etdiyindən bu oxunu kifayət qədər şüurlu oxu hesab etmək olmaz. Təbiidir ki, 2-ci sinifdə şagirdlərdə oxu texnikasının təkmilləşdirilməsi prosesində, eyni zamanda, şüurlu oxu bacarığı da formalaşdırılır. Odur ki, 3-cü sinifdən şagirdlərin şüurlu oxu bacarıqlarının formalaşdırılması üzrə işlər yeni bir mərhələyə daxil olur. Bu mərhələdə şagirdlərin düzgün tələffüz bacarıqlarının səviyyəsi təkmilləşdirilir, nöqsanlar aşkara çıxarılır və aradan qaldırılır, sürətli oxu texnikasına yiyələnmək şüurlu oxu ilə müşayiət olunur. Oxu, eyni zamanda, şagirdlərin lüğət ehtiyatının genişlənməsinə və zənginləşməsinə, ədəbi dil normalarının (o cümlədən orfoqrafik və qrammatik) praktik yolla mənimsənilməsinə, ədəbi tələffüz bacarıqlarının, nitq mədəniyyətinin formalaşmasına təkan verməli, oxuduqlarını tətbiq etməyə, fikirlərini bölüşməyə, araşdırmalar aparmaqla məlumat mənbələrini genişləndirməyə, mütaliə etməyə gətirib çıxarmalıdır.

4-cü sinifdə oxu bacarıqlarının daha da təkmilləşdirilməsi üçün bütövlükdə tədris materiallarının, o cümlədən oxu mətnlərinin, lətifələrin, dialoqların, tapmaca və şeirlərin, tapşırıqların məzmununun cəlbədiciliyinə, məzmun dolğunluğuna, həmçinin formaca rəngarəngliyinə diqqət yetirilmişdir. Dərslikdə olan mətnlərin oxusu “oxumaq” üçün lazımi motivasiyanı təmin etməli, müxtəlif məlumat mənbələri üzərində işləməyə təhrik etmə rolunu oynamalıdır. Düşünürük ki, bütün bunların reallaşdırılmasına hazırladığımız dərslik dəsti stimül yaradacaq, şagirdlərdə oxumaq həvəsini gücləndirəcəkdir. Mətnlər üzrə qoyulmuş sualların içərisində məzmunla bağlı olmayan sualların mövcudluğu, mətn əsasında ifadə yazıların təşkili, mətnlərin yazılı və şifahi formada tədris dilinə tərcüməsi, sözlərin məna imkanları üzrə tapşırıqların yerinə yetirilməsi, mətnlərdə dil materiallarının qarşıya qoyulmuş məqsəd baxımından rənglərlə fərqləndirilməsi də oxunun şüurluluğunu təmin edəcəkdir.

Məzmun xətləri üzrə formalaşdırılmalı olan bacarıqlardan sonuncusu yazıdır.

İbtidai təhsil pilləsi üçün məzmun standartında 4-cü sinifdə **yazı bacarığının** formalaşdırılması ilə bağlı təlim nəticələri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir:

4.1. Düzgün yazı bacarıqları nümayiş etdirir.

4.1.1. Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.

4.1.2. Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.

4.1.3. Kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub, inşa) yazır.

Oxu bacarığının formalaşdırılmasında olduğu kimi, şagirdlərdə ilkin yazı bacarıqlarının formalaşdırılması da təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə ana dilli məktəblərdən fərqli olaraq, 2-ci sinifdə başlayır. Bu sinifdə şagirdlər Azərbaycan əlifbasının çap və əlyazma formaları ilə tanış olur, ilkin yazı texnikasına, hərfləri və sözləri hüsnxət normalarına əməl etməklə düzgün yazmaq bacarıqlarına yiyələnirlər. Təbiidir ki, hər bir yeni hərfin öyrənilməsi prosesində həm də əvvəl öyrənilmiş hərflərin hüsnxət normaları baxımından təkmilləşdirilməsi işi aparılır, bu işlər yeni öyrənilmiş sözlərin orfoqrafik cəhətdən düzgün yazılması, həmin sözlərin birləşmə və cümlə daxilində işlədilməsi ilə əlaqələndirilərək yazı bacarıqlarının miqyası genişləndirilir. Beləliklə, 3-cü sinifdə tədricən yazı bacarıqlarının yeni səviyyəsinə (4.1.1. Eşitdiyi sözləri və sadə cümlələri düzgün yazır; 4.1.2. Yazı prosesində durğu işarələrinə (nöqtə, sual işarəsi, nida) aid qaydalara əməl edir; 4.1.3. Kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub) yazır.) keçidin əsası qoyulur ki, bu işlər 3-cü sinifdə davam etdirilir. 4-cü sinifdə isə yazı bacarıqlarının inkişafı üzrə işlər genişləndirilir, şagirdlərin bu sahədəki fəaliyyəti yalnız təqdim olunan nümunələri yazmaqla

məhdudlaşdırılmır, onlarda öyrəndikləri sözləri və cümlələri düzgün yazmaq, oxunmuş mətnin məzmununu yazmaq; kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub, inşa) yazmaq, düşündüyünü yazılı şəkildə ifadə etmək bacarığının formalaşdırılması həyata keçirilir. Bu bacarıqlar isə bütün sonrakı təhsil illərində davam və inkişaf etdiriləcəkdir.

Şagirdlərdə düzgün yazı bacarıqlarının formalaşdırılması üzrə işlər aparılarkən nəzərə almaq lazımdır ki, təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə yazı bacarıqlarının, o cümlədən düşündüyünü yazılı şəkildə ifadə etməklə bağlı bacarıqların formalaşdırılması bir çox çətinliklərlə müşayiət olunur. Bu çətinliklərin aradan qaldırılmasına yalnız ayrı-ayrı məzmun xətləri üzrə işləri bir-biri ilə düzgün əlaqələndirməklə nail olmaq olar ki, müəllimlər bunu unutmamalıdır.

Təlim digər dillərdə olan məktəblərin 4-cü siniflərində şagirdlər verilmiş cümlələrdə buraxılmış sözləri artırmaq, sualların yerinə lazım olan sözü yazmaq, bu və ya digər sözü onun sinonimi, yaxud antonimi ilə əvəz etmək, buraxılmış qrammatik şəkilçiləri bərpa etmək, təklif olunan variantlardan orfoqrafik cəhətdən düzgün olanı seçib yazmaq, şəkildə gördükləri əsasında cümlələri tamamlamaq kimi tapşırıqlar yerinə yetirirlər. Bununla yanaşı, onlar qrammatik cəhətdən səhvə yol verilmiş mətnlər üzərində işləməklə, tədris dilində verilmiş cümlələri Azərbaycan dilinə yazılı şəkildə tərcümə etmək, verilmiş sözlərdən cümlələr qurmaq və həmin cümlələri bir-biri ilə əlaqələndirərək kiçik mətnlər tərtib etmək, oxuduğu hər hansı bir mətnin və ya şeirin məzmununu yazılı şəkildə ifadə etməklə və ya həmin mətnlər əsasında ifadə yazılar yazmaq, qoyulmuş tapşırıqlar üzrə kiçik həcmli yazılı təqdimatlar hazırlamaq, təklif olunmuş mövzularda (“Mən balaca olarkən”, “ Anamın bir günü”, “ Xalqımızın qonaqpərvərliyi”, “Böyüklərə hörmət etmək borcumuzdur”, “Təbiəti qorumaq borcumuzdur”, ”Ən çox sevdiyim fəsil” və s.) kiçikhəcmli inşalar yazmaq, yazı bacarıqlarının inkişafına nail ola bilirlər. 4-cü sinif üçün hazırlanmış dərslik dəsti bu işləri həyata keçirmək üçün müəllim və şagirdləri zəruri resurslarla təmin edəcək, şagirdlərin düzgün yazı bacarıqları üzrə məzmun standartında müəyyənləşdirilmiş təlim nəticələrinə yiyələnmələrinə kömək edəcəkdir.

TƏLİM DİGƏR DİLLƏRDƏ APARILAN MƏKTƏBLƏRDƏ AZƏRBAYCAN DİLİNİN TƏDRİSİ PROSESİNDƏ İNTERAKTİV TƏLİM METODLARINDAN İSTİFADƏ

Təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə dövlət dili kimi, Azərbaycan dilinin öyrədilməsinin səmərəliliyi tədrisin təşkilində tətbiq olunan texnologiyaların düzgün müəyyənləşdirilməsindən, onların məqsədamüvafiq şəkildə seçilib əlaqələndirilməsindən çox asılıdır. Bu fənni tədris edərkən nəzərə almaq lazımdır ki, təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə Azərbaycan dilinin öyrədilməsi milli maraqları əks etdirən vacib məsələ olduğu üçün ona çox həssaslıqla yanaşılmalıdır. Digər millətlərə mənsub olan vətəndaşlara Azərbaycan dilinin öyrədilməsi prosesində öyrənənləri maraqlandıran və cəlb edən, öyrənməni asanlaşdıran, öyrədilən tədris materiallarının möhkəmliyini və davamlılığını təmin edən forma, üsul və vasitələrin düzgün seçilməsi mühüm metodik tələblər kimi diqqət mərkəzində saxlanmalıdır.

“Azərbaycan Respublikasında ümumi orta təhsilin Konsepsiyası” (Milli Kurikulumu) sənədində təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə Azərbaycan dili tədrisinin təşkilində aşağıda göstərilən tələblərin nəzərə alınması vacib hesab olunur:

1) Mövcud standartlar, təlim strategiyaları, resurslar və qiymətləndirmə sistemi nəzərə alınmaqla, tədris fəaliyyətinin perspektiv və cari planlaşdırılması; 2) Azərbaycan dilinin interaktiv metodlarla öyrədilməsi; 3) Kommunikativ təlim şəraitinin yaradılması, şagirdlərin iki-iki və qrup halında işləmələrinin təmin olunması; 4) Şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması; 5) Şagirdlərin Azərbaycan dilini öyrənməyə olan marağının izlənilməsi və inkişaf etdirilməsi; 6) İKT və yardımçı texniki vasitələrdən istifadə olunması; 7) Köməkçi didaktik vasitələrdən istifadə edilməsi; 8) Nitq inkişafı üzrə nailiyyətlərin vaxtaşırı monitorinqi və qiymətləndirilməsi.

Təlim digər dillərdə olan məktəblərdə şagirdlərdə dövlət dili kimi, Azərbaycan dilini öyrənməyə həvəs oyatmaq, şagirdləri maraqlandıran mühit yaratmaq mühüm şərtdir.

Azərbaycan dilinin öyrədilməsində fəal təlim metodlarının seçilməsi və tətbiqi fənnin mahiyyətinin kommunikativ məqsəd daşmasından, nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə praktik bacarıq və vərdişlər formalaşdırmaq vəzifəsindən irəli gəlir.

Təlim digər dillərdə olan məktəblərin 4-cü siniflərində Azərbaycan dilinin təlimində ayrı-ayrı məzmun xətləri üzrə formalaşdırılması nəzərdə tutulan bacarıqlar öyrənmə prosesində onların qarşılıqlı şəkildə əlaqələndirilməsini, şagirdlərdə situasiyaya uyğun dialoqa girmə bacarıqlarının formalaşdırılmasını şərtləndirir ki, bu da, öz növbəsində, müəllim-şagird, şagird-şagird-şagirdlər ünsiyyətini zərurətə çevirir. Təcrübələr göstərir ki, ənənəvi təlim üsullarının dilin öyrədilməsinə tətbiqi arzu olunan nəticələri əldə etməyə imkan vermir. Beynəlxalq təcrübədə dillərin öyrədilməsində istifadə olunan təlim texnologiyalarının mənimsənilməsi və onların yaradıcı tətbiqi qarşıya qoyulmuş vəzifələrin həyata keçirilməsini asanlaşdırır.

Azərbaycan dilinin öyrədilməsi prosesinin mahiyyəti məhz qarşılıqlı fəaliyyətin, ünsiyyətin reallaşdırılması ilə sıx surətdə bağlıdır. İnteraktivlik isə “qarşılıqlı fəaliyyətə əsaslanan” deməkdir. Kurikulumda təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə Azərbaycan dilinin tədrisində interaktiv (fəal) təlim metodlarından istifadənin metodik tələb kimi qarşıya qoyulması bu zərurətdən irəli gəlir.

İnteraktiv metodların təlim prosesində tətbiqi müəllim-şagird münasibətlərinin xarakterinə əsaslı təsir göstərir: müəllimi tədris prosesinin aparıcı siması (idarəedicisi) mövqeyindən “öyrənməyi öyrədən” mövqeyinə keçirir. Həm də burada müəllimin fəaliyyəti yalnız dərslə deməklə məhdudlaşmır, bu fəaliyyət dərslə qədərki mərhələdə daha qabarıq görünür. Tədris prosesində isə o, iştirakçılardan biri kimi, təlim fəaliyyətinin təşkilatçısı, əlaqələndiricisi, istiqamətvericisi, şagirdlərin məsləhətçisi və köməkçisi vəzifələrinin icraçısı kimi çıxış edir.

Şagird isə təlim fəaliyyətinin qarşılıqlı fəaliyyət göstərən subyektlərindən biri kimi, bilikləri “hazır” şəkildə qəbul edən “passiv obyekt”dən prosesin fəal iştirakçısına – axtaran, öyrənən, tədqiq edən, bilikləri “kəşf” edənə çevrilir.

İnteraktiv metodlardan istifadə təlim prosesində şagirdi fəallaşdırır, onu bilikləri axtarıcılıq yolu ilə əldə etməyə sövq edir, sinfin, qrupun digər şagirdləri ilə əməkdaşlıq etməyə, qarşılıqlı münasibətlər qurmağa və beləliklə də, ünsiyyətə girməyə, tədqiqat yolu ilə alınan nəticələri müzakirə etməyə, təqdimatlar hazırlamağa, oyun və yarışların fəal iştirakçısı kimi kollektiv fəaliyyət göstərməyə, çıxış etməyə təhrik edir, lazım gəldikdə mənsub olduğu qrupun maraqlarını qorumağa və müdafiə etməyə, müzakirə və problemlərin həlli prosesində onları dinləməyə alışdırır, fikir mübadiləsinə şərait yaradır. İnteraktiv metodların təlim prosesinə tətbiqi şagirdlərdə ünsiyyət şəraitini öyrənməklə dialoqa girmək, ümumiləşdirmələr aparmaq, nəticə çıxarmaq, alınmış nəticələri təqdim etmək və əsaslandırmaq bacarıqlarının formalaşdırılmasına imkan verir.

Təlim prosesində belə bir mühitin yaradılması şagirdlərin təfəkkür fəaliyyətini stimullaşdırır, idraki, hissi və psixomotor fəaliyyətlərin inkişafını təmin edir, öyrənməyə motiv yaradır.

Yaradılmış problemləli vəziyyət şagirdlərin intellektual imkanlarının səfərbər edilməsini şərtləndirir, şagird hissi-emosional vəziyyətin təsiri altında öyrənmə mühitinə daxil olur, seyrçi mövqedən prosesin iştirakçısına çevrilir. Bu həm də şagirdləri kollektivdə formalaşdırmaqla cəmiyyət həyatına hazırlamış olur; bu prosesdə əldə edilmiş bacarıqlardan müstəqil fəaliyyət zamanı istifadə və tətbiq etmək vərdisləri yaradır.

İnteraktiv təlim metodlarından istifadə tədris prosesində şagirdləri fəallaşdırmaqla yanaşı, onların dünyagörüşlərinin inkişafına və genişlənməsinə, şagirdlərdə məntiqi və tənqidi təfəkkürün formalaşmasına, şəxsi-iradi keyfiyyətlərin bərqərar olmasına təsir göstərir, yaradıcı təfəkkür elementlərinin reallaşdırılmasına və tətbiqinə meydan verir, davranış mədəniyyəti, qarşılıqlı hörmət hissi aşılayır, onları müstəqil qərarlar qəbul etməyə alışdırır.

Təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə Azərbaycan dili dərslərində şagirdləri fəallaşdırmaq, dilin öyrənilməsinə maraq oyatmaq, münbit öyrənmə mühiti yaratmaq üçün qeyri-standart dərslər formalarından (cützlərlə, böyük və kiçik qruplarla iş) istifadə faydalı hesab edilir. Bununla yanaşı, dərslərin məqsədinə müvafiq olaraq kollektiv iş, fərdlərlə iş formalarından, həmçinin beyin fırtınası, akvarium, şaxələndirmə, beşliklər, konseptual cədvəl, Venn diaqramı, müzakirə, rollu oyunlar, insert, diskussiya kimi interaktiv metodlardan istifadə faydalı hesab edilir (bax: Azərbaycan Respublikasının təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili kurikulumu (1-IV siniflər) –Bakı- 2007).

FƏAL TƏLİM METODLARININ XARAKTERİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

1. Diqqət ilk növbədə şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılmasına yönəlir.
2. Müəllim təlim fəaliyyətinin əlaqələndiricisi, şagirdlərin məsləhətçisi və köməkçisi kimi çıxış edir.
3. Problemin həlli prosesində şagirdlər fəal tədqiqatçı olurlar.
4. Bilik və bacarıqlar şagirdlər tərəfindən müstəqil əldə edilir.
5. Müəllim–şagird, şagird–şagird arasında əməkdaşlıq üçün şərait yaranır.
6. Dərslərin integrativ təşkilinə üstünlük verilir.
7. Qeyri-standart dərslərin tətbiqinə geniş yer verilir.

FƏAL DƏRSİN PLANLAŞDIRILMASI

Təlim digər dillərdə olan məktəblərin 4-cü siniflərində Azərbaycan dili dərsləri planlaşdırılarkən aşağıdakı mərhələlərin (Ümumtəhsil məktəblərinin 1-IV sinifləri üçün fənn kurikulumları” kitabında tövsiyə olunan) nəzərə alınmasını biz də məqsəduyğun hesab edirik:

- mövzunu müəyyənləşdirmək;
- standartı konkretləşdirmək;
- dərsin məqsədini (məqsədlərini) müəyyən etmək;
- dərsin motivasiyasını işləyib hazırlamaq;
- tədqiqat sualını müəyyənləşdirmək;
- aparılacaq tədqiqatın mərhələlərini planlaşdırmaq və bu zaman tədqiqat üçün tapşırıqları, iş üsulları və formalarını, məlumat mənbələrini dəqiqləşdirmək;
- müzakirə üçün suallar hazırlamaq;
- ideyaları və alınacaq nəticələri qısaca ifadə etmək;
- dərsin hər mərhələsinə sərf olunacaq vaxtı müəyyənləşdirmək;
- qiymətləndirmə standartlarına əsasən vasitələr hazırlamaq;
- dərslər üçün lazım olan resursları (təchizatı) müəyyən etmək.

FƏAL (İNTERAKTİV) DƏRSİN MƏRHƏLƏLƏRİ

I MƏRHƏLƏ: MOTİVASİYA VƏ PROBLEMİN QOYULMASI

Məlumdur ki, hər bir tədqiqat maraq doğuran bir məsələnin axtarılması üzərində qurulur.

İnteraktiv təlim metodlarından istifadə şagirdləri problemləri öz qüvvələri ilə həll etməyə – “kəşf” etməyə təhrik etdiyindən, birinci növbədə, “kəşf edilməli olan”ın müəyyənləşdirilməsi tələb olunur.

Şagirdin təlim fəaliyyəti zamanı onda öyrəndiklərinə maraq oyatmaq, onu öyrənmə prosesinin fəal iştirakçısına – tədqiqatçısına çevirmək üçün problemli vəziyyətlərlə, real ziddiyyətlərlə qarşılaşdırmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tədris prosesində öyrənmələri maraqlandıracaq, onların intellektual imkanlarını səfərbər edəcək belə emosional situasiya yaratmadan şagirdləri idraki fəallığa, əməkdaşlıq etməyə, problemin həlli üçün lazım gəldikdə birgə fəaliyyət göstərməyə sövq etmək çətin olur.

Şagirdin diqqətini öyrənilən məsələ üzərində mərkəzləşdirmək üçün problemin nədən ibarət olmasının xatırladılmasına ehtiyac duyulur ki, bu da tədqiqat sualının formalaşdırılması ilə nəticələnir.

Şagird belə problemli vəziyyətlərlə qarşılaşdıqda ziddiyyətləri aradan qaldırmaq üçün onun həlli yolları üzərində düşünür, fərziyyələr irəli sürür, axtarışa qoşulur, problemin həllini tapmayınca fikrini məşğul edən bu sualdan “yaxa qurtara bilmir”.

Beləliklə, interaktiv dərslərin I mərhələsində şagirdin diqqəti (özünün də xəbəri olmadan) problemin üzərinə elə ustalıqla yönəldilməlidir ki, bu, psixoloji amilə çevrilə bilsin, onda məsələnin həllinə maraq oyatsın.

Motivasiya zamanı suallar elə ardıcılıqla qoyulmalıdır ki, şagird tədqiqat sualına addım-addım

yaxınlaşsın, mülahizələr irəli sürməyə imkan tapsın, məlumdan namələmə doğru addımlaya bilsin.

Motivasiyanın uğurlu olması üçün nəzərə almaq lazımdır ki: 1) Motivasiya üçün seçilən material maraqlı olmalıdır; 2) Tədqiqat aparmaq və yaradıcılıq üçün imkan verməlidir; 3) Yönləndirici suallar fərziyyələr irəli sürməyə həvəs oyatmalı, müxtəlif fikir və mülahizələr söyləməyə təhrik etməlidir; 4) Tədqiqat sualı standartda nəzərdə tutulan məzmun əsasında müəyyənləşdirilməli, qarşıya qoyulan məqsədin yerinə yetirilməsinə yönəldilməlidir.

Hazırladığımız vəsaitdə şagirdlərin Azərbaycan və tədris dilləri üzrə məlum biliklərinə istinad edilərək onlar öyrədilməsi nəzərdə tutulan tədris materiallarının xarakter xüsusiyyətləri ətrafında düşünməyə sövq edilir. (Bu zaman dili praktik cəhətdən bilənlərdən motivasiyanı gücləndirəcək faktor kimi istifadə edilə bilər).

II MƏRHƏLƏ: TƏDQIQATIN APARILMASI

Bu mərhələdə tədqiqat sualının aydınlaşdırılması üçün lazım olan nümunələr, faktlar toplanır, seçilir və onların üzərində araşdırma, incələmə, təhlillər aparılır. Fakt və hadisələr, çalışmalar şagirdləri problemin həllinə yaxınlaşdırır. Motivasiya mərhələsində yaradılmış maraqlı daha da gücləndirilir və inkişaf etdirilir, fəallıq artırılır.

Tədqiqatın aparılması mərhələsində müxtəlif iş formalarından istifadə oluna bilər. Təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə Azərbaycan dilinin öyrənilməsində daha çox kollektivlə, böyük və kiçik qruplarla, cütlərlə iş formaları əlverişli hesab olunur.

Şagirdlər tədqiqat sualı ilə bağlı yeni-yeni dil vahidləri ilə tanış olduqca, müqayisələr, tutuşdurmalar apardıqca keçmiş və yeni biliklər arasında əlaqə yaradılır, ideyalar irəli sürülür, doğru cavabların layihələri hazırlanır, təqdimatların konturları cızılır.

III MƏRHƏLƏ: İNFORMASIYA MÜBADİLƏSİ

Şifahi və yazılı təqdimatlar problemlə bağlı ideyaların mübadiləsini reallaşdırır. Tapılan həll yollarının müxtəlifliyi ilə tanışlıq maraqlı tərəfləri cəlb edir və onlar biri-birilərinin cavablarını dinləməyə maraqlı göstərilir.

Təqdimatlarda sistemsiz şəkildə olsa da, yeni biliklərin dairəsi öz ifadəsini tapmış olur.

Təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə təqdimatların hazırlanması və informasiya mübadiləsi də digər mərhələlər kimi, canlı nitq situasiyası yaratdığı üçün kommunikativliyi təmin edir və dilin öyrənilməsinə münbit şərait yaranır.

IV MƏRHƏLƏ: İNFORMASIYANIN MÜZAKİRƏSİ VƏ TƏŞKİLİ

Bu mərhələdə məqsəd şagirdlərin şifahi və yazılı təqdimatlarını sistemləşdirmək və qaydaya salmaq, onların tədqiqat sualı ilə bağlılığını müəyyənləşdirməkdir.

Müəllimin yardımçı sualları təqdimatlar arasındakı əlaqələri üzə çıxarmağa, tədqiqat sualı ətrafında ümumiləşdirmələr aparmağa və axtarılan cavabın aydınlaşmasına, durulmasına istiqamətlənir. Müəllim müzakirəni məqsədyönlü şəkildə elə məcraya yönəldir ki, şagirdlər doğru cavabı ümumiləşdirmə mərhələsinə gəlib çıxsınlar. Bu mərhələdə təfəkkür əməliyyatları daha da fəallaşır və bütün intellektual imkanlar səfərbər olunur; idraki, hissi və psixomotor fəaliyyət sahələri gərginləşir.

V MƏRHƏLƏ: NƏTİCƏ VƏ ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

Bu elə bir mərhələdir ki, şagirdi məmnuniyyət hissi keçirməyə, həzz duyğusunu yaşamağa, gələcək yeni uğurlara ruhlandırır.

Şagirdlər tədqiqat sualına doğru cavab verildiyinə əmin olduqda tədqiqatın kulminasiya anı yaşanır.

Cavablar tədqiqat sualı ilə tutuşdurulur, fərziyyələr arasında doğru olanlar nəticə ilə əlaqələndirilir, əldə olunmuş nailiyyətlərin sevinci duyulur.

Nəhayət, ümumiləşdirilmiş fikir səsləndirilir və tədqiqat sona çatır.

VI MƏRHƏLƏ: YARADICI TƏTBİQETMƏ

Bu məqsədlə şagirdlərə müxtəlif tapşırıqlar verilir. Təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə Azərbaycan dilinin öyrənilməsi nitq fəaliyyətinin ayrı-ayrı məzmun xətləri üzrə bacarıq və vərdişlərin təkrarını, möhkəmləndirilməsini və tətbiqini tələb edir. Təbiidir ki, bu və ya digər bacarıqların birdən-

birə formalaşdırılması mümkün olmur. Şagirdlərin danışma, oxu və yazı üzrə bacarıqları daim inkişaf etdirilir və davamlı şəkil alır. Əldə edilmiş bacarıqlar konkret nitq situasiyalarında tətbiq edilməklə təkmilləşdirilir və fəallaşdırılır.

VII MƏRHƏLƏ: EV TAPŞIRIQLARI

Azərbaycan dili təlimində bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi üçün ev tapşırıqları mühüm əhəmiyyətə malikdir. Şagirdlər dərstdə formalaşdırılmış nitq fəaliyyəti növlərini müxtəlif ev tapşırıqları vasitəsilə tətbiq edirlər. Rəsmlər çəkməklə müəyyən əşyanı adlandıran sözü təkrar edir, tələffüz edir, cümlədə işlədir, yaxud nitq etiketlərindən istifadə etməklə dialoq qurur, əşyaları, hadisələri təsvir etməklə dil vahidlərindən istifadə edir, dilin normalarını tətbiq edirlər.

QIYMƏTLƏNDİRMƏ VƏ REFLEKSIYA

Qiymətləndirmə şagirdin öz fəaliyyətini nəzərdən keçirməsinə, qüsurlar və çatışmazlıqlarını aşkar etməsinə, nəticədə nöqsanların aradan qaldırılmasına kömək edir; şagirdi nailiyyətlərini izləməyə alışıdır; özünə nəzarəti təmin edir; inkişaf səviyyəsini müəyyənləşdirmək imkanı yaradır.

Qiymətləndirmə müəllimə təlim işini təşkil etməyə, formalaşdırılmalı olan bacarıq və vərdişlərin səviyyəsinin qarşıya qoyulmuş məqsəd baxımından müvafiqliyini təyin etməyə, yeni bilik, bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması üçün münasib vaxtın yetişdiyini və fəaliyyətə başlamağın məqsədmüvafiqliyini izləməyə imkan verir.

Refleksiya təlim prosesinin bütün mərhələlərini təhlil etməklə onu vahid proses kimi nəzərdən keçirməyə imkan verir. Tədqiqat zamanı ayrı-ayrı mərhələlər üzrə keçilən yolu şagirdlərin gözləri qarşısında yenidən canlandırmaqla onların fəaliyyətlərini izləmələri, fikirlərin sistemləşdirmə mexanizmini təsəvvür etmələri təşkil edilmiş olur. Təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə Azərbaycan dili təlimində qiymətləndirmə və refleksiyaları həm dərsin müxtəlif mərhələlərində, həm də bütün mərhələlər başa çatandan sonra aparmaq məqsəduyğundur.

Azərbaycan dilindən fəal dərsin səmərəli təşkili və nəticənin uğurlu olmasında düzgün planlaşdırma mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dərsin hər bir mərhələsini aydın təsəvvür etməyən, hər mərhələnin konkret təlim məqsədini müəyyənləşdirə bilməyən müəllim uğurlu nəticələr əldə edə bilməz. Dərs planlaşdırılarkən reallaşdırılması nəzərdə tutulan alt-standarta uyğun təlim məqsədi və ya məqsədləri müəyyənləşdirilməli və onlara uyğun iş növləri, üsul və vasitələr seçilməlidir.

Fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya

Təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan dili təlimi məzmununun müəyyənləşdirilməsində, üsul və vasitələrin seçilməsində, eləcə də şagird nailiyyətlərinin izlənilməsi və qiymətləndirilməsində fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanın nəzərə alınması ümumpedaqoji prinsiplərdən biri kimi çıxış edir. Fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanın rol və əhəmiyyəti nəzərə alınmadan ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan dili təlimini təsəvvür etmək çətindir. İnteqrasiya bu fənnin tədrisinin didaktik əsasını təşkil edir, məzmun standartlarının müəyyənləşdirilməsində, məzmun xətləri üzrə bacarıqların formalaşdırılmasında ona istinad olunur. Belə ki, hər bir sinifdə ayrı-ayrı məzmun xətləri üzrə üfqi əlaqələri nəzərə almadan şagirdlərin nitq fəaliyyətini inkişaf etdirmək və onlarda zəruri bacarıqlar formalaşdırmaq mümkün deyil.

Azərbaycan dili təlimində (digər fənlərin tədrisində olduğu kimi) inteqrasiyanın iki növündən istifadə olunması zəruri hesab olunur: fəndaxili inteqrasiya; fənlərarası inteqrasiya.

Fəndaxili inteqrasiya Azərbaycan dili təlimində məzmun xətləri arasında qarşılıqlı əlaqələri təmin etməklə dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı bacarıqlarının bir vəhdət halında qavranılmasına imkan yaradır. Nitq fəaliyyətinin göstərilən növləri üzrə bacarıq və vərdişlərin dilin məntiqinə uyğun olaraq formalaşdırılması, əldə edilmiş biliklərin şüurlu tətbiqi fəndaxili əlaqələr nəzərə alınmaqla reallaşdırıldıqda öyrənilmiş biliklər unudulmur, davamlı olur, daha da möhkəmləndirilir, nəticədə nitqin müxtəlif situasiyalarında dil vahidlərindən məqsədmüvafiq istifadə asanlaşır.

Fəndaxili inteqrasiya həmçinin fənn üzrə siniflərarası (şaquli) əlaqələrin məqsədyönlü qurulmasında, müvafiq bacarıqların formalaşdırılmasında varisliyin gözlənilməsinə nəzərə almağı vacib didaktik tələb

kimi zərurətə çevirir.

Azərbaycan dilinin təlimində fənlərarası inteqrasiyanın nəzərə alınması isə fənn üzrə müəyyən anlayışların öyrənilməsini asanlaşdırır, vaxta qənaət olunmasına imkan verir, öyrənilənlərin səmərəliliyini təmin edir. Məlum məsələdir ki, ikinci bir dilin öyrənilməsini ana dilinə istinad etmədən, şagirdin öyrəndiyi başqa bir dilin xüsusiyyətləri ilə qarşılaşdırma və analogiya aparmadan həyata keçirmək mümkün olmur. Şagirdlərin digər fənlər üzrə malik olduqları bilik, bacarıq və vərdislər Azərbaycan dili təlimində dil üzrə yeni anlayışların mənimsənilməsi prosesini daha da intensivləşdirir, nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların təkmilləşməsinə imkan yaradır, şagirdlərin təlim yükünü azaldır.

TƏLİM DİGƏR DİLLƏRDƏ APARILAN ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNİN 4-CÜ SİNFİ ÜÇÜN “AZƏRBAYCAN DİLİ” DƏRSLİK DƏSTİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəblərinin 4-cü sinfi üçün “Azərbaycan dili” dərslik dəsti “Təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili kurikulumu” (I-IV siniflər) əsasında hazırlanmışdır. Dərslik dəsti dərslik və müəllim üçün metodik vəsaitdən ibarətdir və birlikdə məzmun xətləri üzrə standartda nəzərdə tutulmuş təlim nəticələrinə nail olmaq üçün müəllim və şagirdləri zəruri resurslarla təmin edir.

Dərslik dəstində 68 saat üçün hazırlanmış tədris materialları 8 bölmədə cəmləşdirilmiş, hər bölmə 8 dərs üçün nəzərdə tutulmuşdur. Hər iki kitabda bu bölmələr aşağıdakı başlıqlarla təqdim olunmuşdur:

I bölmə: Ailəmizi qoruyaq!

II bölmə: Məktəb zamanı gəldi!

III bölmə: Dost-düşmən seçilər, vətən seçilməz!

IV bölmə: Mənəvi dəyərlərimiz.

V bölmə: İnsan insan olur əməlləriylə!

VI bölmə: Heyvanlar aləmi.

VII bölmə: Gəlin təbiəti biz də düşünək, O özü hər şeyi düşünən kimi...

VIII bölmə: Nağıl-mağıl bilmərəm, bilsəm də, söyləməərəm...

Dərslik dəstinin xüsusiyyətlərinə keçməzdən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, 4-cü sinif təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə Azərbaycan dili təliminin xüsusi əhəmiyyət daşıyan bir dövrünü təşkil edir. Bu dövrün xüsusi əhəmiyyət daşımalarını xarakterizə edən cəhət ondan ibarətdir ki, bu sinifdə aparılan işlər yalnız həmin sinif üçün nəzərdə tutulmuş məzmunun reallaşdırılması ilə məhdudlaşa bilməz. 4-cü sinifdə bu sinif üçün müəyyənləşdirilmiş şagird nailiyyətlərinin həyata keçirilməsi ilə müvazi olaraq, həm də nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə əvvəlki siniflərdə formalaşdırılmış bacarıqlar dilin nəzəri məsələləri barədə məlumat verilmədən praktik yolla təkmilləşdirilməli və ümumi orta təhsil səviyyəsi üçün zəruri zəmin yaradılmalıdır.

Azərbaycan dili dərslik dəstində hər bir bölmədə ayrı-ayrı dərslər üçün verilmiş tədris materialları bir-birini təkrar etmir, ancaq həmin materiallar qoyulmuş mövzu baxımından bir-birini tamamlayır və şagirdlərin mövzu ilə əlaqədar problemləri müxtəlif tərəflərdən görmələrinə, dərk etmələrinə istiqamətləndirilir. Dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı üzrə zəruri bacarıqların formalaşdırılması işi forma və məzmunca son dərəcə rəngarəng, üslubca fərqli mətnlər üzərində aparılır. Bu materialların içərisində bədii, elmi-kütləvi mətnlərlə yanaşı, uşaqların yaş və bilik səviyyələrinə uyğun nəzm nümunələri, xatirələr, lətifələr, tapmacalar, yanılmaclar və dialoqların olması təsadüfi səciyyə daşımayıb dərslərdə öyrənmə mühitini canlandıracaq emosionallığın təmin edilməsi üçün düşünülmüşdür.

Dərslik tərtib edilərkən nitq fəaliyyəti üzrə bütün bacarıqların rabitəli mətnlər əsasında formalaşdırılmasına diqqət yetirilmişdir. Uşaqların praktik dil bacarıqları üçün nəzərdə tutulmuş mətnlər əsas vəzifə ilə yanaşı, onlarda məntiqi, yaradıcı və tənqidi təfəkkürün formalaşdırılmasını da nəzərdə tutur ki, bunlarsız dilin şüurlu öyrənilməsini həyata keçirmək mümkün deyildir. Bu işlər, eyni zamanda, ailənin dəyəri və insan həyatında əvəzedilməz rolu, vətənin müqəddəs olması və onun heç bir şeylə əvəz edilə bilməməsi, mənəvi dəyərlərin dərk edilməsi və qorunub saxlanması, insani keyfiyyətlərin təbliği və dəyərləndirilməsi, təbiətə şüurlu münasibətin insanın özünə xidmət səviyyəsində dərk edilməsi, ekologiyaın insan həyatına təsiri, heyvanlara və quşlara qulluq, qayğı kainatın tarazlığının qorunması

zəruriliyi kimi problemlərin qavranılmasını hədəf alır. Müəllimin hazırladığı iş vərəqlərində isə bu bacarıqlar bir daha möhkəmləndirilir, təkmilləşdirilir və inkişaf etdirilir.

4-cü sinif üçün dərslik hazırlanarkən nəzərə alınmışdır ki, Azərbaycan ərazisində fəaliyyət göstərən təlim digər dillərdə aparılan məktəblərin heç də hamısında şagirdlərin Azərbaycan dilinə bələdliyi eyni səviyyədə deyil. Hətta eyni bir sinifdə bu dili sinifdə təlim yolu ilə öyrənən şagirdlərlə yanaşı, bu dildə sərbəst nitq fəaliyyətinə malik olan şagirdlər də təhsil alırlar. Bunu nəzərə alaraq dərslik və müəllim üçün metodik vəsaitdə hər səviyyənin imkanlarını nəzərə alan tədris materialları verilmiş və çətinlik dərəcəsinə görə fərqləndirilən tapşırıqlar şərti işarə ilə (*** -ulduz işarəsi ilə**) fərqləndirilmişdir. Bu prinsip həmçinin hər bölmədəki didaktik materialların miqdarında da gözlənilmişdir. Ona görə də dərslikdə oxu materiallarının və tapşırıqların miqdarına konkret limit qoyulmamış, yalnız dilin öyrənilməsində motivasiyanı gücləndirəcək və öyrənməyə stimül yaradacaq iş formalarının rəngarəngliyi və maraqlılığı diqqət mərkəzində saxlanmışdır. Hər bir dərs üçün verilmiş müxtəlif səpkili tədris materialları (həm mətn, həm xatirə, həm şeir, həm tapmaca, həm atalar sözləri, həm dialoq, həm lətifə və s.) müxtəlif məzmun xətləri üzrə nəzərdə tutulan bacarıqların formalaşdırılmasına imkan verdiyindən fərdi yanaşmanın təmin edilməsi asanlaşır, şagirdlərin maraqları təmin olunur, xarakterlərinə uyğun gələn nümunələr əsasında dilin öyrənilməsi emosional təsir vasitəsinə çevrilir. Bu zaman o da nəzərə alınmışdır ki, dili praktik cəhətdən bilənlər üçün nəzərdə tutulmuş materiallar, eyni zamanda, praktik dil bacarıqlarına malik olmayan şagirdlər üçün katalizator rolunu oynayacaq, onlarda dilin öyrənilməsinə marağı daha da gücləndirəcəkdir.

Dərslik dəsti hazırlanarkən varislik nəzərə alınmış, əvvəlki siniflərdə məzmun xətləri üzrə şagirdlərin təlim nəticələri və bunlarla bağlı bacarıqlarının səviyyəsi təlim materiallarının xarakterində öz ifadəsini tapmışdır. Belə ki, spesifik səslərin düzgün məxrəcinin mənimsənilməsi məqsədi ilə dərslikdə içərisində spesifik səslər olan şəxs adlarından istifadəyə metodik prinsip kimi yanaşılmış, bununla yanaşı, müvafiq bacarıqların təkmilləşdirilməsinə kömək edəcək cəhətlər sistemli olaraq didaktik materialların xarakterində maksimum nəzərə alınmışdır.

Bundan əlavə, müxtəlif məzmun xətləri üzrə verilmiş materiallarda interferensiyanın yaradacağı çətinliklər əvvəlcədən nəzərə alındığından tədris dili ilə əlaqəyə xüsusi diqqət yetirilmiş, uyğun və fərqli dil hadisələri qarşılaşdırma və müqayisəli şəkildə verilmişdir. Tədris işini planlaşdırarkən nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan və tədris dillərinin tipoloji cəhətdən fərqli olmalarından doğan bir sıra xüsusiyyətlər (Azərbaycan dilində cins kateqoriyasının olmaması və bunun təsriflənmə və hallanma sistemində yaratdığı fərqliliklər, Azərbaycan dilində əlamət bildirən sözlərin xüsusi şəkli əlamətə malik olmaması, həmin sözlərin və miqdar bildirən sayların özlərindən sonra gələn sözlərlə uzlaşmaması) şagirdlərdə bu dilin öyrənilməsi prosesində bir sıra çətinliklərin meydana çıxmasına səbəb olur. Tədris prosesində bunu qanunauyğunluq kimi qəbul etmək, çətinlikləri ancaq müqayisə və qarşılaşdırma yolu ilə şüurluluq əsasında aradan qaldırmağa imkan verən iş formalarına müraciət etmək lazım gəlir ki, dərslikdə bunlar nəzərə alınmışdır.

Dərslikdə dilin öyrənilməsinə maraq oyatmaq və motivasiyanı gücləndirmək məqsədi ilə şagirdlərin yaşadı kimi, müraciətlərdə Çoxbilmiş obrazından istifadə edilir (Məsələn: Çoxbilmiş deyir ki, özünüzdən böyüklərə kömək təklif edəndə belə müraciət etməyə çalışın ki, sizin köməyinizi qəbul etsinlər; **** Əziz uşaqlar, mətni oxuyanda gördünüz ki, Çoxbilmiş bəzi sözləri göy rənglərlə fərqləndirib. O yenə də sizi yoxlamaq istəyir. Çoxbilmişin sualını gözləmədən həmin sözləri bildiyiniz yaxınmənalı sözlərlə əvəz edin; ** Əziz uşaqlar, Çoxbilmiş sizə yeni bir nağıl danışmaq istəyir. Amma gərək əvvəlcə onun dediyi tapmacaların cavabını tapasınız. Oxuyun və cavablandırın. Xoşunuza gəlməsə, yenilərini öyrənin; ** Çoxbilmiş istəyir ki, düzgün tələffüz bacarıqlarınızı gözəl şairimiz Nəbi Xəzrinin “İnciyər” şeirini oxuyaraq nümayiş etdirəsiniz. Buyurun, özünüzü göstərin! Ancaq şairin istəklərini də nəzərə almağı unutmayın!; ** Çoxbilmiş bu şeiri əzbər bilir. Siz də əzbərləyin; ** Çoxbilmiş bu mətni oxudu və “Çiçək dənizi” adlandırdı. Çoxbilmişlə razılaşmaq olarmı?; ** Çoxbilmişin yadına yenə də Molla Nəsrəddinin bir lətifəsi düşdü. Qulaq asın, sizə də danışsın. Sonra rollar üzrə oxuyun və səhnələşdirin; ** Uşaqlar, həyətdə, parklarda, bulvarda gəzərkən Çoxbilmiş bəzi dostlarının dondurmanın kağızını hara gəldi tulladığını öz gözləri ilə görüb. Siz necə, dondurma yeyərkən onun kağızını, yaxud çöplərini yerə atanları görmüsünüzmü? Belələrinə münasibətiniz necədir? Necə düşünürsünüz, hərə yerə bir şey atsa, onda bəs təbiəti kim qoruyacaq? Qruplara bölünün və mövzunu müzakirə edib fikirlərinizi təqdim edin. ** Çoxbilmişin dediyinə inanmaq istəmirsinizsə, 9-cu çalışmada verilmiş birləşmələrin hər birini cümlələrdə**

işlədin və s.), iş formaları Çoxbilmişlə əməkdaşlıq müstəvisində təsəvvür edilir; çalışmaların şərtində həmçinin içərisində spesifik səslər olan uşaq adlarından da bu məqsədlə bir üsul kimi istifadə olunur (Məsələn: **** Uşaqlar, İlahə “ Sazlı-sözlü diyar” mətnini oxudu. Ancaq mətndəki bəzi şeylər ona qaranlıq qaldı. Yadına Çoxbilmiş düşdü. Tez onu köməyə çağırdı. Siz də onların söhbətinə qulaq asın. Sonra rollarla oxuyun və səhnələşdirin; ** Uşaqlar, Çoxbilmiş deyir ki, Çingiz mətni köçürəndə diqqətli olmadığından cümlələrin yeri dəyişik düşüb. Bəzi sözləri isə deyildiyi kimi yazıb. Çingizin səhvlərini düzəldin və cümlələri elə ardıcılıqla yazın ki, mətn alınsın; ** Günay şeiri oxudu. Bəzi şeyləri başa düşmədi. Əvvəl fikirləşdi ki, sabah müəllimdən, ya da yoldaşlarından soruşub öyrənər. Birdən yadına Çoxbilmişin sözləri düşdü...və s.).**

Dərslərdə hər bir dərs üçün seçilmiş mətn və ya şeirdən sonra məzmunun qavranılmasına kömək edən “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”, bundan sonra isə “Çoxbilmiş düşündürür” rubrikası altında müxtəlif səpkili tapşırıqlar, çalışma mətnləri verilir. Dərslərdə lüğət materialının ayrı-ayrı başlıqlarla verilməsi düşünülərək edilmiş, “Söz ehtiyatı” rubrikası altında mətndəki frazeoloji vahidlər və 4-cü sinif şagirdlərinin fəal lüğəti üçün aktuallıq kəsb etməyən sözlər yerləşdirilmişdir. Bu yolla həm də dilin lüğət tərkibinin leksik və frazeoloji vahidlərdən ibarət olması ilə bağlı ilkin təsəvvür formalaşdırmaq məqsədi izlənilmişdir. Ayrıca rubrika ilə həmçinin frazeoloji vahidlərin 4-cü sinif şagirdləri tərəfindən başa düşülməsinin çətinliyi vurğulanmış, bununla belə tədrislik yolu ilə dildə emosionallığı artıran frazeoloji vahidlərin şagirdlərin lüğətinə daxil edilməsinin zəruriliyi də diqqətə çatdırılmışdır. Frazeoloji vahidlərin zəruri lüğət minimumundan fərqləndirilməsi və tərcüməsinin verilməsinin zəruriliyi mətnin qavranılmasına kömək tələbindən doğur, digər tərəfdən, fikrin müxtəlif dil vasitələri ilə ifadəsinin mümkünlüyünü praktik şəkildə şagirdlərin nəzərinə çatdırır.

Dərslərdə verilmiş “Çoxbilmiş düşündürür” başlığı mətnlərlə yanaşı, digər iş növlərinə də aid edilir. Burada məqsəd şagirdləri istənilən tədris materialının (çalışmaların, tapmacaların, yanıltmacların, dialoqların və s.) vasitəsilə dil hadisələrini şüurlu qavramağa hazırlamaq, istənilən nümunədə nitq bacarıqlarını inkişafetdirici xüsusiyyətin mövcudluğuna diqqəti cəlb etmək və beləliklə də, dilin öyrənilməsinə şüurlu yanaşmaya nail olmaqdır.

Dərslərdə “Çoxbilmiş güldürür” rubrikasında lətifələr və güləli əhvalatlar təqdim edilir. Bu rubrika da “Çoxbilmiş düşündürür” ümumi başlığı altında verilir. Bu da onu göstərir ki, lətifələr şagirdləri güldürmək, dərs prosesində gərginliyi azaltmaqla yanaşı, həm də güldürə-güldürə düşündürməyi hədəf alır, şagirdləri hazırcavablığa, eşitdiyini anlamağa, hər bir eşitdiyindən bir nəticə çıxarmağa hazırlayır.

Dərslərin metodik aparatında təmsil olunan aparıcı iş formalarından biri də “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası vasitəsilə reallaşdırılır. 3-cü sinifdə şagirdlər sait, samit, heca anlayışları vasitəsilə az da olsa, dilin fonetik təbiəti ilə tanış edilmişlər. 4-cü sinifdə bu sahədəki təsəvvürlər təkmilləşdirilməklə yanaşı, nəzəri biliklərlə tanışlıq davam etdirilir, dilin lüğət tərkibi ilə bağlı ilkin təsəvvür yaradılması qayəsi izlənilir. Belə ki, şagirdlər bu rubrika altında toplanmış materiallarla bütün dərslük boyu sistemli şəkildə qarşılaşdırılır, onların vasitəsilə Azərbaycan dilinin lüğət tərkibində olan sözlərin məna qrupları, quruluşu, dildəki sözdüzəltmə və sözlərin əlaqələnmə imkanları ilə Çoxbilmişin dili ilə tanış edirlər. Müəllimlər nəzərə almalıdırlar ki, bu məlumatlar yalnız tanışlıq xarakteri daşıyır, şagirdlərin qarşılaşdıqları dil hadisələrinin mənasını anlamağa kömək məqsədi güdür. Şagirdlər bu vasitələrlə praktik işlər prosesində daim qarşılaşdıqlarından tədrisən Azərbaycan dilinin normaları ilə bağlı məsələlərin mahiyyətini anlamağa hazırlanmalıdırlar. Bu işlərin sistemi dərslərdə aşağıdakı ardıcılıqla verilmişdir ki, vəsaitin sonrakı hissələrində ayrı-ayrı dərslərin izahında bunlara istinad olunmalıdır. Tanışlıq üçün nəzərdə tutulmuş bu materialların şərhində şagirdlərin 4-cü sinif qədərki praktik biliklərinə və təsəvvürlərinə istinad edilmişdir. Müəllimlər materialların şərhində istifadə edilmiş əyanilikdən (rənglərlə fərqləndirmədən) motiv yaradan vasitə kimi istifadə etməlidirlər.

ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Əziz dostlar, diqqətlə fikir versəniz, görərsiniz ki, mətndəki sözlərin bəziləri iki, bəziləri üç, bəziləri isə dörd rəngdə verilib. Bu hissələrdən biri əsasdır. Çünki həmin hissə əsas mənanı bildirir və ayrıca da işləyə bilər: **Tofiq, dəniz, külək, səhər.**

Azərbaycan dilində əsas hissə **“kök”** adlanır. Mətdə əsas hissə, yəni **“kök”** yaşıl rənglə fərqləndirilib: **Tofiqin, anası, qohumları, buruqdan, həyəcanla, işıqlar, qonaqlar, zəncirli, pəncərənin, yatağına, gülümsəyirdi, yaxınlaşdı, hazırlamışdır.**

Yaşıl rəngdən sonrakı hissəciklər isə köməkçi hissələrdir. Bu hissəciklər Azərbaycan dilində “şəkilçi” adlanır. Şəkilçilər sözlərdən ayrı işləyə bilmir, çünki ayrılıqda onların mənası olmur. Misallardan gördüyünüz kimi, sözün kökünə eyni zamanda bir neçə şəkilçi qoşula bilir.

Yəqin, şəkilçilərin niyə ayrı-ayrı rənglərdə verilməsi də sizi maraqlandırır. Dostunuz Çoxbilmiş deyir ki, hələlik bəsdür. Uşaqları çox yormayaq, onun da zamanı gələcək. Qoy dostlarımız bir qədər intizarda qalsınlar və düşünsünlər!..

ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Əziz dostlar, 8-ci çalışmanı yerinə yetirərkən gördünüz ki, yazdığınız sözlərin eyni hissələri dəyişmir. Mətdəki digər sözlər üzərində apardığınız müşahidələr də bunu təsdiq etdi. Çoxbilmiş deyir ki, Azərbaycan dilində söz kökləri dəyişmir və sabit qalır. Çoxbilmişə inanmaq istəmirsinizsə nümunələrə diqqətlə baxın: “**Ana** müqəddəsdür, **Anam** həkimdir, Sənin **anan** gözəldir, **Anana** kömək et, **Anandan** soruş”. Gördüyünüz kimi, cümlələrdə “ana” sözünə müxtəlif şəkilçilər artırılmışdır, lakin sözün kökü dəyişməmişdir.

Çoxbilmiş istəyir, onu da biləsiniz ki, Azərbaycan dilində şəkilçilər sözün sonuna artırılır. Həm də bir sözə eyni zamanda bir neçə şəkilçi artırıla bilər. Misallara baxaq: **vətən + imiz**, **ana + sı + nın**, **məktəb + li* + lər + ə**, **leylək + lər + in**, **yaz + ı* + cı* + lar + imız + dan**

ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Sevimli dostlar, tədris dilində eyni bir sözün bir neçə mənada işləndiyini bilirsiniz. Ancaq həmin sözlər ayrı-ayrı mənaları bildirsə də, bu mənalar arasında əlaqə, oxşarlıq olur. Belə sözlərə Azərbaycan dilində də rast gəlinirsiniz. Bunlara **çoxmənalı sözlər** deyilir: Məsələn, uşağın **qolu** – köynəyin **qolu**; qızın **burnu** – ayaqqabının **burnu** – gəminin **burnu**; bacımın **ayağı** – stolun **ayağı**; oğlanın **başı** – dağın **başı** – ağacın **başı** ...

ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Sevimli dostlar, artıq neçə dərslər ki, siz sözlərə artırılan şəkilçilər üzərində müşahidələr aparırsınız. Müşahidələrinizdən gördünüz ki, Azərbaycan dilində şəkilçilər iki cürdür: **balıqlar**, **balıqçının**, **üzümün**, **üzümçü**, **üzümlükdə**...

Çoxbilmiş deyir ki, şəkilçilərdən bəzilərini sözlərə artırarkən kökün mənasında heç bir dəyişiklik yaranmır. Bu şəkilçilər ancaq sözlərin formasını dəyişir və cümlədə sözlərin bir-biri ilə əlaqələnməsinə kömək edir. Ona görə də biz belə şəkilçiləri **sözdəyişdirici (qrammatik) şəkilçilər** adlandırırıq: Məsələn, **İradənin**, **uşaqlar**, **vətənimizin**, **anası**, **çatdılar**, **qaçırdı**, **müəllimdən** ...

Şəkilçilərin digər qrupu isə sözlərə artırılarkən kökün mənasına təsir edərək onu dəyişir, yeni mənalı söz düzəldir. Yeni sözlər düzəldiyi üçün Çoxbilmiş belə şəkilçiləri **sözdüzəldici (leksik) şəkilçilər** adlandırır. Misallara baxaq: **ətirli**, **yaxınlaş** (maq), **bağca**, **dənizçi**, **təmizlə** (mək), **vətəndaş**, **ələcək**...

ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Sevimli dostlar, yəqin, siz tədris dilində elə sözlər bilirsiniz ki, onların deyilişi və yazılışı eyni olur. Ancaq həmin sözlər tamamilə fərqli mənaları bildirir. Belə sözlər Azərbaycan dilində də var. Məsələn: **kök** uşaq – dadlı **kök**, **qaz** yanır – **qaz** üzür, Kür **çayı**–**çay** içmək, Ülkərin **donu** – su **donur**, **daş** bina – **süd daşır**, **sağa** dön–quş **sağdır** – inəyi **sağ** ... Bu sözlərin hansı mənada işləndiyini ancaq birləşmə və ya cümlə içərisində müəyyən etmək olur.

Təhsil aldığınız dildə olduğu kimi, Azərbaycan dilində də belə sözlər **omonim** adlanır.

ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Sevimli dostlar, siz tədris dilində elə sözlər bilirsiniz ki, onlar bir-birinə əks mənalar ifadə edir. Belə sözlər Azərbaycan dilində də var. Məsələn: **qara**–**ağ**, **hündür**–**alçaq**, **uzun**–**gödək**, **şirin**–**acı**, **ağlamaq**–**gülmək**, **almaq**–**vermək** ...

Təhsil aldığınız dildə olduğu kimi, Azərbaycan dilində də belə sözlər əksmənalı sözlər, yəni **antonimlər** adlanır.

ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Sevimli dostlar, siz tədris dilində danışarkən və ya yazarkən eyni bir sözü tez-tez təkrar etməmək üçün həmin sözü **yaxınmənalı sözlərdən** istifadə edirsiniz. Tapşırığı yerinə yetirərkən gördünüz ki, Azərbaycan dilində də hər hansı bir mənanı bir neçə sözlə ifadə etmək olur. Məsələn, **gözəl – qəşəng, yüyürmək – qaçmaq, oturmaq – əyləşmək, hündür – uca, gödək – qısa, balaca – kiçik, başa düşmək – anlamaq...**

Bir-birinə yaxın mənalı bildiren sözləri Çoxbilmiş **yaxınmənalı** və ya **sinonim** sözlər adlandırır. Dostunuz istəyir ki, bu sözlərin adını siz də biləsiniz.

ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Sevimli dostlar, Azərbaycan dilində sözlər quruluşuna görə üç cür olur:

Sadə sözlər: vətən, baba, ata, nənə, məktəb, qələm, yarpaq, çətir, palıd və s.

Düzəltmə sözlər: məktəb+li, vətən+daş, salam+la (maq), yaxın+laş (maq), yaz+ı, gül+dan, bağ+ça, bil+ik, təmiz+lik və s.

Mürəkkəb sözlər: Aygün, qızılgül, qartopu, tutuquşu, ağacdələn, tez-tez və s.

Dostlar, gördünüz ki, **düzəltmə sözlər** iki hissədən ibarət olur. Birinci hissə **“kök”**, ikinci hissə **“şəkilçi”** adlanır. Azərbaycan dilində bəzi şəkilçilər yeni sözlər düzəldir ki, belə sözlərə **düzəltmə sözlər** deyilir. Düzəltmə sözün mənası ilə onun düzəltdiyi sözün mənası arasında əlaqə olur: dəniz – dənizçi, üzüm – üzümlük, bağ – bağlıq, maraq – maraqlı, uşaq – uşaqlıq, xəstə – xəstələn (mək) və s.

ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Uşaqlar, öyrəndiniz ki, **sözlər quruluşuna görə həm də mürəkkəb olur**. Yəqin, bilmək istəyirsiniz ki, mürəkkəb sözlər necə sözlərdir? Siz belə sözləri tanıyırsınız və nitqinizdə onlardan yeri gələndə istifadə edirsiniz.

Mürəkkəb sözlərə aid Çoxbilmişin verdiyi misalları (qızılgül, ağacdələn, qartopu, tutuquşu, tez-tez) yadınıza salın. Diqqət yetirənsə, onların **iki ayrı-ayrı sözün birləşməsindən əmələ gəldiyini** görəcəksiniz: qızılgül = qızıl + gül, ağacdələn = ağac + dələn, qartopu = qar + topu, gecə-gündüz = gecə + gündüz ... İndi, yəqin ki, “Çoxbilmiş” sözünün hansı sözlərdən əmələ gəldiyini siz özünüz asanlıqla müəyyən edə bilərsiniz. Elədirmi?

ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Əziz dostlar, siz, yəqin ki, təhsil aldığınız dildə **qohum sözlərin** olduğunu bilirsiniz. Azərbaycan dilində də bəzən bir söz kökündən bir neçə söz düzəltmək olur. Yeni düzələn sözlər ayrı-ayrı mənalı bildirir. Ancaq **kökləri eyni olduğu üçün** belə sözlərə **qohum sözlər** deyilir. Məsələn: **çiçək – çiçək +lik, çiçək +li, çiçək +dəki, çiçək +lə(mək); ətir – ətir +li, ətir +siz, ətir +lə(mək); gül –gül +çü, gül +lük, gül +dan, gül +lü, gül +lə(mək)** və s.

ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Uşaqlar, Azərbaycan dilində istifadə etdiyiniz sözlərin bəziləri tədris dilindən bildiyiniz sözlərdir. Deməli, bu sözlər Azərbaycan dilinə digər dillərdən keçib. Yadınızda saxlayın ki, dünyanın bütün dillərindən bir-birinə söz keçir. Məsələn, **konfet, tort, kotlet, kompot, komandir, avtomat, prezident, parlament** kimi onlarla söz dilimizə ya rus dilindən, ya da rus dilinin vasitəsi ilə Avropa dillərindən keçib. Bizim dilimizə ərəb və fars dillərindən də xeyli söz daxil olub. Bəs tədris dilinə Azərbaycan dilindən söz keçdiyi barədə məlumatınız varmı? Çoxbilmiş deyir ki, rus dilində istifadə etdiyiniz **arbuz, bek, bekmez, buran, utyuk, izyum, saray, karandaş, kəmiş, karavan, kirpiç, karaul, kaban, sunduk, şakal, çerdək, çubuk, xalat, ayva** Azərbaycan sözləridir. Bunu bilirdinizmi?

ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

* Əziz uşaqlar, sizin hər biriniz onlarla atalar sözü bilirsiniz. Bəs öz nitqinizdə məsəllərdən istifadə edirsinizmi?

Çoxbilmiş istəyir ki, dostları atalar sözlərinə çox oxşayan məsəllələrlə də tanış olsunlar. Çox vaxt **atalar sözləri** və **məsəlləri** bir-birindən ayırmaq olmur. Onları fərqləndirmək üçün bilmək lazımdır ki, məsəllər müəyyən bir hadisə, əhvalatla bağlı olur. Yəqin ki, “O olmasın, bu olsun”, “Bəyin oğurlanması” filmlərinə

baxmısınız. Danışığımızda “o olmasın, bu olsun”, “salam, sağ ol” ifadələrini işlədəndə həmin filmlər yada düşür. Bunun kimi, “Çünki oldun dəyirmançı, çağır gəlsin dən, Koroğlu!” məsəli “Koroğlu” dastanı ilə, “Sən çaldın” məsəli Molla Nəsrəddinin danışdığı bir əhvalatla bağlıdır. “Bərəkəllah ustadına!”, “Yalançının evi yandı, heç kəs inanmadı” məsəllərini eşitməmiş olmazsınız! Onların hansı əhvalatla bağlı olduğunu soruşub öyrənin.

Dərslikdə atalar sözləri “Atalar sözü – sözlərin gözü” başlığı ilə verilir. Dərslikdə atalar sözlərindən tədris materialı kimi istifadə iki aspektdə reallaşdırılmışdır: birincisi, şagirdləri bilavasitə nitqin hazır vahidləri ilə tanış etmək və yeri gəldikdə onlardan şifahi və yazılı nitqdə istifadə bacarığını formalaşdırmaq, ikincisi isə atalar sözlərinin dolayı yolla şagirdlərin nitqinə daxil olması və dilin bu zəngin xəzinəsi ilə şagirdlərin daha yaxından tanış olmaları üçün atalar sözlərindən çalışma mətnləri kimi istifadə edilmişdir. Atalar sözlərinin məzmununun asan qavranılması və onlardan istifadə bacarığının optimallaşmasını təmin etmək üçün hər iki formada dərsliyin sistemində daxil edilmiş atalar sözlərinin bölmələrin və ayrı-ayrı mətnlərin məzmunu ilə səsleşməsinə diqqət yetirilmişdir.

Dərslikdə əsas diqqət yetirilən məsələlərdən biri də dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı bacarıqlarının konkret mətnlər üzərində mərkəzləşdirilməsidir. Belə ki, hər bir mətnə işlənmiş yeni sözlər hesabına şagirdlərin lüğət ehtiyatının genişlənməsi və zənginləşdirilməsi həyata keçirilir. Lüğətin zənginləşdirilməsinə müxtəlif yollarla nail olmaq mümkündür ki, dərslikdə bu imkanlardan istifadə edilmişdir. Mətnə işlənmiş bu və ya digər sözü mənaca ona yaxın və ya əksmənəli olan sözlərlə əvəz etmək yolu ilə, mənə variantları içərisindən mətnə fərqləndirilmiş sözə yaxınmənəli sözü seçib səsləndirməklə, çoxmənəli sözləri cümlələrdə ayrı-ayrı mənələrdə işlətməklə, frazeoloji ifadələri leksik sinonimləri ilə əvəz etməklə, mətn üzrə yeni öyrənilən sözləri cümlələr içərisində işlətməklə sözlərin mənasının qavranılması prosesi şüurluluq əsasında həyata keçirilir. Bunun kimi də dinləyib-anlama, oxu məzmun xətləri üzrə işlər də eyni bir mətn üzərində aparıldıqda müsbət səmərə verir. Şagirdlərdə şüurlu oxu bacarıqlarının formalaşdırılması və mətnin məzmununun qavranılması da dərslikdə müxtəlif üsul və vasitələr, rəngarəng çalışmalarla reallaşdırılmışdır (Aşağıdakı suallardan hansına mətnə cavab tapa bilmədiniz? ; Verilmiş cümləni mətnin məzmunu əsasında tamamlayın; Mətnin məzmunu üzrə suallar tərtib edin; Bütün suallara mətnə cavab tapdınız mı?; Mətnə uyğun olmayan fikirləri səsləndirin; Suallar əsasında mətnin yığcam məzmununu danışın; Mətnin məzmununa uyğun sıranı müəyyən edin; Mətnin məzmununu aşağıdakı plan əsasında danışmaq olarmı? Necə düşünürsünüz? ... siz olsaydınız necə hərəkət edərdiniz? ... mövzuda araşdırma aparın, gəldiyiniz nəticəni səsləndirin, mətni tədris dilinə tərcümə edin və s.). Bütün bu tipli çalışmalar, eyni zamanda, şagirdlərdə danışma məzmun xətti ilə üzvi əlaqəni praktik yolla həyata keçirir. Mətn üzrə qoyulan sual və tapşırıqları yerinə yetirmə prosesində şagird məsələyə münasibətini bildirmək üçün danışır, mülahizələrini söyləyir, fikirlərini açıqlayır ki, bu və bunun kimi digər yollarla gözlənilən təlim nəticələri əldə edilir. Şagirdlərdə düzgün ədəbi tələffüzün formalaşdırılmasında da oxu məzmun xətti üzrə işlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Dərslikdə düzgün tələffüz bacarıqlarının formalaşdırılması məqsədilə oxu mətnlərində tələffüzü yazılışından fərqli olan sözlər diqqəti cəlb etmək üçün ya rənglər, ya da ulduz işarəsi ilə fərqləndirilir və onların üzərində müvafiq işlər aparılır. Bundan başqa, mətnə fərqləndirilmiş sözlərin qarşısında düzgün tələffüz şəklinin yazılması, yaxud da əksinə, tələffüzü verilmiş sözlərin qarşısında düzgün yazılışının göstərilməsi üzrə olan çalışmalar da şagirdlərdə müvafiq bacarıqların formalaşdırılmasına kömək edir. Mətnlərin oxusu prosesində intonasiya üzrə işlərə də geniş yer verilməli, mətnlərin, tapmaca və şeirlərin imkanlarından bu məqsədlə düzgün istifadə edilməlidir.

Dərslikdə hər bir vasitə, iş növü şagirdlərin rabitəli nitqinin inkişafına istiqamətləndirilmişdir. Odur ki, dilin istər fonetik və qrammatik normalarının, istərsə də lüğət tərkibinin praktik yolla mənimsənilməsi məhz müxtəlif janr və formalı mətnlər üzrə həyata keçirilir. Bunun üçün mətnlərin üzərində əyanilik vasitəsi kimi müxtəlif rənglərin imkanlarından və ulduz işarəsindən istifadə olunmuşdur. Müəllimlər dərslik dəstinin xüsusiyyətlərinin bu aspektinə də çox ciddi yanaşmalı, şagirdləri bu imkanlarla tanış etməlidirlər.

Müəllim üçün metodik vəsaitdə dərslik dəsti ilə işləyəcək müəllimlərə kömək məqsədi ilə ibtidai təhsil pilləsi, o cümlədən 4-cü sinif üzrə məzmun standartlarının və standartda nəzərdə tutulmuş məzmun xətləri üzrə əsas anlayışların şərhinin verilməsi məqsəduyğun hesab edilmişdir.

Vəsaitdə fəndaxili və fənlərarası integrasiyanın nəzərə alınması zərurəti əsaslandırılır, şagirdlərin qiymətləndirilməsinin forma və üsulları, vasitələri barədə məlumat verilir, şagird nailiyyətlərinin monitorinqi üçün müəllimlərə bir neçə qiymətləndirmə cədvəli nümunəsi təklif edilir.

“Təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə Azərbaycan dilinin tədrisi prosesində interaktiv təlim

metodlarından istifadə” başlıqlı hissədə interaktiv təlim metodlarından istifadənin əhəmiyyəti vurğulanır, bu metodlardan istifadənin bir metodik tələb kimi qarşıya qoyulması zərurəti açıqlanır, tövsiyə olunan metodlar göstərilir. Burada həmçinin dərslərin planlaşdırılması mərhələləri xatırladılır, fəal dərslərin quruluşu, mərhələləri bir daha yada salınır.

Müəllim üçün metodik vəsaitdə “Dərslərin illik tematik planlaşdırılması” verildikdən sonra dərslərdə 68 dərs üçün nəzərdə tutulmuş bütün mövzuların istiqamətləri şərh olunur, hər bir dərslərin xüsusiyyəti, məqsəd və vəzifələri, iş üsulları, resursları, inteqrasiya imkanları göstərilir. Dərslərin quruluşu fəal dərslərin quruluş modelinə uyğun ardıcılıqla təqdim olunur və vəsaitin həcmi nəzərə alınaraq, hər mərhələdə tövsiyə olunan tədris materialları üzrə aparılacaq işlərin xarakteri yığcam şəkildə izah olunur.

Müəllim üçün vəsaitdə müəllimlərə kömək məqsədi ilə lazım gələn halda, dərslərin gedində istifadə olunan iş vərəqlərindən nümunələrə, praktik çalışmalara aid tapşırıqlara da yer verilir. Şagirdlərin bilik və bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün istifadə olunacaq cədvəllər – qiymətləndirmə nümunələri vəsaitin sonunda yerləşdirilmişdir. Bundan başqa, vəsaitin sonunda imla yazı mətnləri və sinifdən xaric oxu üçün bir neçə nümunə də verilir.

Vəsaitin sonunda həmçinin 1.1.1 və 2.1.1. alt-standartlarının reallaşdırılması üçün istifadə ediləcək zəruri nitq etiketləri nümunələri də yerləşdirilmişdir. Qeyd edilən alt-standartlar seçildiyi dərslərdə müəllim təqdim edilmiş nitq etiketlərindən mövzuya uyğun olaraq məsləhət bildiyini əvvəlcədən müəyyənləşdirməli və onların düzgün tələffüzü, eləcə də şagirdlərin nitqinə daxil edilməsi üzərində məqsədyönlü iş aparmalıdır.

İLLİK TEMATİK PLANLAŞDIRMA

sıra	Mövzu	saat	Dərslər (səh.)	Metodik vəsait (səh.)	Alt-standart
I	Çoxbilmişlə tanışlıq	1	5	22	1.1.1.; 1.1.2.; 2.1.1.; 2.1.2.; 2.2.3.
I BÖLMƏ. AİLƏMİZİ QORUYAQ !					
1.	Uşaqlıq həyatımdan xatirələr	1	7	24	1.1.1.; 2.1.2.; 2.2.2.; 2.2.3.; 3.1.1.
2	Ananın iş otağı	1	8	26	1.1.1.; 1.1.2.; 2.2.1.; 2.2.2.; 2.2.3.; 4.1.1.
3	Layla. Oxşamalar	2	9-10	28	1.1.1.; 2.1.2.; 2.2.2.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.3.; 4.1.1.
4	Tofiqin ad günü	2	11	30,31	1.1.1.; 1.1.3.; 2.1.1.; 2.1.2.; 3.1.2.; 4.1.3.; 1.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 4.1.1.
5	Ümumiləşdirici dərs	1	14	33	1.1.1.; 1.1.2.; 2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.2.; 2.2.3.; 3.1.1.; 4.1.1.; 4.1.3.
II BÖLMƏ. MƏKTƏB ZAMANI GƏLDİ !					
1	Oyan oğlum! Məktəbə çağırış!	2	16	36	1.1.3.; 2.1.1.; 2.1.2.; 2.2.2.; 3.1.2.; 4.1.1.; 4.1.3.
2	Sənə üzük nə gərəkdir	1	18	38	2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 4.1.1.
3	Bir xatirə...	2	20	40	1.1.3.; 2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 4.1.1.; 4.1.3.
4	Mətn (I hissə). Mətn (II hissə).	2	22,25	42,44	1.1.3.; 2.2.1.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
5	Ümumiləşdirici dərs	1	28	44	1.1.3.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.3.

III BÖLMƏ. DOST-DÜŞMƏN SEÇİLƏR, VƏTƏN SEÇİLMƏZ!

1	Vətən	3	31	46,48	1.1.1.; 1.1.2.; 2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.2.; 2.2.3.; 3.1.1.; 4.1.1.; 4.1.2.
2	Çiçək dənizi	2	34	49	1.1.3.; 2.2.2.; 3.1.1.; 3.1.2.; 4.1.1.; 4.1.3.
3	Sazlı-sözlü diyar	2	37	51	1.1.2.; 1.1.3.; 2.1.2.; 2.2.2.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.3.
4	Ümumiləşdirici dərslər	1	40	53	2.1.2.; 2.2.2.; 2.2.3.; 3.1.2.; 4.1.2.; 4.1.3.

IV BÖLMƏ. MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZ

1	Ana dili	1	42	55	1.1.1.; 2.1.1.; 2.2.1.; 2.2.2.; 2.2.3.;
2	Qazan xanın oğlu Uruz	2	43	56	1.1.3.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 4.1.2.
3	Ədalətin sazi	2	45	58	1.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.2.
4	İtə ataram, yada satmaram (1-ci hissə)	1	49	60	2.1.2.; 1.1.3.; 2.2.3.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.3.
5	İtə ataram, yada satmaram (2-ci hissə)	1	52	61	1.1.2.; 1.1.3.; 2.2.3.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.3.
6	Kosa-kosa	1	54	62	2.1.1.; 2.2.1.; 2.2.2.; 2.2.3.; 3.1.1.; 4.1.3.

V BÖLMƏ. İNSAN İNSAN OLUR ƏMƏLLƏRİYLƏ !

1	Əsl dost	1	57	64	1.1.3.; 2.2.2.; 3.1.2., 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
2	Eynək	1	59	65	1.1.2.; 2.1.1.; 2.2.3.; 3.1.2.; 4.1.3.
3	Dənizin sevinci	2	60	66	1.1.3.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.;
4	İş canın cövhəridir	2	63	68	1.1.3.; 2.1.1.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.2.
5	Ərköyün	1	65	69	2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
6	Ümumiləşdirici dərslər	1	67	71	1.1.3.; 2.1.1.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.

VI BÖLMƏ. HEYVANLAR ALƏMİ

1	Kiçik bir xatirə...	1	69	73	1.1.3.; 2.1.2.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.2.
2	Maralın etibarı	2	69	75	1.1.2.; 1.1.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
3	Dialog	1	71	76	1.1.1.; 1.1.2.; 2.1.2.; 2.2.3.; 4.1.1.
4	Tağı əmidən öyrəndiklərim	2	73	77	2.2.1.; 2.2.2.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
5	Tağı əmidən siz də öyrənin!	2	75	79	1.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.

VII BÖLMƏ. GƏLİN TƏBİƏTİ BİZ DƏ DÜŞÜNƏK, O ÖZÜ HƏR ŞEYİ DÜŞÜNƏN KİMİ ...

1	Baba və nəvə	1	78	80	1.1.3.; 2.2.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.3.
2	Təbiət düşünür	1	80	82	1.1.3.; 2.1.2.; 2.2.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
3	Yaşıl ayna	1	81	83	2.1.2.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 4.1.2.
4	Dialog	1	83	84	1.1.2, 2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.3.; 4.1.1.
5	Təbii sərvətlərimiz	1	85	85	1.1.3.; 2.2.2.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.3.
6	Dünyamızı bəzəyək	1	87	86	2.1.2.; 2.2.1.; 3.1.2.; 3.1.3.
7	Bənövşə	1	89	86	2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.2.; 4.1.1.; 4.1.3.
8	Ümumiləşdirici dərs: Yer kürəmiz	1	91	87	1.1.2.; 2.1.1.; 2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.; 4.1.3.

VIII BÖLMƏ. NAĞIL-MAĞIL BİLMƏRƏM, BİLSƏM DƏ, SÖYLƏMƏRƏM...

1	Axı necə desin ki ...	1	94	89	2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 4.1.1.
2	Arıların qəzəbi	2	96	90	1.1.3.; 2.1.1.; 2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.2.; 4.1.1.; 4.1.2.

3	Alma	2	98	91	1.1.3.; 2.1.1.; 2.1.2.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.
4	İki qardaş	1	103	92	2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
5	Dovşan və tısbağa	1	105	93	2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.2.
6	Yekunlaşdırıcı dərslər: Qarı və buzov	1	109	95	1.1.3.; 2.1.2.; 2.2.1.; 2.2.3.; 3.1.1.; 3.1.2.; 3.1.3.; 4.1.1.; 4.1.3.
	Summativ qiymətləndirmə üçün müəllimin ixtiyarına verilən saatlar	4			

I BÖLMƏ. AİLƏMİZİ QORUYAQ!

DƏRS 1. ÇOXBİLMİŞLƏ TANIŞLIQ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	T.d.-1.1.2,
2.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	1.3.1.
3.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	H.b.-3.1.1,
4.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.2.2.
5.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	T.i.-2.2.1.

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, akvarium, rollu oyun.

Resurslar: Dərslik, videoçarx, mahnı yazılmış disk, şəkillər.

Motivasiya: İlk dərs günü müəllimin şagirdlərlə, şagirdlərin müəllimlə və bir-biri ilə görüşlərinə, sonra isə dərsliklə tanışlığa həsr olunur. Dövlət himni oxunduqdan sonra şagirdlər əyləşirlər. Müəllim 4-cü sinfə başlamaları münasibətilə şagirdləri təbrik edir ("Məktəb illəri" mahnısının melodiyası eşidilir.). Sonra şagirdlərin bir-birini təbrik etmələrinə şərait yaradır və sinfə müraciət edir:

– Uşaqlar, bir-birinizi təbrik etdiniz. Görüşmə zamanı hansı nitq etiketlərindən istifadə etdiniz? Gəlin görək kimin təbriki daha maraqlı oldu?

Sınıf qruplara bölünür və tapşırıq səsləndirilir: ilk dərs gününün başlanması münasibətilə hər bir qrup öz təbrik təqdimatını (Təqdimatda şagirdlərin nəzakətli sözlərdən necə istifadə etməsi, həmçinin təbrikdə əməli olaraq hər hansı bir hazır illüstrasiyadan istifadə bacarığı və ya özünün nəsə çəkməsi, açıqca yazması, çiçək, yaxud kiçik bir hədiyyə bağışlaması və bunu hansı şəkildə edəcəyi də nəzərdə tutulur) hazırlamalıdır.

Köməkçi sual: Təbrik üçün dilimizdəki hansı sözlərə müraciət olunur? Təbriki hansı vasitələrlə daha maraqlı etmək olar?

Şagirdlərə təklif edilir ki, təqdimatlarını rollu oyunlar vasitəsilə əyani şəkildə göstərsinlər. Təqdimat

“akvarium” qaydasında aparılır. Əvvəlcə dairənin daxilindəki stullarda əyləşmiş birinci qrupun şagirdləri hazırladıqları təqdimatı nümayiş etdirirlər, xarici dairədəki şagirdlər isə təqdimatda nəyin çatışmadığını izləyərək, nəyin çatışmadığına dair dəlillərini hazırlayırlar. Sonra qruplar yerini dəyişir və həmin proses xarici dairədəki qrupun üzvləri ilə davam etdirilir.

Burada qrupların təqdimatlarının eyni olması əhəmiyyət daşıyır. Məqsəd şagirdlərin uyğun situasiyalarda dinləmə və danışma bacarıqlarının inkişafına nail olmaqdır.

Motivasiya üçün 2-ci nümunə: Müəllim lövhədən məktəbə hazırlıq (şəkildə: evdə uşaq kitablarını yığır, ana stola səhər yeməyi qoyur, ata stolun arxasında oturub, bir tərəfdə gül buketi görünür), məktəbin həyatında uşaqların qarşılınması və sinifdə iş prosesi ilə əlaqədar (1-ci sinifdə hərflərin öyrədilməsi: hərfin müəllimin köməyi ilə yazılması, kitabdan uşağın barmağını hecanın, sözün üzərinə qoyaraq oxuması təsviri olan şəkillərin də olması məsləhət görülür) şəkillər asır. Bu məqsədlə həmin sinfin şagirdlərinin müəyyən mərasimlərdə, bayram şənliklərində kollektiv şəkildə çəkilmiş şəkillərindən də böyüdülmək istifadə oluna bilər. Şəkillərin nəzərdən keçirilməsi “Məktəb illəri” mahnısının səslənməsi ilə müşayiət olunur.

Müəllim şagirdlərin diqqətini şəkillərə cəlb edir və ardınca videoçarxın nümayişinə başlayır. Videoçarx şagirdlərin 1-ci, 2-ci, 3-cü siniflərdə dərs zamanı, müəyyən mərasimlərdə, bayram şənliklərində fəaliyyətləri ilə əlaqədar fraqmentlər əsasında hazırlanmalıdır. Videoçarx şagirdləri 3 ildə keçdikləri yola xəyalən səyahət etdirir, sinifdə emosional iqlim yaradır. Müəllim bu emosional vəziyyətdən istifadə edərək “Azərbaycan dili” dərslisi ilə tanışlığa keçid alır. Tədqiqat sualı Azərbaycan dilindən şagirdlərin nitq bacarıqlarına istiqamətləndirilir:

Tədqiqat sualı: Uşaqlar, müxtəlif nitq situasiyalarında Azərbaycan dilində

fikirlərinizi rahat, çətinlik çəkmədən ifadə edə bilərsinizmi? Necə düşünürsünüz, indiyədək öyrəndiklərinizlə kifayətlənmək olarmı?

Tədqiqatın aparılması:

Sinif 3 qrupa bölünür. Hər qrup 4-cü sinifə gələnə qədərki bir tədris ili üzrə mətn qurmalıdır. İş vərəqləri təqdim olunur. İş vərəqlərində tapşırıqlar əks olunub:

I qrup. Birinci sinifdə Azərbaycan dili dərslində öyrəndiklərimiz.

II qrup. İkinci sinifdə Azərbaycan dili dərslində öyrəndiklərimiz.

III qrup. Üçüncü sinifdə Azərbaycan dili dərslində öyrəndiklərimiz.

Qruplar fəaliyyətə başlayırlar. Tədqiqatı lövhədən asılmış şəkillər əsasında təqdimatlar hazırlamaq şəkildə də aparmaq olar. Bu zaman şagirdlərin praktik dil bacarıqlarının səviyyəsi fənn üzrə üç ildə əldə edilmiş nailiyyətlərin kifayət olub-olmadığını müzakirə etməyə imkan verəcəkdir.

Məlumat mübadiləsi: Təqdimatlar hazır olduqdan sonra məlumat mübadiləsi başlanır.

Müzakirə: Qrupların təqdimatlarının müzakirəsi, həmçinin “Çoxbilmişlə tanışlıq” mətninin oxusu vasitəsilə dərsləklə tanışlıq yekunlaşdırılır.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Azərbaycan dilində sərbəst ünsiyyətə girmək və fikirlərimizi lazımı səviyyədə ifadə etmək üçün müəyyən bacarıqlara yiyələnmişik: deyilənləri başa düşür, münasibət bildirir və fikir söyləyə bilirik; Azərbaycan əlifbasını öyrənmişik, bunun vasitəsilə oxu və yazı bacarıqlarına yiyələnmişik; oxuduğumuz mətnlərin məzmununu anlayır, müəyyən fikirlərə şifahi və yazılı yolla münasibət bildirir, məzmun üzrə bir-birimizə suallar verə bilirik. Ancaq müxtəlif nitq situasiyalarında sərbəst danışmaq, fikirlərimizi arzu olunan səviyyədə şifahi və yazılı yolla ifadə etmək üçün bunlar azdır; əldə edilənlərlə kifayətlənmək olmaz. Yalnız oxumaq, öyrənmək, dərsləkdə verilən və müəllimin təqdim etdiyi tapşırıqları yerinə yetirməklə nitqimizi inkişaf etdirir və lüğət ehtiyatımızı zənginləşdirir bilirik. Bu işdə müəllimlərin də rolu böyükdür, onların məsləhətinə qulaq asmaq lazımdır.

Qiymətləndirmə təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Evdə kitab şəkli çəkmək və ya kitabın insan həyatında roluna aid atalar sözü, yaxud tapmaca hazırlamaq təklif olunur.

Qeyd. Motivasiya üçün başqa bir nümunə: Müəllim şagirdlərin yaş səviyyəsi üçün çətin olan kiçik bir mətni oxuyur və onların anlamaqda çətinlik çəkdiklərini müşahidə edərək tədqiqat sualını səsləndirir: Tədqiqat sualı: Necə düşünürsünüz, Azərbaycan dilindən indiyədək öyrəndiklərinizlə kifayətlənmək olarmı?

DƏRS 2. UŞAQLIQ HƏYATIM DAN XATİRƏLƏR (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	T.d.-1.1.2,
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2	H.b.-3.1.1,
3.	Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətnlər qurur.	2.2.2.	T.i.-2.2.1.
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.2.2.
5.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə.

Resurslar: Dərslik, “Toplan və kölgəsi” və ya “Pıspısa xanım və siçan bəy” cizgi filmləri yazılmış disk, şəkillər, iş vərəqləri.

Motivasiya: Müəllim videopleyeri işə salır. “Toplan və kölgəsi” və ya “Pıspısa xanım və siçan bəy” cizgi filmindən bir hissə nümayiş etdirilir. Kadrlar görünənə qədər cizgi filminin melodiyası uşaqlarda nə göstəriləcəyinə maraq yaradır. Bir hissənin nümayişindən sonra nümayiş dayandırılır. Uşaqlar hələ cizgi filminin musiqisinin təsiri altındadırlar. Müəllim sinfə köməkçi sualla müraciət edir:

– Uşaqlar, cizgi filminə baxarkən hansı hissləri keçirdiniz? Bir anlıq bu cür cizgi filmlərinə baxdığınız illərə qayıtdınız mı?

Lövhdən uşaqılıq illərini əks etdirən müxtəlif şəkillər asılır: Nənə, baba həyətdə oturub çay içirlər, yanlarında oğlan uşağı balaca velosiped sürür, qız isə gəlinciklə oynayır, ona dərs keçir; Parkda ata, ana bir uşağı gəzdirir; Uşaqlar bağçada oyuncaqlarla oynayırlar; Ana yelləncəkdə oturan uşağı yellədir.

. Müəllimin köməkçi sualları:

– Uşaqlar, balaca olanda kimin yanında daha çox qalmaq istəyirdiniz? Nənə-babalarınızın, yoxsa valideynlərinizin?

– Xatırlayırsınız mı, hansı oyuncağınızı heç kəslə paylaşmaq istəmirdiniz?

Yerlərdən suallara cavablar səsləndirilir. Sonra şagirdlərin diqqəti lövhədəki şəkillərə cəlb edilir:

– Uşaqlar, bu şəkillərə baxanda hansı hissləri keçirirsiniz?

Müxtəlif cavablar səsləndirilir. Tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: Niyə insanlar çox vaxt uşaqılıq illərini həsrətlə xatırlayır və uşaqılıq illərinə qayıtmaq istəyirlər?

Tədqiqatın aparılması: Düzgün və sürətli oxu üzrə iş mətnin oxusu üzərində təşkil edilir, düzgün intonasiya və tələffüz bacarıqlarının səviyyəsi izlənilir.

Dərslikdəki 1, 2 nömrəli çalışmalar yerinə yetirilir. Müəllim M.Şəhriyarın “Heydərbabaya salam” poeməsindən aşağıdakı bəndləri səsləndirir:

Qarı nənə gecə nağıl deyəndə,
Külək qalxıb qap-bacanı döyəndə,
Qurd keçinin səngülüsün yeyəndə
Mən qayıdıb bir də uşaq olaydım,
Bir gül açıb ondan sonra solaydım.

Yumurtanı göyçək, güllü boyardıq,
Çaqqışdırıb sınıqların soyardıq,
Oynamaqdan bircə məgər doyardıq?
Əli mənə yaşıl aşiq verərdi,
İrza mənə novruzgülü dərərdi.

Köməkçi sual: – Böyük şair M.Şəhriyar uşaqılığını necə xatırlayır?

Müzakirə üçün sual: – “Mən qayıdıb bir də uşaq olaydım” fikri ilə şair nə demək istəyir? Şair niyə yenidən uşaq olmaq istəyir?

Müzakirə səsləndirilən şeir parçası və çalışmalar əsasında davam etdirilir. Uşaqlar qruplara bölünürlər. Danışma məzmun xətti üzrə iş təşkil olunur. Qruplardan biri müəllimin səsləndirdiyi şeir, biri dərslərdəki 3, digəri isə iş vərəqindəki çalışma əsasında (Çalışma 1. Bəs nəyə və babalarınızda olan hansı cəhətləri özünüzdə görmək istərdiniz? Fikirlərinizi əsaslandırın) tədqiqata başlayır. Təqdimat hazırlanır. Şagirdlərin oxuduqları və eşitdikləri mətnləri anladıqları çalışmalar və müzakirələr vasitəsilə aydınlaşır.

Düzgün tələffüz bacarıqlarının formalaşdırılması və şagirdlərin məntiqi təfəkkürlərinin inkişafı üzrə işlər dərslərdəki tapmacanın və yanıltmacın oxusu üzərində həyata keçirilir. Oxu zamanı yanıltmacda [x], tapmacada isə [g] səslərinin düzgün, aydın məxrəcdə tələffüzünə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Şagirdlərin yazı bacarıqlarının inkişaf səviyyəsi müəllimin təqdim etdiyi 2, 3, 4-cü çalışmalar üzərində işlərkən müəyyənləşir.

Çalışma 2. Yanıltmacdakı sözləri hecalara bölərək dəftərinizə köçürün, sonra hecaları sayın və mətnə neçə heca olduğunu deyın.

a) 67

b) 87

c) 77

Çalışma 3. Uşaqlar, Çoxbilmiş deyir ki, Çingiz mətni köçürəndə diqqətli olmadığından cümlələrin yeri dəyişik düşüb. Çingizin səhvlərini düzəldin və cümlələri elə ardıcılıqla yazın ki, mətn alınsın.

1. Babası dəniz buruqlarında işləyirdi. 2. Fəhlələr iki-üç mərtəbəli evlərdə yaşayırlar. 3. Ulduza isə bütün bunlar nağıl kimi görünərdi. 4. Böyüklərdən eşitmişdi ki, suların üstündə şəhər salınmışdır. 5. Küçələrin ucu-bucağı görünür. 6. Babası da həftələrlə bu evlərdən birində qalır, sonra evə dönür. 7. Babası danışardı. 8. Deyirlər, orda dalğalar üçmərtəbəli ev hündürlüyünə qalxır. 9. Baba, bəlkə də, bunları özündən uydurur. 10. Ulduz oranın Neft Daşları adlandığını bilirdi. 11. Buna görə də Ulduz onu sorğu-suala tutardı. (*X. Həsəlovdan*)

Çalışma 4. Uşaqlar, Çoxbilmiş deyir ki, Çingiz mətni köçürəndə diqqətli olmadığından üzərində ulduz (*) işarəsi qoyulmuş sözləri deyildiyi kimi yazıb. Çingizin səhvlərini düzəldərək cümlələri köçürün.

Babası dəniz buruxlarında* işləyirdi. Deyirlər, orda dalğalar üçmərtəbəli ev hündürlüyünə qalxır. Ulduz oranın Neft Daşları* adlandığını bilirdi. Böyüklərdən eşitmişdi ki, suların üstündə şəhər salınmışdır. Küçələrin ucu-bucağı görünür. Fəhlələr iki-üç mərtəbəli evlərdə yaşayırlar. Babası da həftələrlə* bu evlərdən birində qalır, sonra evə dönür. Babası danışardı. Ulduza isə bütün bunlar* nağıl kimi görünərdi. Baba, bəlkə də, bunları özünən* uydurur. (*X. Həsəlovdan*)

Şagirdlər yenidən 4 qrupa bölünürlər. İş vərəqləri paylanır. Hər qrup müəllimin təqdim etdiyi 4 və 5-ci çalışmalarda olan şəkillərdən ikisi üzərində çalışmanın şərtinə uyğun olaraq işləyirlər:

Çalışma 5. Hər bir şəklın altında onların əlamətini bildirən sözlərdən uyğun gələnini yazın və həmin sözləri cümlələrdə işlədin.

Sarı, tükli, turş, dadlı, ətirli, uzunsov, yumru, uzun, düzbucaqlı, yumşaq, naxışlı, qədim, tumlu, şirin, qırmızı, zərif, gözəl, bərk, suludur, şirəli, rəngbərəng, ləzzətli, acı, yaşıl, yağlı

I qrup. Heyva, xalça şəkli

II qrup. Şaftalı, qoz şəkli

III qrup. Qızılgül, bibər şəkli

IV qrup. Limon, qarpız şəkli

Mübadilə və təqdimatların müzakirəsi aparılır. Nəticənin ümumiləşdirilməsi üçün şagirdlərin diqqəti yenidən lövhədəki şəkillərə yönəldilir. Təsvirlər əsasında fikirlər ümumiləşdirilir.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Uşaqlıqda hər kəsin ata-anası, nəyə-babası, sevdiyi insanlar yanında olur. Onlar uşaqları əzizləyir, qayğı və məhəbbətlə əhatə edir, onların bütün ehtiyaclarını ödəyir, təhsilini, istirahətini təşkil edirlər. Hər şey üçün ailəməzə borcluyuq. Hər birimizin ailəməzə ehtiyacımız var.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Uşaqlara şəkildə gördükləri, oxuduqları və eşitdikləri əsasında evdə “Mən balaca olarkən” başlıqlı mətn tərtib etmək və onu təkmilləşdirmək tapşırılır.

DƏRS 3. ANANIN İŞ OTAĞI (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	T.d.-1.1.2,
2.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	1.1.5;
3.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	
4.	Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətnlər qurur.	2.2.2.	3.4.1.
5.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1;
6.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, rollu oyun, iş vərəqləri, yarış.

Resurslar: Dərslik, “Ana” mahnısı yazılmış disk, şəkillər.

Motivasiya: R.Behbudovun məşhur “Ana” mahnısı səsləndirilir. Mahnının sədələri altında müəllim lövhədən müxtəlif şəkillər asır. Şəkillər aşağıdakı məzmununda ola bilər: Ana qucağındakı körpəsini yedirir, onu sıgallayır, əzizləyir; Ana parkda bir oğlan, bir qız uşağını gəzdirir – uşaqlardan biri arabadadır; Ana mətbəxdə yemək hazırlayır, stolun üstündə müxtəlif ərzaqlar – balıq, toyuq, göyərtili, soğan və s. görünür; Ana uşaqların dərsləri ilə məşğul olur; Ana uşaqları məktəbə yola salır, onları öpür.

Müəllim şəkilləri asdıqca şagirdlər diqqətlə onu izləyirlər.

Köməkçi sual:

– Uşaqlar, səhər sizi kim yuxudan oyadır? Sizin üçün səhər yeməyini kim hazırlayır? Sizi məktəbə kim yola salır?

Yerlərdən suallara cavablar səsləndirilir. Sonra lövhədəki şəkillərə diqqət cəlb edilir: – Uşaqlar, bu şəkillərə baxanda hansı hissləri keçirirsiniz? İndi ananızın yanınızda olmasını istərdinizmi?

Müxtəlif cavablar səsləndirilir. Tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: Ana niyə həmişə müqəddəs hesab olunur? Ana borcunu qaytarmaq mümkündürmü?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata rollu oyun vasitəsilə başlanır. Müəllimin təklifi ilə qruplardan biri səhərlər ananın ailədəki rolunu (iş, dərslər hazırlıq prosesini), digəri isə evə qonaq gələndə ananın rolunu canlandırmağa çalışır. Oyun yekunlaşdıqdan sonra köməkçi sual səsləndirilir:

– Ananın yerini ailədə kim əvəz edə bilər?

Tədqiqat “Ananın iş otağı” şeirinin oxusu ilə davam edir. Şeirin oxusu prosesində intonasiya və düzgün tələffüz bacarıqlarının səviyyəsi izlənilir, lazım gəldikdə düzəlişlər edilir. Ana mövzusunda olan atalar sözləri oxunur, onların içərisindən şeirin mövzusu ilə səslənən atalar sözü seçilib səsləndirilir.

Dərslikdəki çalışmalar yerinə yetirilir. İş vərəqlərindəki testlərin həllindən sonra uşaqlar qruplara bölünür. Maraqlı ab-hava yaratmaq üçün qruplar “nənə”, “ana”, “xala”, “bibi” adlandırılır. İş vərəqləri paylanır və “Azərbaycan milli yeməkləri” mövzusunda yarış başlanır. Təqdimatların müzakirəsindən sonra qalib müəyyənləşir.

Şəkillərə baxın və deyin: hansı artıqdır?

a)

b)

c)

ç)

Şəkillərə baxın və deyın: hansı artıqdır?

a)

b)

c)

ç)

Müəllim Zəlimxan Yaqubun “Ana laylası” şeirini səsləndirir:

ANA LAYLASI

Hardan aldın bu sehri,
Bilim, ana laylası!
Sənsiz açıldımı
Dilim, ana laylası!

Gül çəmənsiz olmasın,
Sünbül dənsiz olmasın,
Bir gün sənsiz olmasın
Elim, ana laylası!

Müzakirə üçün sual: – Şair vətən, el-oba üçün ana laylasının rolunu necə qiymətləndirir?

Müzakirə səsləndirilən şeir parçası, dərslikdəki atalar sözləri əsasında davam etdirilir. Danışma məzmun xətti üzrə iş təşkil olunur. Şagirdlərin oxuduqları və eşitdikləri mətnləri anladıqları müzakirə zamanı aydınlaşır.

Düzgün tələffüz bacarıqlarının formalaşdırılması və şagirdlərin məntiqi təfəkkürlərinin inkişafı üzrə iş dərslikdəki atalar sözlərindən içərisində spesifik səslər olan sözlərin seçilib hecalarla yazılması üzərində həyata keçirilir. Oxu zamanı atalar sözlərində spesifik səslərin düzgün, aydın məxrəcdə tələffüzünə xüsusi diqqət yetirilir.

Şagirdlərin yazı bacarıqları müəllimin təqdim etdiyi çalışma üzərində işlə (**Çalışma 1**) inkişaf etdirilir.

Çalışma 1. Azərbaycan dilində olan spesifik səsləri yadınıza salın. Dərslikdəki atalar sözlərindən içərisində spesifik səslər olan sözləri seçin və hecalarla dəftərinizə yazın. Hansı səslərə rast gəlmədiniz? Həmin səslərə aid özünüzdən misallar deyın.

Şagirdlər yenidən 2 qrupa bölünürlər. İş vərəqləri paylanır. Hər qrup iş vərəqindəki tapşırığın şərtinə uyğun olaraq təqdim edilmiş sxemi tamamlayır:

Çalışma 2. Aşağıda verilmiş sözlərdən istifadə edərək suallara cavab verin və sxemləri tamamlayın.

SÖZLƏR: dincəlir, hazırlaşır, geyinir, yuyunur, soyunur, yığır, durur, gözləyir, yeyir, gedir, çatır, gəlir, dəyişir, yazır, oxuyur, səliqəyə salır

I qrup. Gülnar səhər tezdən nə edir?

II qrup. Gülnar dərsdən sonra nə edir?

Mübadilə və təqdimatların müzakirəsi aparılır. Nəticənin ümumiləşdirilməsi üçün şagirdlərin diqqəti yenidən lövhədəki şəkillərə yönəldilir. Təsvirlər əsasında fikirlər ümumiləşdirilir.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Ana ona görə müqəddəs hesab olunur ki, hər birimiz dünyaya gəlməyimiz üçün anamıza borcluyuq. Ancaq bu borcu heç bir şeylə qaytarmaq mümkün deyil. Bütün həyatımız boyu hər birimizin ana məhəbbətinə, nəvazişinə ehtiyacımız var.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Uşaqlara şəkildə gördükləri, oxuduqları və eşitdikləri əsasında evdə “Anamın bir günü” mövzusunda mətn tərtib etmək tapşırılır.

DƏRS 4, 5. LAYLA. OXŞAMALAR (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	T.d.-1.1.2,
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2	3.3.1.
3.	Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətnlər qurur.	2.2.2.	3.3.1.
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3	H.b.-3.1.1;
5.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	T.i.-2.2.1.
6.	Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri lüğət vasitəsilə tədris dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	
7.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, rollu oyun, Venn diaqramı.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, “Layla” mahnısı yazılmış disk, şəkillər.

Motivasiya: Ş.Ələkbərovanın ifasında “Layla” mahnısı səsləndirilir. Mahnının sədələri altında müəllim lövhədən müxtəlif şəkillər asır. Şəkillər aşağıdakı məzmununda ola bilər: Ana qucağındakı körpəsini sakitləşdirmək istəyir, onu sığallayır, əzizləyir; Nənə beşiyi yırğalayır, beşikdəki uşağa layla çalır, nənənin yanında oynayan balaca qız da öz körpəsini yatırır, ona layla deyir; Qızlar oynayır, qızlardan biri körpəsini yatırır, ona layla deyir, o biri isə gəlinciyinin saçını darayır.

Mahnının bir bəndi səslənəndən sonra ifa dayandırılır və müəllim köməkçi sualla sinfə müraciət edir:

– Uşaqlar, xatırlayırsınızmı, siz balaca olanda ananız sizə layla deyib, yoxsa nənəniz? Nənənizin oxuduğu laylalardan yadınızda qalan varmı?

Yerlərdən suallara cavablar səsləndirilir.

Sonra lövhədəki şəkillərə diqqət cəlb edilir:

– Uşaqlar, bu şəkillərə baxanda hansı hissləri keçirirsiniz? Uşaqlığınız yadınıza düşürmü? Ağlayan uşağı layla ilə sakitləşdirmək olarmı?

Müxtəlif cavablar səsləndirilir.

Müəllim keçən dərsdə səsləndirdiyi “Ana laylası” şeirinin bir bəndini təkrar səsləndirir:

Hardan aldın bu sehri,

Sənsiz açıldımı

Bilim, ana laylası!

Dilim, ana laylası!

Tədqiqat sualı: Nə üçün körpələr layla sədələri altında tez yuxuya gedirlər və rahat yuxulayırlar? Laylaların bu qədər sevilməsinin sirri nədədir? Uşaqları oynadan zaman layla, yoxsa oxşama oxumaq lazımdır?

Tədqiqatın aparılması: Qruplar formalaşdırılır. İş vərəqləri paylanır. Qruplar lövhədən asılmış şəkillərdən biri üzrə (müəllimin təklif etdiyi) təqdimat hazırlayırlar. Təqdimatların mübadiləsi və müzakirəsi təşkil olunur. Burada məqsəd şagirdlərin rabitəli monoloji mətnlər qurmaq, fikirlərini yazılı ifadə etmək və danışmaq bacarıqlarının bir-biri ilə əlaqəli inkişafına nail olmaqdır. Təqdimatların müzakirəsindən sonra dərslikdəki layla və oxşamaların oxusu üzrə işə keçilir. Burada qeyd etməyi lazım bilir ki, layla və oxşamaların oxusu eyni dərs saatında həyata keçirilməlidir. Çünki əvvəlki siniflərdə şagirdlər layla nümunəsi ilə tanış olublar, yəqin ki, bu nümunələrdən əzbər bilənlər də var. Bu sinifdə nəzərdə tutulmuşdur ki, laylalara çox oxşayan oxşamalarla da şagirdlər tanış edilsinlər. Ona görə də layla və oxşamaların oxusu əsasında müəllim praktik yolla onların oxşar və fərqli cəhətlərinə diqqəti cəlb etməli, oxşamaların əhəmiyyəti üzərində dayanmalıdır. Hər iki folklor nümunəsinin şəkildə bir-birinə çox oxşarlığına baxmayaraq, onlardan istifadə məqamlarının fərqliliyi şagirdlərin marağına səbəb olur. Laylalardan uşaqları yatırmaq, oxşamalardan isə oynatmaq, onlar narahat olduqda sakitləşdirmək məqsədilə istifadə olunduğu sadə yolla izah olunur.

Layla və oxşamaların oxusu prosesində intonasiya və düzgün tələffüz elementlərinin gözlənilməsinə fikir verilir. Kərkük folklorundan götürülmüş bu nümunələr vasitəsilə türk dillərinin geniş ərazidə yayılması, ortaq dəyərlərə sahib olduğumuz barədə də şagirdlərdə təsəvvür yaradılır. Layla və oxşamalardakı ahəngə diqqət yetirilərək, bunun onların mahnı kimi oxunmasını asanlaşdırması göstərilir. Oxunan layla və oxşamaların mənasının başa düşülməsinə kömək edən sözlərin mənası izah edilir. Sonra dərslikdəki atalar sözləri oxunur, atalar sözlərində boşluğun yerinə “bal” sözünün əlavə edilərək oxunması təşkil edilir. Dərslikdəki 4-cü çalışma yerinə yetirilir, atalar sözlərindəki əksmənalı sözlər tapılır, cümlələr içərisində işlədilir.

Dərslikdəki 2-ci çalışmanın oxusu üzərində iş şagirdlərin dialoji nitqinin inkişafına, qohumluq bildiren sözlərin tədris dili ilə müqayisəli qavranılmasına imkan yaradır.

Düzgün **tələffüz bacarıqlarının** formalaşdırılması və şagirdlərin məntiqi təfəkkürlərinin inkişafı üzrə iş dərslikdəki atalar sözlərindən içərisində spesifik səslər olan sözlərin seçilib hecalarla yazılması üzərində həyata keçirilir. Oxu zamanı atalar sözlərində spesifik səslərin düzgün, aydın məxrəcdə tələffüzünə xüsusi diqqət yetirilir.

Şagirdlərin **yazı bacarıqları** dərslikdəki 1-ci çalışma üzərində işlə inkişaf etdirilir.

Nəticənin ümumiləşdirilməsi üçün şagirdlərin diqqəti yenidən lövhədəki şəkillərə yönəldilir. Tədqiqatdan əldə edilmiş nəticələr, şəkillərdəki təsvirlər əsasında fikirlər ümumiləşdirilir.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Laylalar xoş avazla, ahənglə oxunduğu üçün əsəbləri sakitləşdirir, ona görə də körpələr layla sədaları altında tez yuxuya gedirlər və rahat yuxulayırlar. Laylaların bu qədər sevilməsinin sirri onların anaların məlahətli səsi ilə oxunmasında, doğma insanların dilindən səslənməsindədir. Analar laylalar vasitəsilə doğma dilin şirinliyini öz körpələrinə ötürürlər. Onu da öyrəndik ki, laylalar uşaqları yatırımaq məqamında, oxşamalar isə uşaqları əyləndirmək, oynatmaq məqsədilə oxunur.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Evdə “Layla” və “Oxşamalar”ı əzbər öyrənmək, beşik şəklində çəkmək tapşırılır.

Dərsin ikinci saatında şagirdlərin oxu və düzgün tələffüz bacarıqlarının inkişafı üzərində iş davam etdirilir. Sonra məzmunun qavranılması, məntiqi təfəkkür, cümlə qurmaq, düzgün yazı bacarıqlarının inkişafı və təkmilləşdirilməsi üzərində işə keçilir. İşləri müəllim dərslikdəki 11-ci və aşağıda verilmiş tapşırıqlar üzərində təşkil edə bilər:

Çalışma 1. Aşağıdakı misralarda fərqləndirilmiş sözlərin yazılışında səhvə yol verilmişdir. Səhvləri tapın və həmin sözləri düzgün şəkildə yazın.

1. Yay günü... Yol üstü... **Ağac** kölgəsi...
2. **Uşax** yuxusunda qımışıb gülür.
3. Onun saf **üzünnən** nurlar tökülür,
4. Uşağın üzünə çəkir şalını,
Günəş **gözdərinə** düşməsin deyə.
5. Uşax yuxusunu alacax indi;
Ana öz yoluna davam **edəcəy**.

Çalışma 2.

Sual işarələrinin yerinə “şir” sözünün lazım olan formalarını artıraraq cümlələri oxuyun və yazılı şəkildə tədris dilinə tərcümə edin.

Savannalar (?) əsas məskunlaşdığı yerlərdir. Çünki o burada özü üçün lazım olan qidanı, suyu tapa bilir. (?) çox vaxt cüt-cüt və ya qrup halında gəzir. (?) qrup halında toplaşmasına Prayd deyirlər. Prayd (?) böyük ailəsidir. Burada 20-yə qədər və daha çox ailə üzvü olur. Qocaman (?) Prayda rəhbərlik edir. (?) müəyyən əraziyə nəzarət edirlər. Adətən, axşamlar ov etməyi xoşlayan (?) bir dəfəyə 10 kiloqrama yaxın ət yeyir, doyunca su içir, sonra dincəlməyə başlayırlar.

Çalışma 3.

2-ci çalışmadakı mətn üzrə 7 sual tərtib edib yazın. Sonra biriniz sualları, digəriniz isə cavabları səsləndirməklə qısa dialoq qurun.

Qiyətləndirmə fəaliyyət xətlərinə müvafiq aparılır.

Ev tapşırığı: Uşaqlara gördükləri, oxuduqları və eşitdikləri əsasında “Mən nənəmin ağıllı balasıyam” mövzusunda mətn tərtib etmək tapşırılır.

DƏRS 6. TOFIQIN AD GÜNÜ (1-ci saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	R.d.-1.1.1,
2.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	1.3.1;
3.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	H.b.-3.1.1
4.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	T.i.-2.2.1.
5.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	
6.	Kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub, inşa) yazır.	4.1.3.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi.

Resurslar: Dərslik, M.Hüseynin senarisi əsasında çəkilmiş "Qara daşlar" filmindən hazırlanmış videoçarx (filmin 9-10-cu dəqiqələrinin göstərilməsi daha çox yerinə düşər), iş vərəqləri.

Motivasiya: Müəllim sinfə müraciət edir:

– Uşaqlar, bu gün biz Tofiqin ad gününü qeyd edəcəyik, nə etməliyik?

Sınıfdə həyəcan yaşanır. Sual dolu baxışlar müəllimə dikilir: Görəsən, Tofiq kimdir ki, bu gün biz onun ad gününü qeyd edirik?

Köməkçi sual:

– Uşaqlar, olubmu ki, sizin ad günlərinizdən birində gəlməsinə əmin olduğunuz bir adam gəlib çıxmayıb? Belə bir əhvalatı xatırlayırsınız mı?

Yerlərdən suallara cavablar səsləndirilir. Sınıfdə canlanma yaranır.

Qeyd. Motivasiyanı müəllim "Qara daşlar" filmindən nümayiş etdirilən fraqment əsasında da qura bilər.

Tədqiqat sualı: Sizin üçün əziz olan bir adamın ad günüdür. Ancaq nə qədər çalışsanız da, vaxtında oraya çatə bilmirsiniz. Nə edərdiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqatə dərslikdəki "Tofiqin ad günü" mətninin müəllim tərəfindən dinləmə materialı kimi səsləndirilməsi ilə başlanır. Əvvəlcə müəllim şagirdləri diqqətlə dinləməyə dəvət edərək, 1.1.3 alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə mətni ifadəli və düzgün intonasiya ilə oxuyur. Sonra dinlənilən mətnin hissələrə ayrılması və onlara ad verilməsi üzrə iş aparılır. Şagirdlər mətnin "Ad gününə hazırlıq", "Narahatlıq", "Atanın hədiyyəsi" kimi hissələrdən ibarət olduğunu söyləyirlər. Dinləyib-anlama üzrə işlər yekunlaşdıqdan sonra oxu bacarığı üzrə işə keçilir. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətndən sonra verilmiş "Sözlük" və "Söz ehtiyatı"na müraciət olunur, lazım gəldikdə müəllimin izahatı səslənir.

Mətnin oxusu başa çatdıqdan sonra məzmunun qavranılması üzrə işə keçilir.

Sınıf 3 qrupa bölünür. İş vərəqləri paylanır. Qruplar dərslikdəki 1, 2, 3-cü çalışmalar üzərində tədqiqatə davam edirlər:

I qrup. Çalışma 1.

II qrup. Çalışma 2.

III qrup. Çalışma 3.

Mübadilə, müzakirə aparılır. Düzgün cavablar təsdiqlənir.

Mətnin məzmunu üzərində iş davam etdirilir. Qruplar dərslikdəki 7-ci çalışma üzrə tədqiqatə başlayırlar:

– Necə düşünürsünüz, Tofiq niyə hədiyyəsini götürüb pəncərəyə yaxınlaşdı? Mətni diqqətlə oxusanız, düzgün nəticəyə gələcəksiniz.

Tədqiqat təqdimatın hazırlanması ilə yekunlaşır.

Mübadilə və müzakirə mətnin ideyasının düzgün qavranılmasını aşkara çıxarmağa imkan verir. Variantlar içərisindən düzgün nəticə səsləndirilir:

– Tofiq də atası kimi neftçi olmaq istəyir.

Şagirdlər lüğətin genişləndirilməsi və mətdə işlənmiş sözlərin mənası üzərində tədqiqata cəlb olunurlar. Bu məqsədlə qruplara dərslikdəki 4, 6, 8-ci çalışmalar təklif edilir.

I qrup. Çalışma 4.

II qrup. Çalışma 6.

III qrup. Çalışma 8.

Lüğət üzərində işi davam etdirmək üçün dərslikdəki 9-cu çalışma əsasında müzakirə təşkil etmək olar. Müzakirəyə qoyulan sual nisbətən çətin sualdır:

Çoxbilmiş deyir ki, 8-ci çalışmadakı variantlardan hamısı “vurmaq” sözünün ayrı-ayrı mənalarını ifadə edir. Buna əmin olmaq üçün həmin sözləri cümlə içərisində işlədin. Sonra həmin sözləri “vurmaq” sözü ilə əvəz edərək oxuyun.

Burada məqsəd şagirdlərdə dilin öyrənilməsinə marağı daha da artırmaq, onları tədricən Azərbaycan dilinin çoxmənalılıq imkanları ilə tanış etməkdir.

11-ci çalışmanın icrası 2.1.1. alt-standartının reallaşdırılması, düzgün tələffüz bacarıqlarının formalaşdırılması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Bizim üçün əziz olan bir adamın ad günündə iştirak edə bilmədikdə, ona olan hisslərimizi, sevgimizi sürpriz olsun deyərək, hədiyyə, açıqca göndərməklə, əgər elektron ünvanı varsa, ünvanına təbrik məktubu göndərməklə, telefonla zəng edib xoş sözlər söyləməklə çatdırıla bilər.

Qiyətləndirmə oxu, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Yaxın adamlardan birinin doğum gününü təbrik üçün açıqca yazmaq, çiçək dəstəsinin şəklini çəkmək tapşırılır.

DƏRS 7. TOFIQIN AD GÜNÜ (2-ci saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	T.d.-1.1.1,
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	1.1.5;
3.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	2.1.1.
4.	Sadə cümlələrdən istifadə edərək ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1,
5.	Kiçikhəcmli mətnləri sinif səviyyəsinə uyğun olaraq düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	
6.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, Venn diaqramı.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, plakat.

Motivasiya: Lövhədən sözün quruluşunu əks etdirən plakat asılır. Müəllim şagirdlərin diqqətini lövhədən asılmış plakata cəlb edir və sinfə müraciət edir:

– Uşaqlar, “Tofiqin ad günü” mətnini oxuyanda gördünüz ki, mətdə bəzi sözlər bir neçə rənglə fərqləndirilib. Keçən dərsimizdə biz bu məsələnin üzərində dayanmadıq. Bu barədə düşünmüsünüzmü?

Müzakirə üçün köməkçi sual:

– Təhsil aldığınız dildə “kök” və “şəkilçi” barədə nə bilirsiniz? Plakatda gördükləriniz barədə fikir söyləyə bilərsinizmi?

Yerlərdən suallara cavablar səsləndirilir. Sinifdə canlanma yaranır.

Tədqiqat sualı: Azərbaycan dilində söz formaları hansı hissələrdən ibarət olur və bu hissələr necə adlanır?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki “Tofiqin ad günü” mətni üzərində müşahidə ilə başlanır. Uşaqlar müəllimin təklifi ilə dərslikdəki mətni gözdən keçirir, rənglərlə fərqləndirilmiş sözlər üzərində düşünürlər. Müşahidələrinin nəticəsi dərslikdəki 12-ci çalışmanı yerinə yetirməklə reallaşdırılır:

Bunun üçün sinif qruplara bölünür. Hər qrup öz təqdimatını hazırlayır.

Təqdimatların mübadiləsinin ardınca müzakirə başlanır.

Müzakirə başa çatdıqda şagirdlərin diqqəti yenidən çalışmanın şərtinin son cümləsinə (Görəsən, niyə bu sözlərin hamısını bir sütunda yazmadınız? Çoxbilmişlə məsləhətləşin) cəlb edilir:

Bu tövsiyəni əsas alaraq müəllim diqqəti lövhədən asılmış plakata yönəldir. Plakatda sözlər iki sütunda verilir. Bir sütunda ancaq kökdən ibarət olan sözlər, digər sütunda isə kök və şəkilçidən ibarət olan sözlər əks olunur. Sözlər rənglərlə də fərqləndirilir. Plakat dərslikdəki “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikasında verilmiş sadə məlumatla tanışlıq üçün motiv yaratmalıdır. Müəllim sinfə müraciət edir:

– Uşaqlar, plakatda gördüyünüzü, dərslikdəki mətndəki rənglərin dilini başa düşmək üçün gərək Çoxbilmiş müraciət edəsiniz. Gəlin birlikdə “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası ilə tanış olaq. Görək bunu dostunuz sizə necə başa salacaq?

Uşaqlar “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikasında verilmiş izahatla tanış olurlar. (Müəllimlərin nəzərinə: Bundan sonra bu rubrikaya aid material dərs nümunələrində təkrar verilməyəcəkdir, vəsaitin müvafiq hissəsinə və ya dərsliyə baxmaq lazım gələcəkdir).

ÇOXBİLMİŞ ÖYRƏDİR

Əziz dostlar, diqqətlə fikir versəniz, görərsiniz ki, mətndəki sözlərin bəziləri iki, bəziləri üç, bəziləri isə dörd rəngdə verilib. Bu hissələrdən biri əsasdır. Çünki həmin hissə əsas mənanı bildirir və ayrıca da işləyə bilər: **Tofiq, dəniz, külək, səhər**.

Azərbaycan dilində əsas hissə “**kök**” adlanır. Mətdə əsas hissə, yəni “**kök**” yaşıl rənglə fərqləndirilib: **Tofiqin, anası, qohumları, buruqdan, həyəcanla, işıqlar, qonaqlar, zəncirli, pəncərənin, yatağına, gülümsəyirdi, yaxınlaşdı, hazırlamışdır**.

Yaşıl rəngdən sonrakı hissəciklər isə köməkçi hissələrdir. Bu hissəciklər Azərbaycan dilində “**şəkilçi**” adlanır. Şəkilçilər sözlərdən ayrı işləyə bilmir, çünki ayrılıqda onların mənası olmur. Misallardan gördüyünüz kimi, sözün kökünə eyni zamanda bir neçə şəkilçi qoşula bilər.

Yəqin, şəkilçilərin niyə ayrı-ayrı rənglərdə verilməsi də sizi maraqlandırır. Dostunuz Çoxbilmiş deyir ki, hələlik bəsdır. Uşaqları çox yormayaq, onun da zamanı gələcək. Qoy dostlarımız bir qədər intizarda qalsınlar və düşünsünlər!..

Şagirdlər materialla tanış olduqdan sonra müəllim yeni iş vərəqləri paylayır və təklif olunan sözləri sütunlar şəklində yazmaqla oxuduqlarını başa düşdüklerini təbiiq etməyi təklif edir.

I qrup. Qarışıq verilmiş sözləri oxşar əlamətə əsasən ayrı-ayrı sütunlarda yazın.

SÖZLƏR: qarğıdalı, dovşanın, bayramlar, qoşun, güldən, xətkəş, qapıçı, bacımın

II qrup. Qarışıq verilmiş sözləri oxşar əlamətə əsasən ayrı-ayrı sütunlarda yazın.

SÖZLƏR: güldən, xətkəş, qapıçı, qonaqların, hədiyyə, məktubda, həkim, ilan

III qrup. Qarışıq verilmiş sözləri oxşar əlamətə əsasən ayrı-ayrı sütunlarda yazın.

SÖZLƏR: qonaqların, hədiyyə, məktubu, xalça, mürəbbə, meşə, şəhərdə, mahnı

IV qrup. Qarışıq verilmiş sözləri oxşar əlamətə əsasən ayrı-ayrı sütunlarda yazın.

SÖZLƏR: dostluq, xala, görüşdük, mürəbbə, meşə, dincəlin, quş, şəhərdə, mahnı

Mübadilə və müzakirə ilə şagirdlərin məntiqi təfəkkürünün inkişafı üzrə qurulmuş iş yekunlaşır.

Şagirdlərin dialoji nitqinin inkişafı üzrə iş oxu bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi ilə müvazi aparılır. Dialoqun oxusu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətndən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, lazım gəldikdə müəllimin izahatı səslənir.

Şagirdlərin yazı və cümlə qurmaq bacarıqları aşağıdakı çalışmalar əsasında təşkil edilir. Bunun üçün sinif 4 qrupa bölünür. Hər qrupa müəllim aşağıda verilmiş çalışmalardan birini təklif edə bilər:

I qrup: Çalışma 1. Cümlələri mətnin məzmununa uyğun ardıcılıqla düzün.

1) Tofiq yuxuya nə vaxt getdiyini bilmədi. 2) Tofiqin atası hələ buruqdan qayıtmamışdı. 3) Dənizdə fırtına getdikcə şiddətlənirdi. 4) İri zəncirli saat on iki dəfə vurdu. 5) Tofiq atasının boynuna sarıldı, ona təşəkkür etdi. 6) Axşamüstü Tofiqin qohumları onlara gəldilər. 7) Tofiqin atası düz iki gündən sonra qayıtdı.

II qrup: Çalışma 3. Aşağıda sözlərin yazılışı və tələffüzü qarışıq şəkildə verilmişdir. Bəs siz bu sözləri necə yazardınız və deyərdiniz? Özünü yoxlayın. Həmin sözlərin düzgün yazılışını və tələffüzünü ayrı-ayrı sütunlarda yazın.

Qonaqlıq, buruq, anamnan, barmağım, dənizdə, qonaxlar, buruxda, qoruq, qoruxdan, yataq, yatağı, böyük, böyüyür, anamdan, dənizlər, qüvvətdi

III qrup: Çalışma 4. Aşağıdakı mətni hecalarla köçürün.

Ata və ana leylək tez-tez uçub gedir və bir azdan dimdiklərində yem qayıdırdılar. Onlar yuvanın qırağında oturan kimi üç dənə qırmızı dimdik onlara tərəf uzanır və ağızlarını açırdılar. Balalarını yedirdikdən sonra leyləklər yenə uçub gəldilər.

IV qrup: Çalışma 2. Atalar sözlərindən içərisində spesifik səslər işlənən sözləri seçib yazın və həmin sözlərə aid özünüzdən cümlələr deyın.

Evin yaraşığı uşaqdır, süfrənin yaraşığı qonaq!.

Ata olarsan, ata qədrini bilərsən.

Ata olmaq asandır, atalıq eyləmək çətin!

Ata gözdür, oğul gözün işığı!

Atana hörmət elə, oğlun da sənə hörmət edər.

Mübadilə, müzakirə aparılır. Düzgün cavablar təsdiqlənir.

Tədqiqat təqdimatın hazırlanması ilə yekunlaşır.

Mübadilə və müzakirə qarşıya qoyulmuş məqsədə yaxınlaşmanı təmin edir.

I qrupun yerinə yetirdiyi çalışma mətnin məzmununu yada salmağa imkan yaradır ki, nəticədə 7-ci çalışmanın icrası asanlaşır. Tapşırıqdakı suala cavabın tapılması mətnin ideyasının açılmasına gətirib çıxarır.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Atasının bağışladığı hədiyyə Tofiqi bir daha neftçi olacağına inandırır. Tofiq pəncərəyə yaxınlaşıb dənizə və görünən neft buruqlarına baxır. Bu o deməkdir ki, Tofiqin də gələcəyi dənizlə, neft buruqları ilə bağlı olacaq. O, pəncərəyə yaxınlaşıb arzularına, gələcəyinə doğru baxır.

Azərbaycan dilində söz formaları kök və şəkilçidən ibarət olur. Əsas mənanı bildirən hissə kök, köməkçi hissə isə şəkilçi adlanır. Sözün kökünə eyni zamanda bir neçə şəkilçi qoşula bilər.

Qiymətləndirmə oxu, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Ev tapşırığı kimi, dərslikdəki dialoqa uyğun dialoq tərtib etmək tapşırılır.

DƏRS 8. ÜMUMİLƏŞDİRİCİ DƏRS (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	T.d.-1.1.1,
2.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	1.1.5.
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2	1.3.1.
4.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	
5.	Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətnlər qurur.	2.2.2.	3.1.2.
6.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	2.1.1.
7.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.3.1.
8.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	H.b.-3.1.1,
9.	Kiçikhəcmli mətn - açıqca yazır.	4.1.3.	3.4.1.

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, böyük və kiçik qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, şəkillər.

Motivasiya: Lövhədən əvvəlki dərslərdə istifadə olunmuş şəkillərdən bir neçəsi asılır. Dərsə rollu oyunla başlanır. Oyunun məzmunu: 4-cü sinfdə oxuyan Gülnaz xəstələnib, onun qızdırması qalxıb. Həkim çağırılıb. Ailə üzvlərinin hamısı narahatdır. Nənə, baba qızın yanında oturublar. Ata-ana həkimin dediklərinə qulaq asırlar. Gülnazın özündən böyük bacısı Günay, kiçik qardaşı Çingiz də onun yanından uzaqlaşmırlar. Həkim xəstəni müayinə edir, resept yazıb gedir. Hər kəs Gülnaza nə iləsə kömək etmək istəyir.

Tədqiqat sualı: “Ailə özü balaca bir dövlətdir” fikrinə münasibətiniz necədir?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslərdəki 1-ci çalışmada qoyulmuş sualın müzakirəsi ilə başlanır: “Ailə müqəddəsdir, onu qorumaq lazımdır” fikri ilə razısınız mı?

Şagirdlər 3 qrupa bölünür. Hər qrup təklif olunan sual haqqında öz təqdimatını hazırlayır.

Təqdimatlar əsasında müzakirələr davam edir. Burada məqsəd şagirdlərin fikirlərini şifahi və yazılı formada ifadə etmək, mülahizələrini əsaslandırma və qrup daxilində işləyə bilmək bacarıqlarının formalaşdırılmasıdır.

Şagirdlərin yazı bacarıqlarının inkişafı və kök, şəkilçi anlayışlarının qavranılma səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün şagirdlər iki böyük qrupa bölünür. Sinfdəki şagirdlərin yarısı dərslərdəki 4-cü, digər yarısı isə iş vərəqində təqdim olunan çalışmanı yerinə yetirirlər. Bu çalışmaları yerinə yetirilməsi prosesində şagirdlər quşlarda da övlad sevgisinin olduğu haqqında təsəvvürə yiyələnir, həmçinin seçib qruplaşdırma, təsnifatmə bacarıqlarını inkişaf etdirir, dil hadisələri üzərində müşahidələrinə əsasən müəyyən qənaətlərini ifadə edirlər.

Çalışma 1. Mətni oxuyun. Sonra göy, qara və qırmızı rəngdə verilmiş sözləri seçib ayrı-ayrı sütunlarda yazın. Hər sütunda eyni olan hissələrin altından bir xətt, dəyişən hissələrin altından isə iki xətt çəkin. Hər sözdə neçə hissə olduğunu müəyyənləşdirin.

Yamyaşıl **meşənin** qoynunda gözəl bir **göl** var idi. **Gölün** suyu elə duru, elə təmiz idi ki, lap aynaya oxşayırdı. **Meşədə** yaşayan heyvanlar həmişə bu **gölə** gəlirdilər. Onlar **göldə** yuyunur, su içər, suda əkslərinə baxardılar. Bu ayna **gölə** orada yaşayan rəngbərəng **ördəklər** bir bəzək idi. Onlar bütün günü ayna **göldə** üzür, **göldən** çıxmırdılar. Ayna göl onları yedirdir, içirdir, sərinləşdirirdi. **Ördəklərin** içində lovğa bir ördək balası vardı. Bu lovğa **ördək** balası bütün günü özünü öyməkdən yorulmur, yanındakı **ördəklərə** deyirdi:

– Görün mən necə qəşəngəm, tüklərimin hərəsi bir rəngə çalır. Bu **gölü** də belə gözəlləşdirən mənəm, mənim gözəl rənglərimdir.

Sonra qruplara təklif edilir ki, üzərində işlədikləri mətni tədris dilinə tərcümə etsinlər. Tapşırıqlar yerinə yetirildikdən sonra hər iki qrupun tərcüməsi dinlənir və lazım gələrsə düzəlişlər edilir.

Dərslərdəki 10-cu çalışmadakı tapmaca üzərində işə bir qədər gərginliyi azaltmaq, növbəti mərhələyə keçid vasitəsi kimi yanaşılmalıdır. Məqsəd şagirdlərin məntiqi təfəkkürlərinin inkişaf səviyyəsini izləməklə yanaşı, həm də orada olan əksmənalı sözlərə diqqəti cəlb etmək, onların sözlərin məna qrupları arasındakı əlaqələri dərk etmə vəziyyətini aşkara çıxarmaqdır.

Müəllimin təqdim etdiyi aşağıdakı dialoqun oxusu zamanı şagirdlərdən dialoji nitq situasiyasını dərk etmək və düzgün dəyərləndirə bilmək bacarığı tələb olunur. Dialoqun rollar üzrə oxusu şagirdlərə düzgün oxu və tələffüz, məzmunu uyğun intonasiyaya əməl edə bilmək bacarıqlarını reallaşdırmaqla yanaşı, həm də şüurlu oxu nümayiş etdirməyə imkan verir. Bütün bunlar isə gözlənilən şagird nailiyyətlərinin dinamikasını müəyyən etməyə şərait yaradır, müəllimə gələcək işlərini planlaşdırmağa, lazımı korreksiya aparmağa kömək edir.

Çalışma 2. Samirlə nənəsinin dialoqunu rollar üzrə oxuyun və davam etdirin. Samirin nədə səhv etdiyini deyin.

DİALOQ

Samir qorxa - qorxa nənəsinin üzünə baxdı.

Nənə qəsdən bir də xəbər aldı:

– Sual verim deyirsən?

– Verirsən, ver də!
 Nənə soruşdu:
 – Nəriman Nərimanovu tanıyırsan?
 Samir sualın yüngüllüyünü görüb sevindi:
 – Əlbəttə, tanıyıram!
 – Kimdir?
 – Babamız!
 – Yaxşı, de görüm, Nərimanov haqqında hansı kitabı oxumusan?
 Samir tez nənəsinə tərəf çevrildi:
 – “Kərpic kəsən kişinin dastanı” !
 Nənə acıqla ona baxdı:
 – Bərəkallah!
 – Gördün, – deyə Samir hoppadan qabağa tullandı.
 Nənə bir də təkrar etdi:
 – Bərəkallah!
 Samir dayandı:
 – Nə var, bilmədim?! Yaxşı, başqa sual ver!
 – “Uşaq və buz” şeirini kim yazıb?
 Samir sevincək oxumağa başladı:
 Dərsə gedən bir uşaq,
 Çıxdı qoçaq buz üstə.
 Sürüşdü...
 Birdən-birə..
 Sürüşdü...
 Sürüşdü...
 Şeirin dalı gəlmədi.
 Nənə tərs-tərs ona baxdı:
 – Dalını de! – Nənə dilləndi.

(Q.İsabəylidən)

Qeyd. Dinləmə üçün mətn:

TƏLƏSƏN KÜLƏK

Yayın isti günləri idi. Külək əsir, özü ilə sərinlik gətirirdi. Aysellə Aytənə elə gəldi ki, külək harasa yamanca tələsir. Qızlar küləkdən soruşdular:

- Külək xala, hara tələsirsən?
 Külək uğuldayıb cavab verdi:
 – Mən təkcə sizin üçün deyil, hamı üçün əsirəm. Axı bu isti günlərdə hamı sərinlik istəyir.

Əli Səmədli

Yazı bacarıqlarının monitorinqini dərslikdəki 4-cü çalışmanın mətni əsasında imla, 7-ci çalışmanın mətni əsasında isə ifadə yazı vasitəsilə aparmaq olar. Bu işi aşağıdakı çalışmalarla da həyata keçirmək olar:

Çalışma 3. Sözləri düzgün şəkildə köçürün və cümlələrdə işlədin.

do (k,q) quz, sək (k,g) iz, dör (t,d), i (y,g) nə, i (y,g) ırmi, qonaqlı (q,x), yağış (l,d) ı, yata (q,x), külə (k,y), p (e, ə) ncərə, mə (k,y) təbli, a (yi,i)lə

Çalışma 4. Dostunuzun ad gününü necə təbrik edirsiniz? Açıqca yazın.

Çalışma 5. Aşağıda verilmiş sözləri sütun şəklində yazın və hər birinin qarşısında düzgün tələffüzünü qeyd edin.

əzbərləmək, dostlar, uşaqlıq, gözləri, həyatımdan, buruqlar, vətəndən, dadlı, səkkiz, bişirmək

Şagirdlərin lüğət ehtiyatını genişləndirmək və dəqiqləşdirmək, oxunan mətnin düzgün qavranılması, verilən informasiyanın adekvat şəkildə qəbul edilməsi və bunların köməyi ilə cümlə qurmaq bacarıqlarını dərslikdəki 8,9-cu və aşağıdakı çalışmalarla izləmək mümkün olur.

Çalışma 6. Dialogun məzmununa əsasən düzgün cavabı səsləndirin.

Nənə nə üçün tez-tez Samirə “Bərəkallah!” deyirdi?

- A) Samir nənənin suallarına düzgün cavab verirdi.
B) Samir suallara cavab verə bilmədiyi üçün nənənin ona acığı tuturdu.
C) Nənə Samirə: “Əhsən!”, “Afərin!”, — demək istəyirdi.

6. “Bərəkallah” sözünü hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

- A) Afərin! B) Əhsən! C) Ay sağ ol! Ç) Təşəkkür edirəm!

Çalışma 7. Dialoqda qara rənglə fərqləndirilmiş sözləri hansı sözlərlə əvəz edə bilərsiniz? Həmin sözləri dəftərinizə qarşı-qarşıya yazın.

Bütün bu müxtəlif və çoxsaylı çalışmaların mətnləri, dialoq üzərində işləyərkən şagirdlər ailə mövzunu müxtəlif tərəflərdən təhlil etmiş olurlar.

Nəticə və ümumiləşdirmə: “Ailə özü bir dövlətdir”, – deyirlər. Burada böyük bir həqiqət var. Dövlətdə olduğu kimi, ailənin də başçısı və üzvləri var. Ailənin müəyyən məsələlərini ailə başçısı həll edir ki, bu cəhətdən də onları müqayisə etmək olar. Hər bir dövlətdə olduğu kimi, ailənin də problemləri, qayğıları var ki, onunla ailə başçısı məşğul olur. Dövlət bütün vətəndaşlarının qayğısına qalır onu qoruduğu kimi, ailə başçısı da ailəni qoruyur. Eyni zamanda ailənin üzvləri də başçının dayağıdır, bütün işlərdə onun köməkçiləridir.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: “Mənim ad günüm” mövzusunda mətn tərtib etmək tapşırığı verilir.

II BÖLMƏ. MƏKTƏB ZAMANI GƏLDİ!

DƏRS 9. 10. OYAN, OĞLUM! MƏKTƏBƏ ÇAĞIRIŞ (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi şeiri hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.1,
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	1.1.5;
4.	Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətnlər qurur.	2.2.2.	3.3.1;
5.	Oxunmuş şeirlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	H.b.-3.1.1;
6.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	3.2.2.
7.	Kiçikhəcmli mətnlər yazır.	4.1.3.	F.t.-1.1.2.

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, böyük və kiçik qruplarla, cütlərlə iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, akvarium, oyun-yarış, debat, Venn diaqramı.

Resurslar: Dərslik, "Sehrli xalat" filminin diskisi, iş vərəqləri.

Motivasiya: Müəllim dərsə belə bir lətifəni danışmaqla başlayır: Bir savadsız adam Molla Nəsrəddindən xahiş edir ki, onun üçün məktub yazsın. Molla soruşur:

- Hara göndərmək istəyirsən?
- Bağdadda olan anama.
- Bağışla, Bağdada gedə bilməyəcəyəm.
- Molla, sən niyə gedirsən? Sən məktubu yaz, mən özüm göndərəm.
- Yox, axı sən bilmirsən. Mənim yazdığım məktubu özümdən başqa heç kəs oxuya bilmir. Ona görə də məktubu oxumaq üçün gərək özüm də gedəm.

Lətifəni danışdıqdan sonra müəllim köməkçi sualla sinfə müraciət edir:

- Uşaqlar, indi kimsə məktub yazdırmaq üçün Mollanın yanına gedirmi?

Sınıfdə canlanma yaranır. Müəllim bu emosional vəziyyətdən istifadə edərək tədqiqat sualını səsləndirir:

Qeyd. Motivasiya üçün "Sehrli xalat" filmindən bir fraqmentin (Marsa ekskursiya) göstərilməsindən də istifadə etmək olar.

Tədqiqat sualı: Bizlər indi məktub yazdırmaq üçün möhtac deyilik. Bəs bunun üçün nəyə minnətdar olmalıyıq? Təhsil almağımız üçün yaradılmış imkanları lazımi qədər mollalara qiymətləndiririkmi?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki "Oyan, oğlum!" və "Məktəbə çağırış" şeirlərinin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün intonasiya ilə oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün şeirlərdən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, lazım gəldikdə müəllimin izahatı səslənir. Şeirlərin oxusu başa çatdıqdan sonra məzmunun qavranılması üzrə iş keçilir.

Burada qeyd etməyi zəruri hesab edirik ki, şeirlərin oxusu eyni dərs saatında icra olunmalıdır. Burada məqsəd müqayisə bacarığının, tənqidi təfəkkürün inkişafına şərait yaratmaqdır. Şeirlərin hər biri üzərində ayrı-ayrı dərs saatında iş aparılması müəllifin ideyasının təhrif olunmasına səbəb ola, nəzərdə tutulmuş tapşırıqların istiqamətinin hədəfə çatmaması ilə nəticələnə bilər. Şeirlərin əzbər öyrənilməsinə isə ayrı-ayrı dərslərdə tapşırmaq olar.

Sınıf 2 böyük qrupa bölünür. İş vərəqləri paylanır. Qruplara belə bir tapşırıq verilir: Bu şeirlər arasında uyğun gələn və fərqli fikirləri müəyyənləşdirin.

Təqdimat akvarium qaydasında aparılır. Əvvəlcə qruplardan biri "uyğun gələn" cəhətlərlə bağlı öz fikirlərini təqdim edir, digər qrupun üzvləri dinləyərək, təkzibedici mülahizələrini hazırlayırlar. Sonra qruplar yerini dəyişir, ikinci qrupun üzvləri "fərqli" cəhətlərlə bağlı öz fikirlərini təqdim edir, digər qrupun üzvləri onları dinləyərək, təkzibedici mülahizələrini hazırlayırlar. Bu prosesdə həm də şagirdlərin tənqidi təfəkkürünün inkişafına şərait yaranır.

Sınıf yenidən 3 qrupa bölünür. Qruplardan hər birinə dərslikdəki 2, 3, 4-cü çalışmalardan biri üzrə (müəllimin tövsiyəsinə əsasən) təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

Təqdimatın nəticələrinin müzakirəsindən sonra qruplar dərslikdəki 6, 8, 9-cu çalışmalar üzrə eyni qaydada tədqiqata davam edirlər. Bu tapşırıqın icrası az vaxt tələb etdiyindən təqdimatların hazırlanması çox vaxt tələb etmir. Nəticələr müzakirə olunur və bütün siniflə iş aparılır. Dərslikdəki 13-cü çalışmadakı tapmacanın cavabı tapılır və 11-ci çalışmanın oxusu həyata keçirilir. Nəzakətli sözlərin oxusu şagirdlərin bu sözlərdən nitqdə düzgün istifadə məqamlarının dərk edilməsinə istiqamətlənir; oxu prosesi həm də düzgün və ifadəli oxu, nitqində intonasiya elementlərindən yerli-yerində istifadə bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır.

Dərsdə dili praktik cəhətdən yaxşı bilənlərin fəallaşdırılması üçün dərslikdəki 7-ci çalışmadan istifadə oluna bilər. Bu zaman sınıf üç qrupa bölünür və hər qrup çalışmadakı bir kəlam üzrə təqdimat hazırlayır.

I qrup. "Bir saat elm öyrənmək altmış illik ibadətdən üstündür".

II qrup. "Alimin qələminin mürəkkəbi bir şəhidin qanından daha müqəddəsdir".

III qrup. "Elm dalınca Çinə qədər getmək lazımdır, bunu edin!"

Təqdimatların müzakirəsi ilə dərs yekunlaşdırılır.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Bizlər indi məktub yazdırmaq üçün mollalara möhtac deyilik. Bunun üçün biz məktəbə, müəllimlərimizə, bizim təhsil almağımız üçün hər cür şəraiti təmin edən dövlətimizə minnətdar olmalıyıq. Savadlı vətəndaş olmaq və həyatda müəyyən mövqe tutmaq üçün bizim təhsilimizə yaradılmış imkanlardan maksimum yararlanmağı bacarmalıyıq.

Qiymətləndirmə oxu, təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: "Oyan, oğlum!" və "Məktəbə çağırış" şeirlərinin oxusu, birinin əzbər öyrənilməsi, yeni sözlüyün cümlələr içərisində işlədilməsi tapşırılır.

Mövzu üzrə dərslərin 2-ci saatında çalışmalar vasitəsilə birinci dərslə aparılmış işlər davam etdirilir, bacarıq və vərdislər təkmilləşdirilir. Düzgün yazı bacarıqlarının inkişafı dərslikdəki 10 və 12-ci çalışmalardan istifadə ilə reallaşdırılır.

Şagirdlərdə monoloji rəhbərli nitq bacarıqlarının formalaşdırılması və inkişafı istiqamətində işləri aşağıdakı çalışmalarda qoyulmuş mövzular əsasında təşkil etmək həm dərslərin mövzusunun dərk edilməsinə, həm də fikrin yazılı şəkildə ifadəsinə imkan yaradır.

Tapşırıq1. Məhəmməd Peyğəmbər deyirdi: "Mənə bir kəlmə öyrədən quluyam". Bəs siz necə fikirləşirsiniz? Müəllimlərin sizin həyatınızdakı rolunu düzgün qiymətləndirə bilərsinizmi? Fikirlərinizi "Mənim sevimli müəllimim" mövzusunda mətn tərtib edərək bildirin.

Tapşırıq 2. “Oyan, oğlum” şeirində şair “Qiymətlidir hər zaman” fikri ilə sizlərə nə demək istəyir? Öz gün rejiminiz barəsində “Mənim bir günüm” başlıqlı mətn tərtib edin. Mətnə aşağıdakı məsələləri əhatə etməyə çalışın.

- 1) Əvvəlcədən gündəlik işlərinizi planlaşdırırsınız mı?
- 2) Saat neçədə yuxudan oyanırsınız?
- 3) Məktəbə gecikməmək üçün nə edirsiniz?
- 4) Gündəlik dərslərə hazırlaşmaq üçün nə qədər vaxt ayırırsınız?
- 5) Əlavə kitablar oxumağa vaxtınız çatır mı?

Nəticə və ümumiləşdirmə: Necə bilirsiniz, vaxtınızın qiymətini bilirsiniz mi? sualı ətrafında müzakirənin təşkili şagirdlərin danışma, sərbəst fikir yürütmək, fikirlərini əsaslandırmaq üçün dəlil və arqumentlərdən istifadə təcrübəsinin formalaşmasına, nitqində yeri gəldikcə atalar sözləri və məsələlərdən məqsədemüvafiq şəkildə istifadəyə də kömək edəcəkdir.

Qiymətləndirmə təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Sınıfdə yerinə yetirilmiş “Mənim sevimli müəllimim” və “Mənim bir günüm” mövzusunda tərtib edilmiş mətnlərin təkmilləşdirilməsi tapşırılır.

DƏRS 11. SƏNƏ ÜZÜK NƏ GƏRƏKDİR (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	T.d.-1.1.1,
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	1.1.5;
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.1.1.
4.	Şeiri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	H.b.-3.1.1,
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, şəkillər.

Motivasiya: Müəllim şair Qabilin “Səhv düşəndə yerimiz” şeirindən bir parça səsləndirir və səsləndirilən bəndlərin başa düşülməsi üçün məzmunu izah edir:

Ağ biləklər, gül əllər

Tarlada qabar.

Bir qeyrətsiz yekəpər

Qızılgül satar.

Qeyrətsiz oluruq biz,

Səhv düşəndə yerimiz.

Tarın pərdələrini

Düzənə qurban!

Yerdəyiş et birini,

Xaric vurarsan.

Xaric səslənirik biz,

Səhv düşəndə yerimiz.

Ümman gəmissi çayda

Oturar, üzmez!

Çay gəmissi, dağ boyda

Dalğaya dözməz!

Dözümsüz oluruq biz,

Səhv düşəndə yerimiz.

Müəllim lövhədən müxtəlif şəkillər asır. Şəkillərdə məktəb ləvazimatlarının içərisində xəkəndaz, meyvə və tərəvəzlərin içərisində ütü şəklində görünür. Başqa bir şəkildə rəqs paltarında rəqs edən qızlar görünür, onların içərisində bir nəfərin paltarı qısa və dardır, özü də başqa paltardır, ayağında isə dikdaban çəkmə var. Şəkillərdən birində mətbəx təsvir olunur, ana xörək bişirir. Onun əynində toy paltarı var. Məktəbli bir qız yaşlı xanımlar kimi geyindirilib, boğazında qalın zəncir, iri boyunbağı, barmaqlarında üzüklər görünür, saçı toya gedən qadınlar kimi yığılıb.

Sinfə müraciət olunur:

– Uşaqlar, şəkillərə diqqətlə baxın. Hər bir şəkildə artıq görünən, yerinə düşməyən nədir? Fikrinizi bildirin.

Qeyd. Motivasiyanı rollu oyun vasitəsilə də yaratmaq olar.

Köməkçi sual:

– Uşaqlar, hər şey öz yerində olanda sizə xoş gəlir, yoxsa eşitdiyiniz və şəkillərdə gördüyünüz kimi olanda?

Sınıfdə səs-küy yaranır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı: Məktəbə savad, elm öyrənmək üçün gedirik, yoxsa bər-bəzəyimizi, geyimimizi nümayiş etdirmək üçün? Vahid məktəbli forması yaxşıdır, yoxsa pis?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslərdəki “Sənə üzük nə gərəkdir...” şeirinin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün intonasiya ilə oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün şeirdən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, lazım gəldikdə müəllimin izahatı səslənir.

Şeirin oxusu başa çatdıqdan sonra məzmunun qavranılması üzrə iş keçilir. Bu məqsədlə dərslərdəki 1-ci çalışma üzrə iş başlanır. Şeirdəki əsas fikir müəyyənləşdirilir. 5-ci çalışmadakı “Bilməmək eyib deyil, öyrənməmək eyibdir” atalar sözündə nəyə işarə edilməsi ilə sinfə müraciət edilir. Beyin həmləsi üsulu ilə məsələyə münasibət bildirilir.

Sınıf 4 qrupa bölünür. İş vərəqləri paylanır. Qruplara belə bir tapşırıq verilir: Bu müdrik kəlamlardan çıxardığınız nəticəni yoldaşlarınızla müzakirə edin. Məqsəd elmin, məktəbin əhəmiyyətini dərk etmək, oxuyub öyrənməyə motiv yaratmaqla bərabər, həm də şagirdlərin mühakimə bacarıqlarının inkişafına təkan verməkdir.

I qrup. 1) İmam Məhəmməd Qəzalidən soruşdular:

– Elmdə bu dərəcəyə necə çatdın?

Dedi: – “Bilmədiyim şeyi soruşmaqdan utanmadım”.

II qrup. 2) ”Aşib-daşsa biliyin, dinləməyə çalış sən, Danışmağa çalışma, dinləməyə alışı sən”. (N. Gəncəvi)

III qrup. 3) “Alim olsan, özünü nadan hesab et ki, bilik qapıları sənün üzünə açılsın”. (Qabusnamə)

IV qrup. 4) “Öyrənməkdən və yaxşı sözə qulaq asmaqdan ar eləmə”. (Qabusnamə)

Təqdimatların müzakirəsindən sonra dərslərdə 11-ci çalışmadakı lətifə oxunur. Yaranmış emosional vəziyyət yeni bir istiqamətdə tədqiqatın genişlənməsinə imkan verir. Mətnin məzmununun qavranılması məqsədilə qruplar daha bir çalışma üzərində işə cəlb olunurlar: I qrup dərslərdəki 3, II qrup 4, III qrup 7, IV qrup isə 9-cu çalışmada verilmiş tapşırıqları yerinə yetirir.

Mübadilə və müzakirə yolu ilə qrupların nəticələri dəqiqləşdirilir.

Bütün sinflə iş keçilir. Şagirdlər dərslərdəki 10-cu çalışmanı icra etməklə orfoqrafik bacarıqlarını təkmilləşdirirlər.

İş forması yenidən dəyişir və qruplar dərslərdəki 8, 12-ci çalışmalar üzərində işləyirlər. İş yekunlaşır, nəticələr səsləndirilir. Çalışmalar üzərində işləri təşkil edən zaman nəzərə alınmalıdır ki, bəzi çalışmalar çətinlik dərəcəsinə görə xüsusi işarə ilə fərqləndirilib. Odur ki, qrupların formalaşdırılmasında bu nəzərə alınmalı, həmin tapşırıqlar məhz dili praktik cəhətdən daha yaxşı bilən şagirdlərə təklif edilməlidir.

Dərs dərslərdəki 13-cü çalışmadakı sual ətrafında müzakirə ilə yekunlaşdırılır. Mövzu üzrə müzakirə və debatın təşkili şagirdlərin danışma, sərbəst fikir yürütmək, fikirlərini əsaslandırmaq üçün dəlil və arqumentlərdən istifadə təcrübəsinin formalaşmasına, nitqində yeri gəldikcə atalar sözləri və məsəllərdən məqsədamüvafiq şəkildə istifadəyə də kömək edəcəkdir.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Təəssüf ki, bəzi şagirdlər məktəbin vəzifəsini düzgün dərk etmirlər, məktəbə nə üçün gəldiklərini unudurlar. Dərk etmək lazımdır ki, məktəb moda nümayişi yeri deyildir, məktəb elm, bilik əldə etmək yollarını göstərən bir məbəddir. Bunu dərk etsək, başa düşəcəyik ki, əlbəttə, məktəbə məktəbli geyimində gəlmək lazımdır. Həyatda hər şeyin öz yeri var. Bunu da oxuyub öyrənməklə, dünyagörüşümüzü genişləndirməklə dərk edəcəyik.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərisdə üzərində iş aparılmış sözlərə aid cümlələr yazmaq tapşırılır.

Tələffüz üçün cümlələr:

– Eh, neynirsən onları. Bu, uzun əhvalatdır. Bir gün yanıma gələrsən, hamısını danışaram. Oxumaq bilirsənmi?

– Yox.

– Bəs öyrənmək necə, istəyirsənmi?

– Çətindir?

– Sənin kimi oğlanın əlində çox asandır, bir aya öyrənərsən.

Əşrəf nə deyəcəyini yəqinləşdirə bilmədi. Mat-mat Əhmədin üzünə baxdı:

– İstəsən, lap rusca danışmağı da öyrədərəm. Razısanmı?

– Nə bilim? – deyərək, çiynini çəkdi.

Onlar dikdirər çıxdılar. Artıq göz-gözü görmürdü. Kəndin solğun işıqları titrəşirdi.

DƏRS 12, 13. BİR XATİRƏ (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.1,
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.3.1;
3.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	3.3.1;
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1;
5.	Kiçikhəcmlı mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.2.2.
6.	Oxuduğu kiçikhəcmlı mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	
7.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
8.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, portret.

Motivasiya: Müəllim Hüseyn Cavidin şəklini lövhədən asır. Şəkli göstərərək sinfə müraciət edir:

– Uşaqlar, şəkildə gördüyünüz kimdir? Onun haqqında nə bilərsiniz?

Bu şəkildə gördüyünüz dahi bir şəxsiyyətdir. Görəsən, o, dövlət xadimidir, yoxsa şair, yazıçı?

Fərziyyələr söylənilir. Müəllim Hüseyn Cavidin “Qız məktəbində” şeirini səsləndirir. Bu şeir, eyni zamanda, keçən dərisdəki mövzunu bir daha möhkəmləndirmiş olur.

QIZ MƏKTƏBİNDƏ

– Quzum, yavrum! Adın nədir?

– Gülbahar.

– Pəki, sənin anan, baban varmı?

– Var.

– Nasıl, zənginmidir baban?

– Əvət, zəngin, bəyzadə...

– Öylə isə geydiyin geyim nəçin böylə sadə?

Yoxmu sənin incilərin, altun bilərziklərin?

Söylə, yavrum! Heç sıxılma...

– Var, əfəndim, var... lakin

Müəlliməm hər gün söylər, onların yox qiyməti,

Bir qızın ancaq bilgidir, təmizlikdir zinəti.

– Çox doğru söz.. Bu dünyada sənən ən çox sevdiyin

Kimdir, quzum, söyləmişən?

– Ən çox sevdiyim ilkin

O Allah ki yeri-göyü, insanları xəlv eylər.

– Sonra kimlər?

– Sonra onun göndərdiyi elçilər.

– Başqa sevdiklərin nasıl, yoxmu?

– Var...

– Kimdir onlar?

– Anam, babam, müəllimim, bir də bütün insanlar...

Müəllim sənə müraciət edir:

– Uşaqlar, dərsləkdə verilmiş xatirəni oxusanız, bu şeirin müəllifi haqqında maraqlı məlumat əldə edə bilərsiniz.

Tədqiqat sualı: İnsanların yaddaşında yaşamaq üçün nə etmək lazımdır? İnsanlar hansı əməlləri ilə əbədi yaşarılıq qazanırlar?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərsləkdəki "Bir xatirə..." mətninin müəllim tərəfindən dinləmə materialı kimi səsləndirilməsi ilə başlanır. Əvvəlcə müəllim şagirdləri diqqətlə dinləməyə dəvət edərək, 1.1.3 alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə mətni ifadəli və düzgün intonasiya ilə oxuyur. Sonra dinlənən mətnin hissələrə ayrılması və onlara ad verilməsi üzrə iş aparılır. Şagirdlər mətnin "Tanışlıq", "Etiraf", "Kitabın içindəki məktub" kimi hissələrdən ibarət olduğunu söyləyirlər. Dinləyib-anlama üzrə işlər yekunlaşdıqdan sonra oxu bacarığı üzrə işə keçilir. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətndən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur.

Mətnin oxusu başa çatdıqdan sonra məzmunun qavranılması üzrə işə keçilir.

Sınıf 4 qrupa bölünür. İş vərəqləri paylanır. Qruplar dərsləkdəki 2-ci çalışmadakı suallara cavab verirlər:

I qrup. Gənc oğlanın qəmgin olmasının səbəbi nə idi?

II qrup. Gənc oğlan təhsilini niyə yarımçıq qoymaq istəyirdi?

III qrup. Cavid müəllim gəncin təhsilini yarımçıq qoymasına niyə razı olmur?

IV qrup. Müəllim gənc oğlana necə kömək edir?

Düzgün cavablar təsdiqlənir.

Mətnin məzmunu üzərində iş davam etdirilir. Qruplar dərsləkdəki 3-cü çalışma üzrə müzakirəyə başlayırlar: Cavid müəllimin hərəkətini necə qiymətləndirirsiniz? Bəs müəllimin yerində olsaydınız, siz necə hərəkət edərdiniz?

Müzakirə mətnin ideyasının düzgün qavranılmasını aşkara çıxarmağa imkan verir.

Tədqiqatın bu məqamında şagirdlərə mətndəki əsas fikrin müəyyənəşdirilməsi və mətnə ad qoyulması təklif olunur. Şagirdlərin variantları dinlənir. "Qayğıkeş müəllim" adının mətn üçün daha münasib olduğu qənaətinə gəlinir. Sonra məntiqi təfəkkür üzrə işə keçid alınır. Dərsləkdəki tapmaca oxunur, cavab tapılır. Tapmacada həmçinin qoşa saitli sözlərə işarə edildiyindən ondan sonra 6-cı çalışma icra edilir.

Şagirdlərin nitqinin zənginləşdirilməsi üzrə işlərə başlanır. Bu məqsədlə bütün siniflə işə keçilir, dərsləkdəki atalar sözləri oxunur, tapşırıqda qoyulmuş tələbə əməl edilir, 5-ci çalışma üzrə işlə tədqiqat davam etdirilir.

Düzgün tələffüz bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi məqsədilə spesifik səslərin tələffüzü üzərində iş yer verilir. Dərsləkdəki yanıltmac oxunur, 12-ci çalışma şagirdlərdə diqqət tərbiyəsinə yönəldilir, həmçinin bununla şagirdlərdə spesifik səslərin təkrarlanmasına imkan yaranır.

Nəticə və ümumiləşdirmə: İnsanların yaddaşında yaşamaq üçün Cavid müəllim kimi, insanlara doğru yol göstərmək, çətin anlarda onların yanında olmaq, imkansızlara kömək etmək, qayğı göstərmək lazımdır. İnsanlar ancaq bu cür əməllərlə ölməzlik qazana bilərlər.

Qiymətləndirmə oxu, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: "Sözlük"dəki sözləri işlətməklə cümlələr qurmaq tapşırılır.

Mövzu üzrə dərslərin 2-ci saatında birinci dərstdə formalaşdırılmış bacarıqların çalışmaları vasitəsilə təkmilləşdirilməsi davam etdirilir. Dərslərdəki 4-cü çalışmada qoyulmuş sual ətrafında müzakirənin təşkili mətnin məzmununun qavranılması səviyyəsini üzə çıxarmağa imkan verir. Sonra dərslərdəki 8-ci çalışma bütün siniflə yerinə yetirilir. Bu tapşırıq şagirdlərdə tədqiqatçılığa meyil yaradılmasına yönəldilir və Çoxbilmişin məlumatını oxumağa hazırlayır.

Nəticələr müzakirə olundandan sonra şagirdlər "Çoxbilmiş öyrədir" rubrikasındakı sadə məlumatla tanış olurlar. Məlumatın qavranılması prosesi dərslərdəki 9-cu çalışma üzərində işlə davam etdirilir, sonra 13,14-cü çalışmalarla möhkəmləndirilir. Bu çalışmalar həmçinin düzgün yazı bacarıqlarının təkmilləşməsinə də şərait yaradır.

Qiymətləndirmə təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: "Yaxşı insan olaq!" başlıqlı mətn tərtib etmək tapşırılır.

DƏRS 14, 15. MƏTN (I və II hissələr). (1-ci, 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.1,
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	1.1.5;
3.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.3.1
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	H.b.-3.1.1,
5.	Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri lüğət vasitəsilə tədris dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	
6.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
7.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərslərin tipi: İnduktiv.

Dərslərin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərslərin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, rollu-oyun.

Resurslar: Dərslər, iş vərəqləri.

Motivasiya: Məktəbdə oxuduğunuz illərdə hər hansı bir haqsızlıqla qarşılaşmışsınız mı?

Sinifdə canlanma yaranır. Uşaqlar bir anlığa fikrə gedib nəşə xatırlamaq istəyirlər.

Köməkçi sual:

– Necə düşünürsünüz, hər hansı bir haqsızlıqla qarşılaşanda susub geri çəkilmək düzgün yoldurmu? Müxtəlif cavablar səsləndirilir.

Tədqiqat sualı: Həqiqətin öz yerini tutması üçün nə etmək lazımdır? Haqsızlıqla necə mübarizə aparmaq lazımdır? Siz haqsızlıqla qarşılaşırsınız, nə edirsiniz?

Sinfə müraciət olunur:

– Uşaqlar, gəlin görək, Murad haqsızlıqla necə mübarizə aparır? Bunu öyrənmək üçün dərslərinizdəki mətni oxumaq lazımdır.

Tədqiqatın aparılması:

Tədqiqat mətnin müəllim tərəfindən dinləmə materialı kimi səsləndirilməsi ilə başlanır. Əvvəlcə müəllim şagirdləri diqqətlə dinləməyə dəvət edərək, 1.1.3 alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə mətni ifadəli və düzgün intonasiya ilə oxuyur. Sonra dinlənən mətnin hissələrə ayrılması və onlara ad verilməsi üzrə iş aparılır. Şagirdlər mətnin "Müəllimlə tanışlıq", "Ananın narahatlığı", "Müəllimin əsəbiləşməsi" kimi hissələrdən ibarət olduğunu söyləyirlər. Dinləyib-anlama üzrə işlər yekunlaşdıqdan sonra oxu bacarığı üzrə işə keçilir. Mətnin sürətli və düzgün oxunması, məzmunun qavranılması üzərində iş gedir. Oxunun şüurluluğunu təmin etmək üçün bəzi hissələr tədris dilinə tərcümə olunur. Məzmunun başa

düşülməsi üçün həmçinin mətndən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur. Oxu prosesində mətnin məzmununa uyğun intonasiyaya əməl edilməsi nəzarətdə saxlanılır. Mətnin oxusu başa çatdıqdan sonra mövzu və ideyanın müəyyənləşdirilməsi, məzmunun hərtərəfli mənimsənilməsi üzrə tədqiqatlar başlayır. Sınıf 4 qrupa bölünür. Qruplar dərslərdəki 1, 2, 3, və vəsaitdəki 1-ci çalışmalarda qoyulmuş tapşırıqlar üzərində işləyirlər. İş vəzifələri paylanır.

I qrup. Çalışma 1.

II qrup. Çalışma 2.

III qrup. Çalışma 3.

IV qrup. Çalışma 1 (vəsaitdəki).

Çalışma 1. Aşağıdakı cümlələri mətnin məzmununa uyğun ardıcılıqla düzün və tədris dilinə tərcümə edin.

1) Qadın sözünün gerisini deyə bilməyib gözünün yaşını sildi. 2) Fəridə başını buladı. Qadın onun əsəbiləşdiyini hiss etdi. 3) Əgər mümkünsə, gedək, bağçada əyləşək. 4) Mən Muradın anasıyam.

5) Bağışlayın, Fəridə müəllim sizsiniz?

Mübadilə və müzakirə ilə bu mərhələ yekunlaşır. Qruplar yenidən formalaşdırılır. Bu mərhələdə şagirdlərin lüğətinin genişləndirilməsi və dəqiqləşdirilməsi üzrə işlər aparılır. Qruplar dərslərdəki 4, 5, 6, 8-ci çalışmaları həll edirlər.

I qrup. Çalışma 4.

II qrup. Çalışma 5.

III qrup. Çalışma 6.

IV qrup. Çalışma 8.

Bu məqsədlə dərslərdəki 10-cu çalışmanın icrası da tövsiyə olunur.

Dərslərdəki tapmacanın oxusu və cavabın tapılması şagirdlərin analitik və məntiqi təfəkkürlərinin inkişafına istiqamətlənir. Bunun ardınca tədris gərginliyini yüngülləşdirmək lazım gəlir. Dərslərdəki "Oxumaq, yazmaq bilsəydim" lətifəsi oxunur. Sınıfdə emosional vəziyyət yaranır.

Sözün mənasının dəyişməsi ilə yeni mənalı vahidlərin yaranması üzərində müşahidələr dilin mahiyyətinin qavranılmasına, praktik yolla iltisafiliyin dərk edilməsinə və nəhayətdə mətnin leksikasının mənimsənilməsinə müsbət təsir göstərir. Dərslərdəki 9, 13, 15, 16-cı çalışmaları bu istiqamətin təmin olunması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Şagirdlərin düzgün orfoepik və orfoqrafik vərdislərə yiyələndirilməsi üçün aşağıda verilən bu çalışmaları icra edilməsi praktik bacarıq və vərdislərin möhkəmlənməsinə imkan yaradır.

Tapşırıq 2. Mətdə işlənmiş "nəzakətli" sözləri seçib yazın. Həmin sözlərdən istifadə zamanı bir yerdə səhvə yol verilib. Bu səhvi tapın və doğru variantı deyin. Yazdığınız "nəzakətli" sözlərdən istifadə edərək özünüz belə bir dialoq qurun.

Tapşırıq 3. Aşağıdakı sözlərdən hansılarını hecaya bölmək olmaz?

Turist, dost, stəkan, dovşan, düşmən, zürafə, igid, bənövşə, heyva, timsah, bərk, ailə, süd, dovğa, iyirmi, kənd, klub, çalışma.

Tapşırıq 4. Hansı cərgədəki bütün sözlərin yazılışı tələffüzündən fərqlənir?

a) nöqsən, dovşan, nöqtə, palıd, vətəndən, uşaq

b) üzüm, xiyar, həkim, şəkil, gilə, mürəbbə

c) balıq, camaat, xəstə, bina, maral, qarışqa

d) dər, sevincək, qadın, məhəllə, müəllim

Tapşırıq 5. Sözləri düzgün şəkildə köçürün. Bir neçəsini cümlələrdə işlədin.

t(a ə)başır, istirah(ə,a)t, bərab(ə,a)r, qəhr(ə,a)man, d(ö, e)vlət, n(ö,o)vbətçi, rah(a,ə)t, g(a,ə)valı, pillək(a,ə)n, (e,ə)nli, p(e,ə)ncərə, g(e,ə)niş, p(e,ə)ncək, ç(e,ə)kic, ba(ğ,x)ça, buda(q,x), sə(h,y)ifə, yapış(q,k)an

Tapşırıq 6. Aşağıdakı sözlərə əvvəlcə saitle, sonra isə samitle başlayan şəkilçilər əlavə edərək yazın. Sözlərdən bir neçəsini cümlələrdə işlədin.

balıq, qayıq, qatıq, uzaq, qonaq, işıq, ayaq, pambıq, bayraq, barmaq

Dərslərdəki 7-ci çalışmada qoyulmuş məsələnin müzakirəsi diqqəti yenidən mətdəki əsas fikrin müəyyənləşdirilməsi üzərinə gətirir.

"Üçbucaq" şeirinin oxunması və 14-cü çalışmanın yerinə yetirilməsi riyaziyyat fənni ilə əlaqədə

şagirdlərin lüğətinin terminlərlə zənginləşdirilməsinə də imkan verir.

Mövzunun bu saatında tədqiqat sualının birinci hissəsi ilə bağlı müəyyən nəticəyə gəlinir.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Həqiqətin öz yerini tutması üçün onu qəbul etdirməyin yollarını axtarmaq lazımdır. Bu yollar isə ağıl və düşüncə ilə tapılır, ağlamaqla yox!

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: "Sözlük"dəki sözləri işlətməklə cümlələr qurmaq tapşırılır.

Mövzu üzrə dərsin 2-ci saatında birinci dərstdəki tədqiqat sualı ətrafında tədqiqat davam etdirilir. Mətnin 2-ci hissəsinin oxusu, məzmunun mənimsənilməsi və lüğətlə tanışlıq üzrə işlər aparılır. Dərslərdəki 1-ci çalışmada təklif olunan adlar içərisindən məzmunu uyğun gələn ad seçilir. Sonra məzmun üzrə tədqiqat kiçik qruplarla təşkil olunur. Dərslərdəki 2, 3, 4, 5-ci çalışmalardan hərəsi bir qrupa təklif olunur. Çalışmalar yerinə yetirilir və təqdimatlar əsasında müzakirə təşkil olunur. Düzgün variantlar müəyyənləşdirilir. Dərslərdəki atalar sözləri ilə tanışlıq elmin, təhsilin əhəmiyyəti üzərində düşündürür, həmçinin şagirdlərin nitqini hazır dil vahidləri ilə zənginləşdirir.

Uşaqlar lətifəni oxuyaraq balaca oğlanın hərəkətinə qiymət verir və bundan nəticə çıxarırlar. Məktəbə getmək istəməyən, tənbellik edən uşaqlar atalar sözlərindən nəticə çıxarmağa dəvət edilir.

Dərslərdəki 15, 16-cı çalışmalar tələffüz, lüğət üzrə iş, həmçinin cümlə qurmaq bacarıqlarının inkişafı üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Dərslərdə olan çoxsaylı çalışmaları şagirdlərin mühakimə yürütmək, sərbəst fikir söyləmək, rəhbərli mətnlər tərtib etmək, düzgün yazı və tələffüz bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə, dilin lüğət tərkibinin və qrammatik normalarının praktik yolla mənimsənilməsinə imkan yaradır.

Dərslərdəki 8-ci və müəllimin təqdim etdiyi aşağıdakı çalışma üzərində müzakirələr tədqiqat sualına tam cavabın tapılmasını asanlaşdırır.

Tapşırıq 7. Muradın hərəkətinə haqq qazandırırınsınız? Müzakirə edin və yazılı təqdimat hazırlayın.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Haqsızlıqla mübarizə aparmaq üçün insanın özünə inamı olmalıdır, doğru yolda olduğuna və qalib gələcəyinə inanmalıdır. Haqsızlıqla qarşılaşdıqda küskünləşib geri çəkilmək yox, özünü təsdiq üçün daha irəli getmək, ağılla hərəkət etmək, təcrübəli adamların məsləhətlərinə qulaq asmaq lazımdır.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin 2-ci hissəsi üzrə "Sözlük"dəki sözləri cümlə içərisində işlətmək tapşırılır.

DƏRS 16. ÜMUMİLƏŞDİRİCİ DƏRS (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.1,
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	T.i.-2.2.1.
4.	Kiçikhəcmli mətnləri sinif səviyyəsinə uyğun olaraq düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	
5.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	H.b.-3.1.1;
6.	Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri lüğət vasitəsilə tədris dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	
7.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	1.3.1.
8.	Kiçikhəcmli mətnlər yazır.	4.1.3.	3.2.1.

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi.

Resurslar: Dərslər, şəkillər, iş vərəqləri.

Motivasiya: Şah İsmayıl Xətayinin, Heydər Əliyevin və Mustafa Kamal Atatürkün şəkilləri asılır. Sinfə müraciət olunur:

– Bu insanları birləşdirən nədir?
Yerlərdən cavablar eşidilir.

Köməkçi sual:

Uşaqlar, tanıdığınız bu tarixi şəxsiyyətlər necə oldu ki, dövlətləri idarə etmək gücünə malik oldular? Sınıfda canlanma yaranır.

Tədqiqat sualı: Necə oldu ki, Mustafa Mustafa Kamal oldu?

Bunu dərslikdəki mətni oxumaqla öyrənmək olar.

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki “Atatürkün həyatı” mətninin oxusu ilə başlanılır. Mətn oxunur, tədris dilinə tərcümə olunur. Sözlüklə tanışlıq mətnin başa düşülməsini asanlaşdırır. Mətnin məzmununun başa düşülməsini və şagirdlərin rəhbərli şifahi nitqlərinin inkişaf səviyyəsini müəyyənləşdirmək məqsədilə məzmunun danışılması təklif edilir. Mətn üzərində iş qruplarla davam edir. Sınıf 3 qrupa bölünür. Hər qrup mətnin mövzusu üzrə dərslikdəki bir çalışmanı yerinə yeririr.

I qrup. Çalışma 2.

II qrup. Çalışma 3.

III qrup. Çalışma 4.

Müəllim şagirdlərin sərbəst mühakimə yürütmək, hadisələrə öz münasibətini bildirmək qabiliyyətini dərslikdəki 11, 15-ci çalışmaları vasitəsilə izləyir.

Dərs daha çox ümumiləşdirici xarakter daşıdığından bölmə üzrə bacarıqların səviyyəsini əks etdirən didaktik materiallara xüsusi yer ayırmaq məsləhət görülür. Şagirdlərin yazı bacarıqlarının səviyyəsini 8, 9, 13-cü çalışmaları əsasında hazırlanmış təqdimatların müzakirəsi aşkara çıxarır.

Bölmənin məzmununa uyğun atalar sözlərindən nitqin uyğun situasiyalarında istifadə imkanları dərslikdəki və aşağıda verilmiş 1-ci tapşırıqdakı yeni atalar sözləri ilə əlaqələndirilir.

Tapşırıq 1. Aşağıdakı atalar sözlərini yaxşı-yaxşı oxuyun. Necə bilirsiniz, bu atalar sözləri içərisində mətnin məzmununa uyğun olanı varmı?

ATALAR SÖZÜ – SÖZLƏRİN GÖZÜ

Çörəyi ver çörəkçiyə, birini də üstəlik.
Hər ağac öz dibinə kölgə salar.
Xəstə tələsər, armud vaxtında yetişər.
Söz götürənin, yer oturanındır.

Söyləyən olma, dinləyən ol.
Kiminin əvvəli, kiminin axırı.
Niyyətin hara, mənzilin ora.
Uman yerdən küsərlər.

Böyük qrupların dərslikdəki 6 və 7-ci çalışmaları üzrə hazırladıqları təqdimat müzakirə olunur. Müzakirə sözün mənalı hissələri barədə düzgün təsəvvürün formalaşdırıla bilmə vəziyyətini təyin edir.

Dərslikdəki 10-cu çalışma düzgün tələffüz və cümlə qurmaq bacarıqlarının inkişafı, 14-cü çalışma isə sözlərin və ifadələrin mənasının mənimsənilməsi üzərində iş aparılması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Dərslikdəki 5-ci çalışma şagirdlərin rəhbərli monoloji nitqlərinin təkmilləşməsinə kömək edir, oxumağın faydasına istiqamətlənmiş tədqiqat sualına cavabın formalaşdırılmasına gətirib çıxarır.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Dərslikdəki mətni oxumaqla öyrəndik ki, Atatürkün adına Kamal sözünü onun riyaziyyat müəllimi Mustafa Əfəndi əlavə edib. Bu təxəllüs onun qabiliyyəti və üstün zəkası ilə digər Mustafalardan seçildiyini göstərirdi. Deməli, biz daha çox oxumaqla, öyrənməklə bilik, məlumat əldə edirik. Oxumağın faydasını düzgün qiymətləndirməsək, uğur qazana bilmərik.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin həyatı və fəaliyyəti barədə təqdimat hazırlamaq və ya oxumağın faydası barədə “Çox oxuyan çox bilir”, “Elm ağlın چراغıdır” başlıqlı mətn tərtib etmək tapşırılır.

III BÖLMƏ. DOST-DÜŞMƏN SEÇİLƏR, VƏTƏN SEÇİLMƏZ!

DƏRS 17, 18, 19. VƏTƏN (1-ci, 2-ci, 3-cü saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	T.d.-1.1.1,
2.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	1.1.5;
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.3.1
4.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	1.2.1.
5.	Kiçikhəcmli mətn qurur.	2.2.2.	3.2.2.
6.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1,
7.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.4.1.
8.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
9.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat, Venn diaqramı.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, şəkillər, videopleyer.

Motivasiya: Dərsə R.Behbudovun ifasında “Ey vətən” mahnısının sədaları altında başlanır. Dərs boyu təəssüratı saxlamaq üçün lövhədən Azərbaycanın görməli yerlərini, təbii mənzərələrini əks etdirən şəkillər asılır.

Müəllim şair Hüseyn Arifin “Azərbaycan” şeirindən bir parça səsləndirir.

Bir nəğmədi, bir şeirdi,
Dinəndə Vurgun deyirdi,
Füzulidi, Üzeyirdi,
Şəhriyardı Azərbaycan.

Qəlbi dağlar baş-başadır.
O, Şəkidi, bu, Şuşadır,
Doğrudan da, tamaşadır
Başdan-başa Azərbaycan.

Baxdım ana torpağıma,
Aranıma, yaylağıma,
Min səs gəldi qulağıma:
– Yaşa,
Yaşa, Azərbaycan!

Qeyd. Motivasiya üçün Azərbaycanın gözəl yerlərindən çəkilmiş videoçarxın nümayişi də yerinə düşər.

Köməkçi sual:

VƏTƏN – günəşdir, havadır, sudur, torpaqdır! – deyərkən nə başa düşülür?

Tədqiqat sualı:

Anam, doğma vətənimdən!

Ayrılarımı könül candan?

Azərbaycan, Azərbaycan?!

– Necə düşünürsünüz, Vətənə niyə həmişə “Ana vətən”, “Doğma vətən” deyirlər?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki “Dost-düşmən seçilər, vətən seçilməz!” bölməsinə aid Çoxbilmişin müraciətinin oxunması ilə başlanır. Bu müraciətdə müxtəlif tərəflərdən yanaşmaqla Vətən anlayışına, onun mahiyyətinə diqqət cəlb edilir. Qurur, vətənpərvərlik duyğularının baş qaldırılmasına

zəmin yaradılır. Məzmunun başa düşülməsi üçün şagirdlər “sözlük” və “söz ehtiyatı” ilə tanış olur, məzmunun qavranılması üzrə işə keçilir.

Sınıf 3 qrupa bölünür. Qruplardan hər biri dərslərdəki bir çalışmadakı tapşırıq üzərində işləyir, təqdimat hazırlayır.

I qrup. Çalışma 2.

II qrup. Çalışma 3.

III qrup. Çalışma 1.

Çalışma 1. İngiltərədə yaşayan Cənubi Azərbaycandan olan soydaşımız Qulamrza Təbrizinin gözəl bir kəlamı var: “Mən vətəndən çıxdım, ancaq vətən mənim içimdən çıxmadı”. Bu kəlamda ifadə olunan fikri izah edə bilərsinizmi?

Təqdimatın müzakirəsinin ardınca dərslərdəki 4-cü çalışmada qoyulan mövzu ətrafında debat təşkil edilir. Şagirdlər “Vətəni sevməyən insan olmaz! Olsa da, o şəxsə vicdan olmaz!” fikri ətrafında düşüncələrini dilə gətirirlər. Debata ayrılmış vaxt bitir.

Əhməd Cəmilin “Vətən” şeiri üzərində işə başlanır. Şeir düzgün şəkildə oxunur, intonasiyaya diqqət yetirilir, şagirdlər lüğətlə tanış edirlər. Məzmunun dərk edilməsi istiqamətində iş şeirin sözlüyündə işlənmiş bəzi sözlərin məna və məzmunca qrupları barədə təsəvvürün formalaşdırılmasına istiqamətləndirilir. Bu məqsədlə dərslərdəki 7, 8, 9-cu çalışmalar qruplarla iş formasında yerinə yetirilir. Müəllim məsləhət bildiyi çalışmanı hər bir qrupa təklif edə bilər.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Vətən bizə ana qədər əzizdir, doğmadır. Vətən də ana kimi bizi böyüdür, bizim keşiyimizi çəkir, bizi yedirir, içirir, düşmənlərdən qoruyur. Ona görə də biz Vətənimizə həmişə “Ana vətən”, “Doğma vətən” deyirik.

Qiymətləndirmə oxu, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: “Vətən” şeirini əzbər öyrənmək, şeirlə əlaqədar yeni öyrənilən sözləri işlətməklə cümlələr yazmaq tapşırığı verilir.

DƏRS 18. VƏTƏN (2-ci dərs)

Mövzu üzrə dərslərin 2-ci saatında birinci saatda başlanmış iş davam etdirilir.

Motivasiya: Həç vətəndən kənarda olmusunuzmu? Bu zaman hansı hissləri keçirmisiniz?

Tədqiqat sualı:

Vətən nə zaman insan üçün canından əziz, çox qiymətli bir varlığa çevrilir və ona, – “Sən dünyanın gözüsen”, – deyirlər?

Tədqiqatın aparılması:

Şagirdlər qruplar şəklində şeirdən götürülmüş “Sən dünyanın gözüsen” misrası əsasında müzakirəyə qoşulurlar. Müxtəlif fikirlər səsləndirilir. Hər qrup öz baxışını təqdim edir. Müzakirəyə ayrılan vaxt bitdikdən sonra səslənilən fikirlərin durulması, misranın mənasının daha hərtərəfli başa düşülməsi istiqamətində işə ehtiyac duyulur. Bu məqsədlə dərslərdə 10-cu çalışmanın mətni kimi verilmiş Çoxbilmişlə Günayın dialoqunun oxusuna başlamaq zərurəti yaranır. Müəllim bu məqamdan yerində istifadə etməyi bacarmalıdır.

Dialoq rollar üzrə oxunur. Dialoqun oxusu şagirdlərin dialoji nitqdə situasiyanın düzgün qiymətləndirilməsi və situasiyaya uyğun davranış bacarıqlarının tətbiqinə, jestlərdən və mimikalardan istifadəyə imkan verir. Zəruri dil vahidlərindən (o cümlədən xitablardan, modal sözlərdən, ədatlardan) və replikalardan yerli-yerində istifadə, oxu zamanı məzmunu və situasiyaya uyğun intonasiya xüsusiyyətlərinin gözənilməsi isə həyati bacarıqların formalaşmasına şərait yaradır. Bütün bunlarla yanaşı, dialoqun məzmunu, eyni zamanda, dilin lüğət tərkibinə maraq oyadılmasına və şüurlu münasibətin yaradılmasına istiqamətləndirilmişdir. Praktiki yolla, sadə bir dildə və çox maraqlı bir formada sözlərin çoxmənalılıq imkanları ilə bağlı əvvəlki dərslərdə başlanmış işlərin mahiyyətinə aydınlıq gətirilir, dilin öyrənilməsi prosesində sözlərin məna imkanlarına diqqət və həssaslıqla yanaşma lazım olduğuna şagirdləri hazırlayır. Dialoqun oxusu başa çatandan sonra şagirdlər dialoqda adı çəkilən şeirin oxunmasına maraq göstərirlər. Şagirdlərin istəyi təmin olunur. T.Əlçinin “Gözlər” şeirinin oxusu təşkil olunur. Şeirin məzmunu dialoqda deyilmiş fikirləri təsdiq edir və möhkəmləndirir.

GÖZLƏR

– Bilirsənmi göz nədir, –
Bu balaca söz nədir?
Hə, gülürsən...
Demək bilirsən, –
De görək!
– Adam gözü,
Heyvan gözü,
Quş gözü.
Baxmaq üçün,
Görmək üçün
Düzəldiblər bu sözü.

– Sonra bəs?
– Bilmirəm.
– Səhərin də gözü var,
Günəşlə bir açılar.
Gözlülərə göstərər hər şeyi.
Bulağın da,
Quyunun da gözü var, –
Tutulsa, o quruyar,
Tamam kəsilər suyu,
Olar kor quyu.

Yəqin ki, sən
Görmüsən
Təkgözlü, ikigözlü,
Çoxgözlü pəncərələr.
Bu gözlərdən görünər
Bizim dağlar, dərələr.
Şkafın da,
Stolun da ,
Mənzilin də gözü var.
Kimin belə sözü var?

T.Elçin

Şeir oxusu və məzmunu ilə tanışlıq mövzusunun “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası vasitəsilə ümumiləşdirilməsinə gətirib çıxarır.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Bircə dəfə də olsa, vətəndən ayrı düşmək bəs edir ki, vətən haqqında deyilənlərin, oxunanların doğru olduğuna inanasan. İnsan vətəninə qiymətini ondan ayrı düşəndə daha çox dərk edir. Bunu dərk edəndə isə Vətən insan üçün canından əziz, çox qiymətli bir varlığa çevrilir və ona: “Sən dünyanın gözüsən”, – deyir.

Qiymətləndirmə oxu, təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: “Vətən” şeirinin məzmunu əsasında “Azərbaycan, sən dünyanın gözüsən” başlıqlı mətn tərtib etmək, bu mövzuda dərslikdə verilmiş atalar sözlərini öyrənmək tapşırılır.

DƏRS 19. VƏTƏN (3-cü dərs)

Motivasiya: Bir neçə şəhərin şəkli asılır.

Müəllim işğal altında olan torpaqlarımıza yaxın bölgələrdə ordumuzun fəaliyyətini əks etdirən verilişlərdən götürdüyü qısa bir videoçarxı nümayiş etdirir.

Tədqiqat sualı: İnsanlar niyə yeri gələndə vətən üçün canlarından keçirlər? Siz də buna hazırsınızmı?

Tədqiqatın aparılması: Mövzu üzrə dərsin 3-cü saati daha çox dərslikdə verilmiş və müəllimin təqdim etdiyi tapşırıqlar əsasında əvvəlki dərslərdə formalaşdırılan bacarıqların möhkəmləndirilməsinə, həmçinin yazı fəaliyyət xətti üzrə işlərə həsr olunur.

Əvvəlcə şagirdlərin diqqəti vətən mövzusunda (dərslikdəki 11-ci çalışma) atalar sözlərinə yönəldilir, müsahibə yolu ilə onlardan nitqdə istifadə imkanları nəzərdən keçirilir.

Atalar sözlərində deyilmiş fikirlər bayatılarla (dərslikdəki 13-cü çalışma) daha da möhkəmləndirilir.

Müəllimin təqdim etdiyi 1 və 2-ci çalışmalarda atalar sözlərinin və bayatıların necə yaranmasına şagirdlərin diqqəti cəlb edilir. Şagirdlərdə tənqidi təfəkkür formalaşdırılır, tədqiqatçılıq meyli gücləndirilir. Bu çalışmalara müraciət edilərkən müəllim nəzərdə saxlamalıdır ki, bu tapşırıqlar daha çox dili praktik cəhətdən bilən və hazırlıqlı şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

1. İngiltərədə yaşayan Cənubi Azərbaycandan olan soydaşımız Qulamrza Təbrizinin belə bir kəlamı var: “Mən vətəndən çıxdım, ancaq vətən mənim içimdən çıxmadı”. Deyə bilərsinizmi, atalar sözləri necə yaranır, onların müəllifi kimdir? Çoxbilmiş deyir ki, diqqətli olsanız, cavabı asan taparsınız.

2. Sevimli şairimiz Mirvarid Dilbazının aşağıdakı bayatısını oxuyun, əzbərləyin. Bu bayatı sizin bildiyiniz bayatılardan nə ilə fərqlənir? Diqqətli olsanız, bayatıların necə yaranması ilə bağlı Çoxbilmişin sualına cavab verə bilərsiniz.

Unutmaz vətən məni
El deyib, ötən məni.
Qürbətdə yol otuyam,
Tapdayar ötən məni!

Dərslikdəki 14-cü çalışma düzgün tələffüz bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi üçün hazırlanmışdır. Yanıltmacın oxunması prosesində şagirdlər bir daha dilimizin spesifik səslərinin düzgün məxrəcdə tələffüzünü praktikaya tətbiq edirlər.

Şagirdlərin düzgün yazı bacarıqlarının formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi üzrə işlər dərslikdəki

12-ci və müəllimin təqdim etdiyi çalışmaları həyata keçirilir.

Çalışma 3. Aşağıdakı sözlərə əvvəlcə saillə, sonra isə samitlə başlayan şəkilçilər əlavə edərək yazın. Sözlərdən bir neçəsini cümlələrdə işlədin.

çiçək, ürək, üzük, köynək, külək, çörək, ördək, ərik, tütək, ipək, pişik

Nəticə və ümumiləşdirmə: İnsan gözünü dünyaya açandan vətəninin havasını udur, onun suyundan içir, torpaqlarında gəzib dolaşır, günəşində qızınır. Vətənin başının üstünü təhlükə alanda insanlar bunları yada salır və öz canlarını qurban verməklə vətəni xilas edəcəklərinə inanırlar. Əgər Vətənin bizə ehtiyacı olarsa, hər birimiz canımızı qurban verməyə hazır olmalıyıq.

Qiyətləndirmə oxu, yazılı çalışmaları, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərslikdəki bayatıları əzbər öyrənmək və yeni öyrənilən sözləri işlətməklə cümlələr qurmaq tapşırılır.

DƏRS 20, 21. ÇİÇƏK DƏNİZİ (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.1,
2.	Kiçikhəcmli mətn qurur.	2.2.2.	1.1.5;
3.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.3.1.
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	H.b.-3.1.1;
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	3.2.1.
6.	Kiçikhəcmli mətn yazır.	4.1.3.	T.i.-2.2.1.

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat, Venn diaqramı.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, şəkillər, videopleyer.

Motivasiya: Müəllim dərsə S.Vurğunun “Azərbaycan” şeirinə çəkilmiş videoçarxın nümayişi ilə başlayır. Şeirin bəndləri səsləndikcə Azərbaycanın başı qarlı dağları, şır-şır axan bulaqları, yamyaşıl meşələri, təbii sərvətləri, adət-ənənələrini yaşadan insanları, sazı-sözü göz önündə canlandırılır, musiqi və şeiriyyət insanı keçmişdən gələcəyə aparır.

Köməkçi sual: Azərbaycanın hansı bölgələrində olmusunuz?

Müxtəlif bölgələrin adı çəkilir.

Tədqiqat sualı: Necə düşünürsünüz, niyə “torpağımızın altı da, üstü də qızıldır” deyilir?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki “Çiçək dənizi” mətninin oxusu ilə başlanır. Əvvəlcə müəllim şagirdləri diqqətlə dinləməyə dəvət edərək, 1.1.3 alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə mətni ifadəli və düzgün intonasiya ilə oxuyur. Sonra dinlənən mətnin hissələrə ayrılması və onlara ad verilməsi üzrə iş aparılır. Şagirdlər mətnin “Gəzintidə”, “Çiçək dənizi”, “Kəklükotu nədir?”, “Güllü-çiçəkli düzənlikdə” kimi hissələrdən ibarət olduğunu söyləyirlər. Sonra mətnin şagirdlər tərəfindən oxusu təşkil olunur. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətndən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur.

Mətnin oxusu başa çatdıqdan sonra məzmunun qavranılması üzrə işə keçilir.

Mətnin başlığı ilə bağlı müzakirə bütün siniflə aparılır. Müxtəlif variantlar təklif edilir: “Gəzintidə”, “Kəklükotu axtarışı”, “Torpağımızın altı da, üstü də qızıldır” və s. Variantlar içərisindən ən çox bəyənən məzmunu daha çox uyğun gəlidiyi üçün Çoxbilmişin verdiyi başlıq olur. Sonra dərslikdəki 2-ci çalışma yerinə yetirilir. Bu çalışma mətn üzrə plan tərtibi, plan əsasında məzmunun nəql edilməsi, mətndə məna ardıcılığının düzgün çatdırılması bacarıqlarının formalaşmasına yönəldilir.

Dərslikdəki 3-cü çalışma üzrə iş mətnin mövzu və məzmununun hərtərəfli qavranılmasına şərait

yaradır. Suallar içərisində cavabı mətndə olmayan sualların olması şagirdlərin məzmunu daha şüurlu yanaşmalarına stimül verir. Çalışma üzrə təqdimat hazırlamaq üçün şagirdlər iki böyük qrupa bölünürlər. Mətndə cavabı tapılmayan sualların müəyyən edilməsi üçün qruplar mətni yenidən incələməli olurlar.

Proses təqdimatın müzakirəsi ilə başa çatır.

Məzmunun qavranılması nitq fəaliyyətinin digər növləri üzrə işlərlə qarşılıqlı əlaqə əsasında aparılmalıdır. Mətndə işlənmiş sözlər içərisində məna cəhətdən müəyyən qruplarda birləşə bilən sözlərin diferensiaslaşdırılaraq üzərində iş aparılması sözlərin məna imkanlarına təcricilik yolu ilə bələd olmağa və beləliklə də, lüğət ehtiyatına dərindən yiyələnməyə kömək edir. Bu cür işlər həmçinin dilin lüğət tərkibindəki proseslər barədə praktik yolla təsəvvür yaradılmasına istiqamətlənir. Bu işlər dərslərdəki 6, 7, 8, 10-cu çalışmalar əsasında qruplarla təşkil olunur.

Mübadilə, müzakirə aparılır. Düzgün cavablar təsdiqlənir.

Dərslərdəki 5-ci çalışma üzərində iş də qruplar formasında aparılır. Bu müzakirələr tədqiqat sualına cavabın formalaşmasına gətirib çıxarır.

Mübadilə və müzakirə mətnin ideyasının düzgün qavranılmasını aşkara çıxarmağa imkan verir.

Nəticə və ümumiləşdirmə: “Çiçək dənizi” mətnində oxuduqlarımız və digər mənbələrdən aldığımız məlumatlar, həqiqətən, “torpağımızın altı da, üstü də qızıldır” deməyə haqq verir. Yeraltı və yerüstü sərvətlərimiz Azərbaycan xalqına bəxş olunmuş nemətdir.

Qiymətləndirmə oxu, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərslərdəki mətndə təsvir olunmuş cəmənliliyin şəklini çəkmək, yeni sözlüyü işlətməklə cümlələr qurmaq tapşırılır.

Mövzu üzrə dərslərin 2-ci saatında birinci dərslə formalaşdırılmış bacarıqların çalışmalar vasitəsilə təkmilləşdirilməsi davam etdirilir.

Şagirdlər 3 qrupa bölünürlər. Dərslərdəki 9, 12-ci və müəllimin təqdim etdiyi 1-ci çalışmalar yerinə yetirilir. Bu tapşırıq şagirdlərdə tədqiqatçılığa meyil yaradılmasına yönəlir və Çoxbilmişin məlumatını oxumağa hazırlayır.

I qrup. Çalışma 9.

II qrup. Çalışma 12.

III qrup. Çalışma 1.

Çalışma 1. Bildiyiniz gül və çiçək adlarını dəftərinizə yazın. Mətndə işlənmiş çiçək adlarını tapıb əlavə edin. Xoşunuza gələn çiçəklərdən birinin şəklini çəkin.

Nəticələr müzakirə olunandan sonra şagirdlər “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikasındakı sadə məlumatla tanış olurlar. Bu rubrika şagirdlərin tədqiqat yolu ilə əldə edilmiş biliklərinin durulmasına, Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşunun şüurlu şəkildə qavranılmasına kömək edir.

Dərslərdəki yanılımac “Ə” səsinin “Ç” səsi ilə yanaşı hecalarda aydın məxrəcdə tələffüzünə imkan yaradır.

Şagirdlər dərslərdəki 13-cü çalışmanı yerinə yetirməklə dilin lüğət tərkibinin çoxmənalılıq imkanları barədə təsəvvürlərini daha da genişləndirirlər. Bu çalışma həmçinin cümlə qurmaq bacarıqlarının təkmilləşməsində əhəmiyyət kəsb edir.

Müəllimin təqdim etdiyi çalışmalar üzərində işlər sözlərin məna xüsusiyyətlərinə müxtəlif tərəflərdən yanaşmağa, nitq prosesində onlardan praktik istifadəyə, lüğət tərkibinin mənimsənilməsinə səbəb olur.

Çalışma 2. Mətndə yaşıl rəngdə verilmiş “düz” və “düz”(mək) sözləri ilə bağlı düzgün olmayan cavabı göstərin.

- 1-ci – “doğru”, 2-ci – “qoymaq” mənasında işlənib
- sözlərin mənaları arasında heç bir əlaqə yoxdur
- sözlərin mənaları yaxındır

Çalışma 3. Mətndə iki yerdə “aşağı” sözü işlənmişdir. Bu sözə əksmənalı sözü tapın və cümlələrdə işlədin.

Qiymətləndirmə təqdimatlar, müzakirə və yazı əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: “Gəzməli-görməli yerlərimiz” başlıqlı mətn tərtib etmək, “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikasındakı məlumatı oxumaq tapşırılır.

DƏRS 22, 23. SAZLI-SÖZLÜ DİYAR (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	T.d.-1.1.1,
2.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	1.1.5;
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.3.1.
4.	Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətn qurur.	2.2.2.	3.2.2.
5.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	H.b.-3.1.1;
6.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.4.1.
7.	Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri lüğət vasitəsilə tədris dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	T.i.-2.2.1.
8.	Kiçikhəcmli mətn yazır.	4.1.3.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, portret şəkillər.

Motivasiya: Lövhədən M.P.Vaqif, S.Vurğun, M.Hüseyn, İ.Şıxlı, M.Dilbazi və Qazax bölgəsindən olan digər sənətkarlardan bir neçəsinin şəkli asılır. Göyazən dağının, Damcılı bulağının, Diliboz atların şəkli də ola bilər. S.Vurğunun “Yadıma düşdü” şeirindən bir bənd səsləndirilir:

Göylərə baş çəkir Göyazən dağı,
Axşam açığ olur ayın qabağı.

Bizim gəlinlərin bayramqabağı
Fəşəli yaymağı yadıma düşdü.

Köməkçi sual:

Bu şəkillərdə gördükləriniz doğma vətənimizin hansı bölgəsi barədə təsəvvür yaradır? Göyazən dağı Azərbaycanın hansı bölgəsindədir?

Tədqiqat sualı: Hara Azərbaycanın Qərb qapısı adlanır? Necə düşünürsünüz, bölgələrimizi kifayət qədər tanıyırmı?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki “Sazlı-sözlü diyar” mətninin müəllim tərəfindən oxusu ilə başlanır. Əvvəlcə müəllim şagirdləri diqqətlə dinləməyə dəvət edərək, 1.1.3 alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə mətni ifadəli və düzgün intonasiya ilə oxuyur. Sonra dinlənən mətnin hissələrə ayrılması və onlara ad verilməsi üzrə iş aparılır. Şagirdlər mətnin "Saz- söz sənətinin beşiyi", "Xalqımızın qonaqpərvərliyi", "Üzbəüz heykəllər" kimi hissələrdən ibarət olduğunu söyləyirlər. Dinləyib-anlama üzrə işlər yekunlaşdıqdan sonra oxu bacarığı üzrə işə keçilir. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətndən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, oxunun şüurluluğu təmin olunur.

Məzmunun qavranılması üzrə işə mətnin başlığının müzakirəsi ilə başlanır.

Dərslikdəki 1-ci çalışma üzrə iş qruplarla təşkil olunur.

6-cı çalışma əsasında müzakirə təşkil olunur. Ayrılmış vaxt bitəndən sonra 7, 8, 9, 10-cu çalışmalar yerinə yetirilir. 11-ci çalışmanın oxusu dərstdə emosional vəziyyət yaratmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur, eyni zamanda, maraqlı bir dildə şair və yazıçını praktik iş vasitəsilə tanıتماğa istiqamətlənmişdir. Lətifənin oxusu zamanı düzgün intonasiya gözlənilməli, yazılı nitqdə dialoji nitq xüsusiyyətlərinin reallaşdırılması imkanlarının qavranılmasına diqqət yetirilməlidir.

Dərslikdəki 5-ci çalışmadakı dialoqun oxusu şagirdlərin dialoji nitqinin inkişaf etdirilməsinə və bu yolla həm də mətnin məzmununun genişləndirilməsinə, şagirdlərin diqqətini maddi-mədəniyyət nümunələrimizin qorunub saxlanılmasına cəlb etməyə yönəldilmişdir.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Qazax Azərbaycanın Qərb qapısı adlanır. Oxuduqlarımız əsasında “Qazax sazlı, şeirli bir diyardır” deyə bilərik.

Qiymətləndirmə oxu, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərslikdəki 2-ci çalışmanın yerinə yetirilməsi və dialoqda təsvir olunmuş əşyalardan birinin şəklini çəkmək tapşırılır.

Mövzu üzrə dərslərin 2-ci saatında birinci dərslərdə formalaşdırılmış bacarıqların çalışmalar vasitəsilə təkmilləşdirilməsi davam etdirilir.

Şagirdlər 2 böyük qrupa bölünürlər. Dərslikdəki 3-cü çalışma “akvarium” qaydasında yerinə yetirilir. Müəllimin təqdim etdiyi S.Vurğun haqqında xatirə oxunur. Xatirə əsasında hazırlanmış çalışmanın icrası yenə də “akvarium” yolu ilə aparılır.

Çalışma 1. Böyük şairimiz S.Vurğunun ölümündən sonra onun haqqında çoxlu xatirələr yazılıb. Bu xatirələrdə böyük şairin xeyirxahlığı, sadəliyi, dostluqda sədaqətli olması, insanlara əl tutması yada salınır. Bu xatirələrdən çoxunu dostunuz Çoxbilmiş də oxuyub. Qısa bir xatirəni oxumağı sizə də tövsiyə edir. Oxuyun, mətnə ad qoyun və şairin niyə bu qədər çox sevilməsinin səbəbini anlamağa çalışın.

BİR XATİRƏ...

... 1955-ci ilin oktyabrında gürcü şairi David Quramişvilinin yubiley təntənəsində iştirak etmək üçün Tbilisiyə üç şair gəlmişdi: Səməd Vurğun, Osman Sarıvəlli və Rəsul Rza.

İnstitutun Azərbaycan **bölməsi** 125 nəfərdən ibarət idi. Təntənəli gecədə iştirak etmək üçün ancaq 25 nəfərə dəvətnamə verilmişdi. Lakin bölmənin **tələbələrinin** hamısı Şota Rustaveli adına Dövlət Dram Teatrının **foyesinə** toplaşmışdı. Hamı Səməd Vurğunu görmək, eşitmək istəyirdi. Dəvətnaməsi olmayanlar heç olmasa **foyedən** keçəndə ona baxmaq arzusunda idilər. Əvvəlcədən **tələbələr** belə **məsləhətləş-mişdilər** ki, əgər Səməd Vurğun “Şair, nə tez qocaldın sən?!” şeirini oxusa, hərə bir misrasını yazsın. İl yarım bundan qabaq yazılan şeir hələ mətbuatda çap olunmamışdı. Onlar şeiri ancaq radiodan eşitmişdilər.

Foyədə yığışanların hamısı arxaya döndü. Basabasda bir-birini itələyənlər geri çəkildi. Qapıda bir dəstə adam göründü. Lap qabaqda ağsaçlı Səməd Vurğun gəlirdi. Sonra Karlo Kaladze, Konstantin Simonov, İrakli Abaşidze və başqaları... Dilli-dilavər **tələbələrə** biri Səməd Vurğunu görən kimi **sevincini** gizlədə bilməyib, **titrək** səslə:

– Salam, Səməd əmi, xoş gəlmisiniz, – dedi.

Şair salamlı alıb dayandı, gülümsünərək:

– Olmaya eşikdə qalanınız var? – deyər xəbər aldı.

Heç kəs dinmədi. Şair **diqqətlə** onların üzünə baxıb işin nə yerdə olduğunu anladı. **Qapıçını** səslədi:

– Bax bunların, – dedi, – hamısını içəri buraxın.

... İyirmiyə qədər adamı **dəvətnaməsiz** içəri buraxdırdı.

Yığıncağı İrakli Abaşidze açdı. Əvvəlcə K.Simonov, sonra S.Vurğun danışdı. Şair rus dilində:

– İndi də sizə bir şeirimi oxumaq istəyirəm, – deyib salona göz gəzdirdi. – Əlbəttə, çox sevdiyim doğma ana dilimdə. ”Şair, nə tez qocaldın sən?!”

Alqışlardan sonra K.Simonov həmin şeirin tərcüməsini oxudu.

...Fasilədə **azərbaycanlı tələbələrin** hamısı S.Vurğunun başına toplaşdı.

Tələbələr xahiş etdilər ki, sabah institutda onlarla **görüşə** gəlsin. Şair gündüz saat on ikiyə söz verdi...

Şəmistan Nəzirli

Çalışma 2. Simuzər Çoxbilmişin danışdığı xatirədə qırmızı rəngdə verilmiş doqquz sözü bir sütuna, göy və yaşıl rənglərdəki səkkiz sözü isə başqa sütuna yazdı. Necə düşünürsünüz, görəsən, Simuzər niyə göy və yaşıl rəngdə verilmiş sözləri bir sütuna yazdı? Müzakirəni “akvarium” qaydasında aparın.

Müəllimin hazırladığı 2, 3, 4, 5, 6, 7-ci çalışmalar şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişafına şərait yaradır, eyni zamanda, tədqiqat sualına daha dolğun cavab tapılmasını təmin edir. Tapşırıqlar əsasında qrupların hazırladıqları təqdimatın müzakirəsi ümumiləşdirmə aparmağa imkan verir.

Çalışma 3. Rus yazıçısı A.S.Qriboyedovun adını eşitmişinizmi? Müəlliminizin məsləhəti əsasında onun haqqında məlumat toplayın və təqdimat hazırlayın.

Çalışma 4. Oxuduğunuz mətnə xalqımızın qonaqpərvərliyi barədə deyilənlərə diqqət yetirin. Bu barədə siz də fikirlərinizi yoldaşlarınızla bölüşün. Fikirləriniz əsasında “Xalqımızın qonaqpərvərliyi” başlıqlı bir mətn tərtib edin.

Çalışma 5. Qazax rayonunda olmusunuzmu? Aveydağ mağaraları, Damcılı bulağı, Göyəzən dağı

haqqında nə bilərsiniz? Azərbaycan ensiklopediyasından və ya internetdən məlumat toplayın, topladığınız məlumatı sinifdə oxuyun.

Çalışma 6. Aşağıdakı misraların hansı şairin olduğunu öyrənməyə çalışın.

- 1) Göylərə baş çəkir Göyəzən dağı, 2) Axıb gəlsin hər qapıya Damcılığın bulağı,
Axşam açıq olur ayın qabağı... Cərgə-cərgə qatar vursun üzüm bağı, nar bağı...

Çalışma 7. İsmayıl Şıxlı və Hüseyn Arifin söhbətində adları çəkilən dərman bitkilərinin faydası haqqında nə bilərsiniz? Araşdırma aparın və hazırladığınız təqdimatı sinifdə müəlliminizə və yoldaşlarınıza oxuyun. Görək kimin təqdimatı daha dolğun olacaq?

Nəticə və ümumiləşdirmə: Qazax sazlı, şeirli bir diyardır. Oxuduqlarımız Azərbaycanımızı kifayət qədər tanımadığımızı göstərdi. Vətənimizi tanımaq və tanıtmmaq üçün çox oxumaq, bölgələrimizlə bağlı məlumat toplamaq, bu yerləri gəzib görmək lazımdır.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: 9-cu çalışmadakı mövzu ətrafında araşdırma aparmaq və təqdimat hazırlamaq tapşırılır.

DƏRS 24. ÜMUMİLƏŞDİRİCİ DƏRS (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Cümlələri düzgün intonasıya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	T.d.-1.1.1,
2.	Kiçikhəcmli mətn qurur.	2.2.2.	H.b.-3.1.1
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.3.1.
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.2.2.
5.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	3.4.1.
6.	Kiçikhəcmli mətn yazır.	4.1.3.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, videopleyer.

Motivasiya: S.Vurğunun “Azərbaycan” şeirinə çəkilmiş videoçarx yenidən nümayiş etdirilir. Müəllim bu görüntülərin təsiri altında deyir:

Çox təəssüf ki, bu sərvətlərimizi kifayət qədər qoruya bilməmişik. Vətənimizin gözəl guşələrindən biri olan musiqi diyarı Qarabağ düşmən tapdağı altındadır.

Köməkçi sual: Bu hadisələrin nə ilə əlaqədar başlandığını bilirsinizmi? Topxana meşəsi harada yerləşir? Azərbaycan torpaqlarının bütövlüyü üçün nə etməliyik?

Tədqiqat sualı: Bülbülü saldıqlar qəfəsə, dedi: – “Ay vətən, ay vətən!”

Buraxdılar, qondu tikan koluna, dedi: – “Can vətən, can vətən!”

Bülbül niyə qəfəsə “Ay vətən, ay vətən!”, tikan kolunda “Can vətən, can vətən!” – deyir?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat şair Məmməd İsmayılın “Vətən” şeirindən verilmiş bir bəndin müzakirəsi ilə başlayır. Müzakirə 2-ci çalışmada qoyulmuş sual əsasında davam edir.

Dərslikdəki 8-ci çalışmanın mətni oxunur, mətn əsasında ifadə yazmaq nəzərdə tutulur. Sonra mövzunun davamı kimi, aşağıda təqdim olunan 4, 5-ci çalışmalar əsasında müzakirə davam etdirilir:

Çalışma 1. Şair Fikrət Sadığın aşağıda verilmiş şeirini oxuyun.

Şair sizlərə nəyi tövsiyə edir? Çıxardığınız nəticəni danışın və yazılı təqdimat hazırlayın.

Dədə Qorqud söyləmiş...
Bir görün nə söyləmiş:
“Qarı düşmən dost olmaz”.
Qulaq asmadıq ona,
Aldandıq zaman-zaman,
Düşmənin dostluğuna.

Qarğayıb qorxaqları,
Öyüb ər igidləri,
Deyib göz bəbəyitək
Qoruyun sərhədləri!

Çalışma 2. Necə düşünürsünüz, biz 20 Yanvarı qəhrəmanlıq, yoxsa hüzn günü kimi yad etməliyik? Debata qoşulun və fikirlərinizi əsaslandırmaq üçün B.Vahabzadənin “Şəhidlər” poeməsindən aşağıdakı misraları oxuyun. Fikirlərinizi formalaşdırarkən, hər bir cümlədə şairin gəldiyi nəticə sizə kömək edəcək.

ŞƏHİDLƏR

Üçrəngli bayrağı öz qanlarıyla
Vətən torpağına çəkdi şəhidlər.

Yıxıb küləliyi ürəyimizdə
Cəsarət mülkünü tikdi şəhidlər.

Xalqın qəlbindəki qorxu mülkünü,
O gecə dağıdıb sökdü şəhidlər.

Torpağın bağrına cəsədləriylə,
Azadlıq tumunu əkdə şəhidlər.

İfadəli oxu bacarıqları 10-cu çalışmadakı şeirin oxusu ilə izlənilir.

Çalışma mətni kimi seçilmiş “Vətəndaş” şeiri oxunur, çalışmada qoyulmuş sual ətrafında müzakirə təşkil olunur.

Çalışma 3. Böyük şairimiz B.Vahabzadənin aşağıdakı şeirini oxuyun, əzbərləyin. Bir məktəbli kimi, Vətənimizə layiq vətəndaş olmaq üçün üzərinizə düşən vəzifəni lazımınca yerinə yetirə bilərsinizmi? Bu barədə müzakirəyə qoşulun.

VƏTƏNDAŞ

Vətəndaş!

Nə gözəl səslənir bu söz.
Yəni – bir **Vətənin** övladıyıq biz.

Anamız eynidir,
Qardaşıq demək?

Mən sənə arxayam,
Sən mənə kömək.

Vətəndaş!

Nə gözəl səslənir bu söz.
Yəni – bir **iqlimdə** böyümüşük biz.

Səni də,
Məni də böyüdən **Vətən**,
Sənə də **anadır**,

Mənə də ana.

Sən də cavabdehsən,
Mən də hər zaman
Vahid **anamızın** xoşbəxtliyinə.

Vətəndaş!

Nə gözəl **səslənir** bu söz.
Vətən əbədidir,
Gedəriyik biz.
İnsan **qüdrətlidir** öz **vətəninə**.
Bilirik, **dünyaya** biz niyə gəldik.
O bizi yaradan,
Biz ona bəndə.
Yaradan uğrunda ölməyə gəldik.

Dərslərdəki 3, 6, 9 və müəllimin təqdim etdiyi 4, 5, 6-cı çalışmalar üzrə iş qruplarla iş əsasında təşkil olunur.

Çalışma 4. “Vətəndaş” şeirində göy rəngdə olan sözləri yazın. Kök və şəkilçiləri müəyyənləşdirin. Şəkilçilərin içərisində sözün mənasını dəyişən, yəni söz düzəldən şəkilçi varmı? Fikirlərinizi əsaslandırın.

Çalışma 5. Çoxbilmiş deyir ki, “Vətəndaş” şeirində qırmızı və yaşıl rəngdə verilmiş sözləri eyni sü-tunda yazmaq lazımdır. Görəsən, niyə? Çoxbilmiş yenə nə fikirləşib?

Çalışma 6. “Ananın səsi” mətninin ikinci hissəsini oxuyun və mətnə ad qoyun. Cümlələrin sərhədini müəyyənləşdirin və nöqtə qoymaq lazım olan yerləri göstərin. Fərqləndirilmiş sözləri düzgün tələffüz edin.

Bir neçə vaxt sonra anaya xəbər çatdırdılar ki, Cavanşir **sinəsindən**, **alnından** beş dəfə yara alıb Amma ölüm ona qalib gələ **bilməyib**. O, evə qayıdır.

Oğlunun qayıtdığını eşidən ananın sevinci aşırıb-daşırdı.

El Cavanşiri təntənə ilə qarşıladı Cavanşir anasının qarşısında diz çöküb dedi:

Mən sən **əllərindən** öpməyə, səni təbrik etməyə gəlmişəm Sənin əmrin, vətənin əmri yerinə yetirildi
Düşmənin ordusu dağıdıldı O, bir daha bu torpağa **ayaq** basa bilməz.

Ananın gözü yaşardı O, oğlunun və el başçıların alnından öpdü.

Ananın bu mükafatı dünyada hər bir mükafatdan uca idi. (*Yusif Şirvan*)

Nəticə və ümumiləşdirmə: Vətənimizin təbii sərvətlərinə çoxları göz dikir. Topxana meşəsinin qırılması düşmənin niyyətlərini həyata keçirməyə bir bəhanə idi. Azərbaycan torpaqlarının azad olunması, vətənimizin bütövlüyü və suverenliyi üçün bir yumruq kimi birləşməli, əlimizdən gələni əsirgənməməliyik.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: “Vətəndaş” şeirini əzbər öyrənmək, “Şəhidlər ölmür” başlıqlı mətn tərtib etmək tapşırılır.

IV BÖLMƏ. MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZ

DƏRS 25. ANA DİLİ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	T.d.-1.1.1,
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	1.1.5;
3.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	1.2.1.
4.	Kiçikhəcmli mətn qurur.	2.2.2.	3.2.2.
5.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1,

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, böyük və kiçik qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, videopleyer.

Motivasiya: Dərs başlanır. Videopleyer işə salınır. Müxtəlif dillərdə (ərəb, italyan, ispan, gürcü, fransız) kiçik mətnlər səsləndirilir, axırda Azərbaycan dilində S.Vurğunun “Azərbaycan” şeirindən:

“Mən bir uşaq, sən bir ana,
Odur ki, bağlıyam sana:
Hansı səmtə, hansı yana
Hey uçsam da, yuvam sənsən,
Elim, günüm, obam sənsən!” – bəndi səsləndirilir.

Motivasiyanı əyani şəkildə oyun kimi də canlandırmaq olar. Uşaqlar hərəsi guya bir dildə danışır, oturanlar heç bir şey anlamırlar. Nəhayət, biri Azərbaycan dilində, biri də tədris dilində tanışlıqla bağlı bir neçə cümlə deyir və hamı onların nə dediyini başa düşür.

Köməkçi sual: Bu eşitdiklərinizdən nə anladınız? Azərbaycan dilindəki şeiri eşidəndə hansı hissləri keçirdiniz? Deyə bilərsinizmi, dünyada nə qədər dil var?

Tədqiqat sualı: “Azərbaycan dili Azərbaycan Respublikasının dövlət dilidir” cümləsini necə başa düşürsünüz? “Dövlət dili” ifadəsi nə anlam daşıyır?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki “Ana dili” şeirinin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün, ifadəli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətdən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, oxunun şüurluluğu təmin olunur. Şeirin ideyasının və məzmununun nə şəkildə qavranılmasını müəyyənləşdirmək üçün müzakirə başlanır. Müzakirə üçün sinif iki böyük qrupa bölünür. Müzakirə “akvarium” üsulu ilə aparılır. Şeirin ideyası barədə hər qrup öz təqdimatını hazırlayır və müdafiə edir.

Səssiz oxu ilə 2-ci, 7-ci çalışmaların mətni digər iş növləri ilə növbələşdirilərək oxunur və müzakirələrdə istifadə edilməsini hədəf olaraq müəllim dillə bağlı atalar sözləri ilə tanışlığı məsləhət bilir. Atalar sözləri ilə tanışlığın ardınca dərslikdəki 3, 5-ci çalışmadakı tapşırıqlar ətrafında növbələşdirilərək debat və müzakirə təşkil olunur.

Debata ayrılmış vaxt bitəndən sonra dərslikdəki 4, 6, 8-ci çalışmalar yerinə yetirilir. Aşağıda verilmiş 1, 2, 3-cü çalışmalar dərslikdəki çalışmalarda qazanılmış bilik və bacarıqların möhkəmləndirilməsinə yönəldilmişdir. Bu tapşırıqlar üzərində işi kiçik qruplarla aparmaq yaxşı nəticə verir.

Çalışma 1. Ölkəmizdə on milyon, Cənubi Azərbaycanda 35 milyondan artıq adam Azərbaycan dilində

danışır. Başqa hansı ölkələrdə Azərbaycan dilində danışan insanlar yaşayır? Araşdırın və yazılı təqdimat hazırlayın.

Çalışma 2. Çoxbilmişin məlumatını yadınızda saxlayın və bildiyiniz türk dillərinin adlarını söyləyin. Araşdırmanız əsasında təqdimatınızı “ağac” şəklində hazırlayın. Ağacın hər budağında bir türk dilinin adını yazın. Çətinlik çəksəniz, müəlliminizə müraciət edin.

Çalışma 3. Hansı türkdilli dövlətləri tanıyırsınız? Onların bayraqlarının şəklini tapın və Azərbaycan bayrağı ilə yanaşı qoyub müqayisə edin, sonra şəkillərini çəkin.

Dərslikdəki 10-cu çalışma sözlərin məna qrupları üzrə təsəvvürün genişləndirilməsini, şagirdlərin lüğətinin dəqiqləşdirilməsi və praktik yolla sözlərin məna xüsusiyyətlərinin açılmasını təmin edir. Digər tərəfdən, bu tipli çalışmalar şagirdlərin cümlə qurmaq, sözlərin məna imkanlarını cümlədə və mətn daxilində reallaşdırma bilmək bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Hər bir dövlətdə dövlət siyasətini, idarəçiliyi həyata keçirmək üçün həmin dövlətin ərazisində yaşayan aparıcı xalqın dilindən istifadə olunur ki, bu dil dövlət dili adlandırılır. Azərbaycan dili Konstitusiyamızın 21-ci maddəsində Azərbaycan Respublikasının dövlət dili kimi təsdiq olunur. Bu o deməkdir ki, Azərbaycanda yaşayan hər bir xalqın nümayəndəsi öz dilində danışmaqda sərbəstdir, ancaq bununla yanaşı, dövlət idarələrində vəzifə tutan bütün vətəndaşlar (o cümlədən, müxtəlif xalqların nümayəndələri) öz vəzifələrini məhz Azərbaycan dilində icra etməlidirlər.

Qiyamətləndirmə oxu, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: “Ana dili” şeirinin əzbər öyrənilməsi tapşırılır.

DƏRS 26, 27. QAZAN XANIN OĞLU URUZ (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.1,
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	1.1.5;
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.3.1.
4.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	H.b.-3.1.1;
5.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.2.2.
6.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	3.4.1.

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, böyük və kiçik qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, videopleyer.

Motivasiya: Dərs başlananda videopleyer işə salınır. “Dədə Qorqud” filmindən bir kadr göstərilir.

Köməkçi sual: – Deyə bilərsinizmi, bu kadrlar hansı filmdən götürülmüşdür? “Dədə Qorqud” filminə baxmısınızmi? Filmdə ən çox hansı səhnə xoşunuza gəlib?

– “Dəyər” sözünün mənasını bilərsinizmi?

Tədqiqat sualı: Mənəvi dəyərlərimizdən olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı haqqında nə bilərsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki “Qazan xanın oğlu Uruz” mətninin müəllim tərəfindən dinləmə materialı kimi səsləndirilməsi ilə başlanır. Əvvəlcə müəllim şagirdləri diqqətlə dinləməyə dəvət edərək, 1.1.3 alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə mətni ifadəli və düzgün intonasiya ilə oxuyur. Sonra dinlənən mətnin hissələrə ayrılması və onlara ad verilməsi üzrə iş aparılır. Şagirdlər mətnin "Giriş" ("Qazan xanın məclisi"), "Əsas hissə" ("Uruzun atasına müraciəti") və "Nəticə" ("Qazan xanın səhvini etrafi") kimi hissələrdən ibarət olduğunu söyləyirlər. Dinləyib-anlama üzrə işlər yekunlaşdıqdan sonra Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığı üzrə işə keçilir.

Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətndən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, oxunun şüurluluğu təmin olunur.

Məzmunun qavranılması üzərində iş, eyni zamanda, şagirdlərin nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqlarının formalaşması və təkmilləşdirilməsi məqsədini güdür

Dərslikdəki 1-ci çalışma üzrə iş bütün siniflə, 2, 3-cü və aşağıdakı 1-ci çalışma isə kiçik qruplarla yerinə yetirilir:

Çalışm 1. Mətnin məzmununa uyğun cavab hansıdır?

- A) Qazan xan oğlundan narazı idi, ona görə ağladı.
- B) Qazan xan sonunu düşündü, ona görə ağladı.
- C) Qazan xan düşmənlərin hücumu keçdiyini eşitdiyi üçün ağladı.
- Ç) Uruz atasının sözüne baxmırdı, Qazan xan ona görə ağladı.

Dərslikdəki 4, 6, 7-ci çalışmalar əsasında müzakirələr təşkil olunur. Şagirdlərin sərbəst fikir yürütmələrinə imkan yaradılır. Sonra oxunmuş mətnin məzmununun qısa şəkildə yazılması əsasında şagirdlərin rəbitəli yazı bacarıqlarının inkişafı üzrə iş aparılır.

“Dədə Qorqud” dastanından verilmiş atalar sözləri ilə tanışlıq şagirdlərin marağına səbəb olur, dastana maraq daha da artır. Bununla mövzu üzrə dərslərin birinci saati yekunlaşdırılır.

Nəticə və ümumiləşdirmə: “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Azərbaycan xalqının yaratdığı möhtəşəm bir abidədir. Dastanda xalqın qəhrəmanlıq tarixi, adət-ənənələri öz əksini tapıb. Odur ki, bu dastan Azərbaycan xalqının mənəvi dəyərlərindən biridir. Hər xalq özünün mənəvi dəyərlərini yaşatmalı, qoruyub saxlamalı və gələcək nəsillərə ötürməlidir.

Qiyətləndirmə oxu, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: “Dədə Qorqud” bədii filminə baxmaq tapşırılır.

Mövzu üzrə dərslərin 2-ci saatında birinci dərslə formalaşdırılmış bacarıqların çalışmalar vasitəsilə təkmilləşdirilməsi, tədqiqat sualı ilə əlaqədar axtarışların genişləndirilməsi davam etdirilir.

Aşağıdakı 2-ci çalışma əsasında müzakirə debat şəklində aparılır. Sinif iki böyük qrupa bölünür və hər qrup “akvarium”da öz yerini tutur. Hər qrup öz nöqteyi-nəzərini səsləndirir və müdafiə edir.

Çalışma 2. Uruzun atasına verdiyi cavab xoşunuza gəlirmi? Bu cavaba görə Uruzu tərbiyəsiz, yoxsa qəhrəman hesab etmək olar? Qruplara bölünün. Fikirlerinizi əsaslandırın və təqdim edin.

Dərslikdəki 8, 9, 10, 12-ci və aşağıdakı çalışmaları yerinə yetirmək üçün yeni qruplar formalaşdırılır. Qrupların hazırladıqları təqdimatlar müzakirə olunur.

Çalışma 3. Mətnə göy rəngdə verilmiş “sağ – sol”, “ağladı – güldü” sözlərinin bir-birinə münasibəti necədir?

- a) yaxınmənalıdır
- b) yazılışı və deyilişi eyni sözlərdir
- c) mənalı oxşardır
- d) əksmənalı sözlərdir

Çalışma 4. Mətnə işlənmiş “**demək**”, “**söyləmək**” sözləri arasındakı münasibəti müəyyənəldirin.

- a) yaxınmənalıdır
- b) əksmənalıdır
- c) aralarında heç bir münasibət yoxdur
- d) omonimdir

Dərslikdəki 11, 13, 14-cü və aşağıdakı çalışmalar şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin dərinləşdirilməsi, məntiqi və linqvistik təfəkkürlərinin inkişafına kömək məqsədi daşıyır. Odur ki, bu tapşırıqların bir mərhələdə yerinə yetirilməsi tövsiyə olunur.

Çalışma 5. Oğlanlardan və qızlardan ibarət qruplara bölünün. Atalarınızdan və analarınızdan öyrəndikləriniz barədə “Anamdan (atamdan) öyrəndiklərim” başlıqlı mətn tərtib edib sinifdə oxuyun.

Çalışma 6. Qohum sözlərlə bağlı biliklərinizə əsasən “Ov”, “ovçu”, “ovlamaq” sözləri arasındakı münasibəti müəyyənəldirin. Bunların arasındakı uyğunluğun səbəbini izah edə bilərsinizmi?

Çalışma 7. Mətnə işlənmiş silah adlarını seçib yazın. İndi həmin silahlardan istifadə olunurmu? Bildiyiniz yeni silah adlarını başqa bir sütunda yazın.

Nəticə və ümumiləşdirmə: “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı əsasında çəkilmiş filmə maraqla baxmışıq. Mövzu ilə əlaqədar dərslərdə apardığımız araşdırmalar bizə çox şey verdi. Dastanın 1300-dən çox yaşı olduğunu öyrəndik və bu, marağımızı daha da artırdı, onu oxumağımıza motiv yaratdı. Belə mənəvi dəyərləri qorumaq lazımdır.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: “Mənim sevimli filmim” mövzusunda mətn tərtib edib yazmaq.

DƏRS 28, 29. ƏDALƏTİN SAZI (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2	T.d.-1.1.1,
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1,
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.4.1.
5.	Oxuduğu mətni tədris dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	1.1.5;
6.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, böyük və kiçik qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, videopleyer.

Motivasiya: Dərs başlananda videopleyer işə salınır. Aşıq Ədalətin ifasında bir saz havası səsləndirilir.

Köməkçi sual:

- Bu ifaçı tanıyırsınızmı?
- Sazda çalib-oxuyanlar necə adlandırılırlar?
- Sazın Azərbaycan xalqının mənəvi dəyərlərindən olduğunu bilirsinizmi?
- Milli sərvətlərimizi yaşatmaq üçün nə etməliyik?
- Bu dəyərlərimizi yaşadan insanları tanıyırmı?

Tədqiqat sualı: Aşıq Ədalət kimdir? Onun haqqında nə bilirik?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki “Ədalətin sazi” mətninin oxusu ilə başlanır. Oxu prose-sində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Məzmunun başa düşülməsi üçün mətndən sonra verilmiş sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur, oxunun şüurluluğu təmin olunur. Məzmunun qavranılması üzərində iş, eyni zamanda, şagirdlərin nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqlarının formalaşması və təkmilləşdirilməsi məqsədinə xidmət edir. Oxu zamanı müəllimin təklif etdiyi 5-ci hissə tədris dilinə tərcümə edilir.

Dərslikdəki 1-ci çalışma üzrə iş bütün siniflə aparılır. Sonra qruplar formalaşdırılır və 2, 3, 5, 6-cı çalışmalar kiçik qruplarla icra olunur. Hazırlanan təqdimatlar müzakirə olunur. 12-ci çalışmada təqdim olunan krossvordun şəirlə verilməsi şagirdlərdə maraq oyadır, şeir bəndlərində buraxılmış sözlər yerinə qoyulur və cavab tapılır. Şagirdlərdə məmnunluq əhvali-ruhiyyəsi yaranır. Dərslikdəki 4, 5-ci çalışmalar daha çox məlumatverici məqsəd daşıyır. 6-cı çalışma 3.1.3, 9-cu çalışma isə 2.1.2 alt-standartlarının reallaşdırılmasına imkan yaradır.

Dərslikdəki 10-cu çalışmadakı dialoqun rollarla oxunması zamanı rus dili ilə bağlı şagirdlərin qarşılaşdıqları səhvlər onların marağına səbəb olur, səhvlər məmnuniyyətlə düzəldilir. Şagirdlərin yorğunluğunu aradan götürmək üçün dərslikdəki 15-ci çalışmanın mətnində olan “Nə də cümə günü” lətifəsi oxunur. Əhvali-ruhiyyə təzələnir və tədqiqat sualı ilə əlaqədar ümumiləşdirmə aparılır. Bununla da mövzuya aid dərsin 1-ci saati yekunlaşdırılır.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Saz qədim musiqi alətidir. “Dədə Qorqud” yadigarıdır. Saz qopuzun varisi kimi Azərbaycan xalqının ən qədim mənəvi dəyərlərindən biridir. Hazırda respublikamızda muğama və saza xüsusi diqqət və qayğı göstərilir. Muğamın və sazın YUNESKO-nun “qeyri-maddi mədəni irs” siyahısına salınması buna sübutdur.

Aşıq Ədalət respublikamızda aşıq musiqisini yaşadan virtuoz sənətkar kimi çox sevilir. O, aşıq sənətimizin çox görkəmli nümayəndəsidir.

Qiymətləndirmə oxu, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: 4-cü çalışmada sadalanan xalq mahnılarından birini oxuyub öyrənmək tapşırılır.

Mövzu üzrə dərsin 2-ci saatında birinci dərddə qoyulmuş tədqiqat sualı bir daha xatırladılır, formalaşdırılmış bacarıqların çalışmalar vasitəsilə təkmilləşdirilməsi davam etdirilir. Tədqiqat sualı ilə əlaqədar axtarırların əhatə dairəsi genişləndirilir. Əvvəlcə oxunmuş mətnin məzmununun şagirdlər

tərəfindən danışılması təşkil olunur. Məzmunun danışılması prosesində mətndəki əsas məqamlar bir daha diqqətə çatdırılır.

Dərslərdəki 7-ci çalışmada qoyulmuş tapşırıq tədqiqat obyektini muğam sənətinə istiqamətləndirir. Vəsaitdə verilmiş, o cümlədən dərslərdəki bir sıra digər tapşırıqların yerinə yetirilməsi də bu və ya digər dərəcədə böyük bəstəkarımız Ü.Hacıbəyovla bağlı aşağıda verilmiş xatirənin oxunması zərurətini yaradır.

BİR XATİRƏ...

Hüseyn Cavid böyük sənətkarımız Üzeyir Hacıbəyovla çoxdan, lap gəncliyindən tanış idi.

1936-cı ilin sentyabr ayında **dostlar** bir ad günü məclisində idilər. Söhbət zamanı Üzeyir bəy özünü Cavidə tutub dedi:

– “Cavid əfəndi, özün bilirsən “Koroğlu” üzərində işləyirəm. Bu yaxınlarda qurtarıram. İnşallah, “Koroğlu” qurtarandan sonra ürəyimdə tutmuşam ki, sənin “Şeyx Sənan”ına opera yazım.

Cavid dedi:

– Üzeyir bəy, mən sənə qulluğunda həmişə hazıram, nə vaxt istəsən, “Şeyx Sənan”a libretto yazaram.

1937-ci il aprelin 30-da “Koroğlu” operasının ilk **tamaşası** idi. Üzeyir bəy bizi də dəvət etmişdi. “Koroğlu” **tamaşaçıları** tərəfindən çox gözəl qarşılandı.

Cavid tamaşa qurtarar-qurtarmaz: “Bu gün əsl xalq bayramı, əsl **sənət** bayramıdır,” – dedi. Sonra Cavidlə mən Üzeyir bəyi təbrik etmək üçün səhnə arxasına keçdik.

Onlar çox səmimi görüşdülər və Cavid mənə söylədiyi sözləri Üzeyir bəyə də dedi.

Üzeyir bəy ayrılarkən Cavidin əlini sıxıb çox mehribanlıqla dedi:

– İndi “Şeyx Sənan” operasına başlaya bilərik.

Müslüm sözə qarışdı:

– Cavid əfəndi, “İblis” yaddan çıxmasın, sözümüz sözdür.

Cavidlə Üzeyir bəyin, Müslüm bəyin dostluğu adı bir dostluq deyildi. Bu, **sənətkarın** sənətkarla dostluğu idi. Onların hər üçü Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı naminə **dostluq** edirdilər. Ona görə də bu dostluq çox möhkəm və sarsılmaz idi. (*Mişkinaz Cavid*)

Çalışma 1. Xatirədə eyni rənglə fərqləndirilmiş sözlərlə bağlı düzgün olmayan cavab hansıdır?

a) eyni sözlərdir	b) ikincilər birincilərdən düzəlib
c) mənaları arasında əlaqə var	d) sözlərin sualları fərqlidir

Mətnin oxusundan sonra dərslərdəki 13, 14 və aşağıda verilmiş 5, 6-cı çalışmalardakı testlərə cavab tapılması üzrə axtarış başlanır. Tapşırıqların hərəsi bir qrup tərəfindən yerinə yetirilir.

Çalışma 2. Düzgün cavabı tapın.

“Min bir gecə” baletinin və “Sevil” operasının müəllifi kimdir?

A) Üzeyir Hacıbəyov	B) Müslüm Maqomayev	C) Fikrət Əmirov	D) Qara Qarayev

Çalışma 3. Çoxbilmiş deyir ki, dostlarımız bu sualın cavabını asan tapacaqlar.

Belədirmi? “Məhəbbət əfsanəsi” baletini kim yazıb?

A) Üzeyir Hacıbəyov	B) Niyazi	C) Arif Məlikov	Ç) Qara Qarayev

Yeni dövrə tapşırıqların yerinə yetirilməsinə stimül yaranır. Mətnlə bağlı olan 3-cü, sonra isə dili praktik cəhətdən bilənlər üçün hazırlanmış 4-cü çalışma icra olunur. Aşağıda verilən 4-cü çalışma dəyərlərimizdən biri kimi, Ü.Hacıbəyov nəslinin görkəmli davamçısı olan dirijor Niyazini tanıdır, həmçinin bu vasitə ilə şagirdlərin rabitəli mətnləri tədris dilinə və əksinə tərcümə etmələri ilə əlaqədar bacarıqlarının səviyyəsini izləməyə imkan yaradır.

Çalışma 4. Böyük Azərbaycan bəstəkarı və dirijoru Niyazi haqqında nə bilirsiniz? Mətni tədris dilinə və əksinə tərcümə edin və mənəvi dəyərlərimizi yaşadin.

Böyük Azərbaycan bəstəkarı və dirijoru Niyazi (Hacıbəyov) 1912-ci ildə Tiflisdə anadan olmuşdur. O, 1959-cu ildə SSRİ xalq artisti, 1982-ci ildə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdür. Böyük bəstəkar və dirijor bir çox beynəlxalq və dövlət mükafatlarının laureatı olmuşdur.

Niyazi bəstəkarlıq və dirijorluq fəaliyyətinə XX əsrin 30-cu illərindən başlamışdır. Azərbaycan milli dirijorluq məktəbinin formalaşması və inkişafı Niyazinin adı ilə bağlıdır. O, 1935-ci ildə Rast və Şur muğamlarını nota salmışdır.

Niyazi “Rast” simfonik muğamının, “Xosrov və Şirin” operasının, “Çitra” baletinin, “Vətən”,

“Təbrizim”, “Arzu”, “Dağlar qızı” və s. mahnıların müəllifidir. O, bir çox kino-filmlərə (“Kəndlilər”, “Fətəli xan”, “Almas” və s.) və teatr tamaşalarına (C.Cabbarlının “Almas”, S.Vurğunun “Vaqif” və s.) da musiqi yazmışdır.

Dərslikdəki 11-ci çalışmada qoyulmuş sual ətrafında müzakirə diqqəti bir daha tədqiqat sualında qoyulmuş problemin üzərinə qaytarır. Müzakirələr tədqiqat sualı ilə əlaqədar ümumiləşmə aparmağı asanlaşdırır.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Respublikamızda hazırda muğam və saz musiqisinin inkişafı üçün hər cür şərait yaradılmışdır. Muğam və aşiq musiqisi ilə əlaqədar beynəlxalq və milli müsabiqələr keçirilir, aşiq musiqisi musiqi akademiyasında tədris olunur. Bu cür dəyərlərimizi yaşadan insanlara dövlətimiz xüsusi qayğı göstərir. Bunun nəticəsidir ki, onlar kifayət qədər tanınır və sevilir. Aşiq Ədalət də belələrindəndir.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: “Koroğlu” dastanından verilmiş şeir parçasını oxumaq, mətnin məzmununu qısa şəkildə yazmaq tapşırılır.

5. “Koroğlu” dastanından aşağıda verilmiş şeiri oxuyun. Şeirin məzmununa əsasən fərqləndirilmiş sözlərin mənasını izah etməyə çalışın. Çətinlik çəkəndə müəllimin köməyindən istifadə edin.

Məni binadan bəslədi	Səfər elədim hər yana,	Kəsdim yollar , vurdum karvan,
Dağlar qoynunda, qoynunda.	Şahları gətirdim cana,	Çəkib soydum çox bəzircan.
Tülək tərənələr səslədi ,	Qıratım gəldi cövləna	Düşmənlərə uddurdum qan ,
Dağlar qoynunda, qoynunda.	Dağlar qoynunda, qoynunda.	Dağlar qoynunda, qoynunda.

DƏRS 30, 31. İTƏ ATARAM, YADA SATMARAM (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2	T.d.-1.1.1,
2.	Dinlədiyi mətni hissələrinə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	3.3.1.
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1,
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.4.1.
5.	Oxuduğu mətni tədris dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	
6.	Kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub, inşa) yazır.	4.1.3.	T.i.-2.2.1

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, Venn diaqramı, müzakirə, rollu-oyun.

Resurslar: Dərslik, M.Cəlalin "İtə ataram, yada satmaram" hekayəsi əsasında hazırlanmış səhnəcikdən ibarət videoçarx, iş vərəqləri.

Motivasiya: Şagirdlərin yarısı yerlərində oturur, yarısı isə oyunda iştirak edir. Müəllimin təklifi ilə sinifdə bazar situasiyası yaradılır. Hərə bir şeylə məşğul olur, kimi nəşə satır, kimi satılan şeylərə baxır, kimi də nəşə alır. Qızlardan biri bir xalçanın ucundan tutub durur. Hamı maraqla xalçaya baxır. Bir tacir və bir ingilis xalçaya yaxınlaşır, ingilis irəli keçib baxır, geri çəkilib baxır. Xalçanı almaq istəyən ingilis pulları sayanda birdən xalçanı satan qadın xalçanı sərt bir şəkildə çəkib yığır. İngilis təəccüb qalır. Qadın deyir: İtə ataram, yada satmaram.

Qeyd. Müəllim motivasiya üçün hekayə əsasında hazırlanmış səhnəciyi də nümayiş etdirə bilər.

Köməkçi sual: Nə baş verdi? Qadın niyə xalçanı satmaqdan imtina etdi?

Tədqiqat sualı: “İtə ataram, yada satmaram” cümləsində ifadə olunan fikri necə başa düşürsünüz? Mənəvi dəyərlərimizi qorumalıyıq, yoxsa pula satmalıyıq?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki “İtə ataram, yada satmaram” mətninin müəllim tərəfindən dinləmə materialı kimi səsləndirilməsi ilə başlanır. Əvvəlcə müəllim şagirdləri diqqətlə

dinləməyə dəvət edərək, 1.1.3 alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə mətni ifadəli və düzgün intonasiya ilə oxuyur. Sonra dinlənən mətnin hissələrə ayrılması və onlara ad verilməsi üzrə iş aparılır. Şagirdlər mətnin "Giriş" ("Yusif-Züleyxa xalçası"), "Əsas hissə" ("İngilisin heyreti") kimi hissələrdən ibarət olduğunu söyləyirlər. Dinləyib-anlama üzrə işlər yekunlaşdıqdan sonra oxu bacarığı üzrə işə keçilir. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Oxunun şüurluluğunu təmin etmək və mətnin məzmununun başa düşülməsi üçün sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur. Mətnin mövzusunun dərk olunması istiqamətində iş başlığın müzakirəsi ilə başlanır. Tədqiqat sualı ətrafında müzakirə hələl qanəedici variantın tapılması ilə nəticələnir. Tutarlı bir dəlil söylənmir.

Qeyd. Müəllim istəsə, əvvəlcə internetdən hekayənin "Məktəblilər üçün oxu" layihəsi çərçivəsində hazırlanmış səsli variantını (dərslikdəki birinci hissəyə uyğun) təqdim edə bilər, sonra isə şagirdlərin rollar üzrə oxusunu təşkil edə bilər.

Köməkçi sual: Sona xalçanı satmadı, bəs sonra nə olacaq? Siz mətni necə davam etdirərdiniz? Sonanın yerində siz olsaydınız, necə hərəkət edərdiniz?

Dərslikdəki 1-ci çalışma mətnində məna ardıcılığının gözlənilməsi və mətnə plan tərtibi ilə bağlı bacarıqların inkişaf etdirilməsinə yönəldilir. 3,4-cü çalışmalar isə məzmunun şüurlu şəkildə qavranılmasına kömək edir. Çalışmaların hərəsi bir qrup tərəfindən yerinə yetirilir və nəticələr müzakirə olunur.

Şagirdlərin diqqəti mətnə fərqli rəngdə verilmiş sözlərə yönəldilir. Dərslikdəki 6, 9-cu çalışmalar mətnə işlənmiş bəzi sözlərin məna imkanlarının mənimsənilməsinə kömək edir.

7-ci çalışmada qoyulan tapşırığın icrası təklif edilir. Tapşırığın yerinə yetirilməsi omonimlər barədə Çoxbilmişin məlumatı ilə tanışlığa zəmin yaradır. Uşaqlar Çoxbilmişin məlumatını oxuyurlar və 7-ci çalışmanın nə məqsədlə verildiyini anlayırlar. Omonimlər haqqında məlumatın qavranılmasına dərslikdəki 10-cu çalışma da kömək edir.

Dərslikdəki 12, 13-cü çalışmalar məntiq etibarilə dərslikdəki 11-ci çalışma ilə bağlıdır. Odur ki, şagirdlərin diqqəti dərslikdəki 11-ci çalışmaya cəlb edilir. "Şeyx Səfi" xalçası barədə məlumatverici mətnin tədris dilinə tərcüməsi iki məqsədə yönəlir: mədəniyyətimizin nadir incisini tanıtmaq, şagirdlərdə tərcümə bacarıqları formalaşdırmaq.

Müəllimin təqdim etdiyi (qurulmuş xana qarşısında xalça toxunması prosesini əks etdirən) şəkil əsasında şagirdlər şəkil üzrə kiçikhəcmli mətn yazırlar (4.1.3. alt-standartı). Bu çalışma həmçinin şagirdlərin cümlə qurmaq bacarıqlarının inkişafını və mövzu ilə bağlı lüğətin fəallaşdırılmasını nəzərdə tutur.

Şagirdlərin düzgün yazı və tələffüz bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi dərslikdəki 8-ci çalışma vasitəsilə reallaşdırılır.

Aşağıda verilmiş 1-ci çalışma üzərində iş şagirdlərin lüğət ehtiyatının genişlənməsinə imkan verir.

Tapşırıq 4. Aşağıdakı cümlədə "bozardı" sözünü ayrı-ayrı rəng adları ilə əvəz edib cümlələri oxuyun. Sözlərdən hansına "-ar, -ər" şəkilçisini artırmaq olur? Bəs bu cümlədə qalan rəng adlarını hansı formada işlətmək olur? Fikrinizi bildirin.

Heyrətindən ingilisin rəngi daha da bozardı.

SÖZLƏR: ağ, göy, qırmızı, sarı, qara, yaşıl, narıncı, zoğalı, qəhvəyi, çəhrayı, palıdı, gümüşü ...

1-ci, 3-cü və 4-cü çalışmalar mətnin məzmununun qısaca danışılmasını (3.1.2. alt-standartı) asanlaşdırır.

Dərsin sonunda şagirdlərə dərslikdəki 5-ci çalışmada qoyulmuş sual ətrafında müzakirəyə qoşulmaq təklif olunur. Müzakirəyə ayrılan vaxt bitir və tədqiqat sualına cavab ümumiləşdirilir.

Nəticə və ümumiləşdirmə: "Şeyx Səfi" xalçası barədə məlumatdan öyrəndik ki, 350 ildən artıq məscid türbəsinə bəzəyən nadir inci ingilis muzeyinə satılmışdır. Belə düşünürük ki, mənəvi dəyərlərimizi necə olsa da, qorumalıyıq, pul xatirinə satmamalıyıq. "İtə ataram, yada satmaram" cümləsində, çox güman ki, buna işarə edilir.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, müzakirə və debat əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərslikdəki mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi, xalça şəkli çəkmək tapşırılır.

Mövzu üzrə dərsin 2-ci saatında tədqiqat "İtə ataram, yada satmaram" mətninin 2-ci hissəsinin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığının inkişafına diqqət yetirilir. Oxunun şüurluluğunu təmin etmək və mətnin məzmununun başa düşülməsi üçün yeni sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur. Mətnin mövzusunun dərk olunması istiqamətində 1-ci saatda başlanmış iş davam etdirilir.

Çünkü əvvəlki saatda tədqiqat sualına tam cavab alınmamışdı. Odur ki, tədqiqat sualı ətrafında müzakirə tutarlı cavabın tapılmasına qədər davam edir. Mətnin şüurlu oxusundan sonra onu rollar üzrə oxumaq və səhnələşdirmək üzrə iş gedir. Bu isə məzmunun qavranılmasını asanlaşdırır.

Mətnin rollar üzrə oxusundan sonra məzmun üzrə işlər mətndə işlənmiş sözlüyün məna qruplarının rolunun dərk edilməsinə yönəldilir. Bu məqsədlə dərslikdəki 1, 6, 7, 9-cu və aşağıda verilmiş çalışmalar kiçik qruplar tərəfindən yerinə yetirilir.

Tapşırıq 2. Mətnin sonunda narıncı rəngdə verilmiş “cəld” sözünə yaxınmənalı sözlər hansı variantda düzgün verilir?

- a) sürətlə, yeyin, tez-tez b) yavaş-yavaş, asta c) qaça-qaça, yeyin, tez

Şagirdlər 2-ci çalışmadakı suallar ətrafında mətnin məzmununu danışirlər (3.1.2. alt-standartı) ki, bu da seçilmiş alt-standartın reallaşdırılmasına şərait yaradır.

Mətn üzrə işlərin bir istiqaməti də mətnə işlənmiş sözlərin quruluş xüsusiyyətlərinin dərkinə istiqamətlənir. Bu baxımdan, dərslikdəki 8, 10-cu və aşağıda verilmiş çalışmaların icrası məqsəduyğun hesab olunur. Bu çalışmalar həm də şagirdlərin düzgün yazı bacarıqlarının təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutur. Həmçinin 3.1.3. alt-standartının reallaşdırılmasını təmin edir.

Çalışma 3. Sözlərdə nöqtələrin yerinə lazım olan şəkilçiləri artıraraq cümlələri köçürün, sonra tədris dilinə tərcümə edin. Artırdığınız şəkilçilərin dildə rolu barədə fikirlərinizi açıqlayın.

Bir gün yenə poçtalyon həyat... gəldi. Uşaq... həyat... top-top oynayırdılar. Solmaz da onlarla birlikdə idi. Çantasında qəzet və jurnal olan poçtalyon əlindəki məktub... üstü... baxdı. Sonra həyat... göz gəzdirdi. Solmaz tez yoldaşların... ayrılıb poçtalyon... yaxınlaş... .

Onlar üçüncü mərtəbə... 6 nömrəli qapı... yanında durdular. Solmaz tez qapı... tıqqıldatdı. Otaq... Məsmə xala... səs... gəldi.

X.Hasilovadan

Dərslikdəki 5-ci çalışmada qoyulan tapşırığın icrası mətnin ideyasının durulmasına və tədqiqat sualının aydınlaşmasına gətirib çıxarır, 4-cü çalışmanın yerinə yetirilməsi isə tədqiqat sualına dəqiq cavabın səsləndirilməsini təmin edir.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Sona kasıb idi, onun pula çox ehtiyacı vardı. Ancaq son anda xalça ona vətəninə təbii gözəlliklərini, bağlı-bağçalı yurdunu xatırlatdı və o bu qiymətli incini sata bilmədi. Bu sadə kəndli qadın xalçanın mənəvi dəyərini dərk edirdi və onun yadların əlinə düşməsinə özünə bağışlaya bilməyəcəkdi. Ona görə də onu satmaq fikrindən döndü və geri qayıtdı. Hər birimiz Sona kimi hərəkət etməli, hər cür çətinliklərə baxmayaraq, mənəvi dəyərlərimizi qorumalıyıq.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirələr əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərslikdən mətnin 2-ci hissəsindəki yeni sözlüyə aid cümlələr qurub yazmaq tapşırılır.

DƏRS 32. KOSA–KOSA (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	T.d.-1.1.1,
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	1.1.5;
3.	Kiçikhəcmli mətn qurur.	2.2.2.	H.b.-3.1.1;
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.3.1.
5.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.2.2.
6.	Kiçikhəcmli mətnlər yazır.	4.1.3.	3.4.1.

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat,

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, videopleyer.

Motivasiya: Dərs başlananda videopleyer işə salınır, “Dəli Kür” filmindən uşağın rusla yumurta döyüşdürməsi səhnəsi nümayiş etdirilir.

Köməkçi sual:

- Bu səhnə sizə nəyi xatırladır?
- Novruz bayramı niyə çox sevilir?
- Kosa və Keçəlsiz Novruz bayramını təsəvvür edirsinizmi?
- Bayramın başqa hansı atributlarını bilirsiniz?

Tədqiqat sualı: Novruz bayramını mənəvi dəyərlərimiz sırasına daxil edə bilərikmi?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki “Kosa-kosa” mətninin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində düzgün, sürətli oxu bacarığına əməl etmək izlənilir. Oxunun şüurluluğunu təmin etmək və mətnin məzmununun başa düşülməsi üçün sözlük və söz ehtiyatına müraciət olunur. Mətnin mövzu və məzmununun dərk olunması istiqamətində işə başlanır.

Dərslikdəki 1-ci çalışmada qoyulan sual ətrafında müzakirə başlanır və bu proses digər çalışmalarla davam etdirilir. Mövzu ilə əlaqədar tərtib edilmiş çalışmalar bayramın atributlarının mahiyyətinin açılmasına, bunun vasitəsi ilə şagirdlərin tənqidi təfəkkürlərinin inkişafına, sərbəst fikir yürütmək, rəbitəli mətnlər tərtib etmək bacarıqlarının təkmilləşdirilməsinə xidmət edir. Çalışmalarda “qulaq falı”, “yumurta döyüşdürmək”, “tonqal üstündən tullanmaq”, “papaq atmaq” kimi rəmzlərin mahiyyətinin açılması nəzərdə tutulur. Müzakirə və debatlar yolu ilə şagirdlər gördükləri, eşitdikləri ilə əlaqədar fikir söyləyir, nəticə çıxarır və müəyyən məlumat əldə edirlər.

Bu mövzu bölmənin axıncı mövzusu olduğu üçün daha çox bölməni yekunlaşdırır. Odur ki, dərsin daha böyük hissəsi ümumiləşdirici mahiyyət kəsb etməlidir. Ona görə də çalışmalar daha çox şagirdlərin nitq praktikası ilə bağlı bacarıq və vərdislərinin səviyyəsinin izlənilməsinə yönəldilmişdir.

Mətnə daha çox əksmənalı sözlərin işlənməsi lüğət tərkibində olan bu dil hadisəsinə diqqətin cəlb edilməsinə imkan yaradır. Dərslikdəki 9-cu çalışmanın yerinə yetirilməsi ilə indiyə qədər bu istiqamətdə praktik yolla əldə edilmiş təsəvvürlərin ümumiləşdirilməsinə zəmin yaradır. Şagirdlərin diqqəti “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikasındakı sadə məlumata yönəldilir. Bu məlumat dərslikdəki 10-cu çalışma ilə möhkəmləndirilir. Dərslikdəki 12-ci çalışma əlifba sırasından istifadə bacarığının, 11-ci çalışma çoxmənalı sözlərlə bağlı əldə edilmiş praktik biliklərin təcrübəyə tətbiqinə, “**Əziz bayramımız**” başlıqlı mətnin tərtib edilməsi 2.2.2. alt-standartı üzrə bacarıqların inkişafını, həmçinin cümlə və təsvir xarakterli rəbitəli mətn qurmaqla bağlı qazanılmış təcrübənin reallaşdırılmasını nəzərdə tutur (4.1.3. alt-standartı).

Aşağıda verilmiş çalışmanın icrası şagirdlərin orfoqrafik bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi baxımından əhəmiyyət kəsb edir.

Tapşırıq 9. Müəllimin dediyi imlanı Şamil aşağıdakı kimi yazmışdı. Səhv yazılmış sözləri göstərüb, müəllim dəftəri Şamilə qaytardı və səhvlərini düzəltməyi tapşırırdı. Necə bilirsiniz, Şamilin səhvləri nədən baş vermişdi?

Sevda **məytəpdən** gələndə saat on iki idi. Anası qızına **yeməy** verib bazara getdi. O, qapıdan çıxan kimi, Sevda “Ana dili” kitabını **vərəkledi**. Meyvə şəklində çəkilmiş səhifəni tapdı. Qırmızı **plastilinnən qoparıp** ovcunda əzişdirdi. Qız gözünü **kitapdakı** nar **şəklinnən** çəkmirdi. Elə bu vaxt telefonun zəngi eşidildi. Sevda **qaçıp yatax** otağına girəndə çaşdı. Telefon da **yadınnan** çıxdı. Evin sağ **küncünnən** su axırdı. Qız tez vedrə, əsgə gətirdi. Döşəmədəki suyu yığıb, vedrəyə sıxmağa **başdadı**. Lakin axan su ara vermirdi. Bunu gören Sevda tez həyət balkonuna **çıxıp** yoldaşlarını səslədi. **(X. Hasilovadan)**

Dərslikdə verilmiş çalışmalar mövzu ilə əlaqədar praktik bacarıqlar formalaşdırmaqla yanaşı, bölmənin yekunlaşdırılmasına da imkan yaradır.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Novruz bayramı ilə yazın gəlişi bayram edilir. Bu bayramın bir çox gözəl atributları var ki, bunlar bayramı daha da maraqlı edir. Kosa və Keçəl isə bayrama xüsusi rəng verən maraqlı personajlardır. Onlar gülüş, xoş əhval-ruhiyyə yaradırlar ki, bayram üçün də bu çox vacibdir.

Novruz bayramı Azərbaycan xalqının lap qədim zamanlardan qoruyub günümüze çatdırdığı mənəvi dəyərlərimizdən biridir. Bu bayramla bağlı xalq bir sıra adət və ənənələri əsrlərlə yaşatmış, itib-batmağa qoymamışdır.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, müzakirə və debat əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Kosanın mahnısının öyrənilməsi və “Əziz bayramımız” başlıqlı mətnin təkmilləşdirilməsi tapşırılır.

V BÖLMƏ. İNSAN İNSAN OLUR ƏMƏLLƏRİYLƏ

DƏRS 33. ƏSL DOST (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.1,
2.	Kiçikhəcmli mətn qurur.	2.2.2.	3.2.2.
3.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	T.i.-2.2.1.
4.	Oxuduğu mətni tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	H.b.-3.1.1.
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	3.3.1.
6.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	1.1.5.

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

Resurslar: Dərslik, müəllim üçün metodik vəsait, iş vərəqləri.

Motivasiya: İnandığınız dostunuz varmı? Dostluq etmək yaxşıdır, yoxsa pis?

Köməkçi sual: Elə olubmu ki, sizə lazım olanda dostunuz gizlənib?

Tədqiqat sualı: "Dost yolunda boran olar, qar olar" atalar sözünü necə başa düşmək lazımdır? Kimi əsl dost hesab etmək olar?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki "Əsl dost" mətninin müəllim tərəfindən dinləmə materialı kimi səsləndirilməsi ilə başlanır. Əvvəlcə müəllim şagirdləri diqqətlə dinləməyə dəvət edərək, 1.1.3 alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə mətni ifadəli və düzgün intonasiya ilə oxuyur. Sonra dinlənən mətnin hissələrə ayrılması və onlara ad verilməsi üzrə iş aparılır. Şagirdlər mətnin "Giriş" ("Sənanla Andreyin dostluğu"), "Əsas hissə" ("Dostların görüşü"), "Nəticə" ("Əsl dost" başlıqlı məqalə") kimi hissələrdən ibarət olduğunu söyləyirlər. Dinləyib-anlama üzrə işlər yekunlaşdıqdan sonra oxu bacarığı üzrə işə keçilir. Mətnin şagirdlər tərəfindən oxusu təşkil olunur. Oxu prosesində mətnə aid sözlüyün mənimsənilməsi üzərində iş aparılır. Sonra mətndən bir parça tədris dilinə tərcümə edilir.

Mətnin məzmun və ideyasının mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki və aşağıda verilən çalışmalar üzərində işlər bu baxımdan məqsəduyğun hesab olunur.

Mətnlə bağlı dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 5, 6, 8, 9, 10, 11-ci çalışmalar. Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Dərslikdəki 11, 12-ci çalışmalar. Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə çalışmalar: Dərslikdəki 10, 11-ci və aşağıdakı 1-ci çalışma.

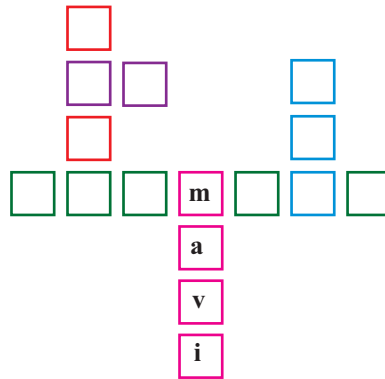
Tapşırıq 1. Mətnə cəhrayı rəngdə verilmiş sözləri köçürün. Həmin sözlərdə **sözdüzəldici** şəkilçilərin altından bir xətt, **sözdəyişdirici** (qrammatik) şəkilçilərin altından isə iki xətt çəkin. Fikirlərinizi əsaslandırın: Azərbaycan dilində sözlərə eyni zamanda bir neçə şəkilçi artırmaq olarmı?

Məntiqi təfəkkürün inkişafı istiqamətində işi aşağıda verilmiş krassvordun həlli və 13-cü çalışma vasitəsilə həyata keçirmək olar.

Tapşırıq 2. Uyğun hərfləri xanalara düzgün yerləşdirə bilsəniz, beş rəng adı alınacaq. Hərfləri tapıb yazın və rəng adlarını səsləndirin.

Müəllimlərin nəzərinə:

SÖZLƏR: ortada – qırmızı, yuxarıdan aşağı – sarı, ikinci xanadan sağa – ağ, sağdan yuxarı – boz alınmalıdır.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Bu atalar sözündə boran və qar deyiləndə əziyyət nəzərdə tutulur. Çətin gündə insanın yanında olan, ona öz köməyini əsirgəməyən insanları əsl dost hesab etmək olar.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərslikdəki mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi, “Əsl dost” başlıqlı mətnin tərtibi tapşırılır.

DƏRS 34. EYNƏK (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	T.d.-1.1.1,
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	1.1.5;
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.3.1.
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli şeirin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.2.2.
5.	Kiçikhəcmli mətnlər yazır.	4.1.3.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

Resurslar: Dərslik, müəllim üçün metodik vəsait, iş vərəqləri, şəkillər.

Motivasiya: Lövhədən müxtəlif şəkillər asılır: Məktəbli uşaq yaşlı birinə yolu keçməyə kömək edir; Bir uşaq torbada olan çörəyi yaşlı qadına uzadır; Bir uşaq əlində əsa gedən qoca bir kişinin qolundan tutub ona kömək edir; Avtobusda oğlan uşağı durub yaşlı bir kişiye yer verir; Bir uşaq balaca pişiyi döyür; İki uşaq quşun qanadını sarıyır.

Köməkçi sual: Şəkillərdə gördükləriniz sizi nə barədə düşündürür?

– Görsəniz ki, sizin yaşda bir uşaq kömək istəyən yaşlı bir insana baxmayıb keçib gedir, belələrinə münasibətiniz necə olar?

Tədqiqat sualı: “Qocalara hörmət et, sən də qocalacaqsan” atalar sözünü necə başa düşmək lazımdır?

Tədqiqatın aparılması: “Eynək” şeirinin oxusu, oxu prosesində oxunun düzgünlüyü və sürətinin izlənilməsi. Oxu prosesində xitablı cümlələrin tələffüzünə xüsusi diqqət yetirilir.

Şeirə aid sözlüyün öyrənilməsi.

Məzmun üzrə işlər: Dərslikdəki 1-ci çalışmanın icrası 3.1.2. alt-standartının reallaşmasını təmin edir.

Şeirin ideyasının açılması və tədqiqat sualı ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 2, 3, 6-cı çalışma. Aşağıda verilmiş çalışma üzərində iş. 4.1.3. alt-standartı üzrə nəzərdə tutulan müvafiq bacarığın təkmilləşdirilməsinə, şagirdlərin yazılı rəbitəli nitqinin inkişafına imkan yaradır:

Çalışma 1. Müşahidə etdiyiniz və ya rast gəldiyiniz bir hadisə əsasında “Böyüklərə hörmət etmək borcumuzdur” başlıqlı mətn tərtib edin.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 7, 8, 9, 12 -ci çalışmalar.

Müəllim bu məqsədlə aşağıda verilmiş çalışmalardan da istifadə edə bilər:

Çalışma 2. Aşağıdakı atalar sözlərini oxuyun və əksmənalı sözləri tapıb səsləndirin. Sonra isə qırmızı rəngdə verilmiş sözlərinin omonimlərini deyın və mənalarını izah edin.

ATALAR SÖZÜ - SÖZLƏRİN GÖZÜ

Qocanın biliyi, cavanın biləyi.
Yol böyüyündür, su kiçiyin.
 Cavanlıqda qocalığa güc saxla,

Pullu **gündə** pulsuz günə **pul** saxla,
 Savaşanda barışmağa **üz** saxla!

* Birinci atalar sözündə bir hərfinə görə fərqlənən sözləri deyın və hər birini cümlələrdə işlədin.

Seçilmiş 2.1.1. alt-standartı dərslikdəki 5 və 10-cu çalışmalarla reallaşdırılır. Şagirdlər bu çalışmaları yerinə yetirməklə həm düzgün tələffüz, həm də nitq etiketlərini yerində istifadə bacarıqlarına yiyələnirlər.

Şagirdlərin məntiqi təfəkkürünün inkişafı üçün aşağıda verilən tapmacaların oxunması da tövsiyə olunur. Tapmaca üzərində iş həm də şagirdlərin lüğət ehtiyatının fəallaşdırılmasına şərait yaradır.

Çalışma 3. Tapmacaları oxuyun, cavabı tapın. Hər iki tapmacada hərəkət bildirən sözləri seçib sualları ilə birlikdə yazın. Həmin sözləri tədris dilinə tərcümə edin.

Nə başı var, nə gözü,
 Görünmür heç vaxt özü;
Aşır dağdan, dərədən,
 Keçir **çay**dan, bərədən,
 Qovur, **tutur**, **gülə**şir,
 Yatır hərdən o sakit,
 Oyananda çalır fit.
 Durub qaçır, tələsir,
 Ağac əsir, o əsir.

Teymur Elçin

Çöldə-düzdə qaçaram,
 Hər qapını açaram.
 İstəsəm ağacları
Kökündən qopararam.
 İstədiyim tərəfə
 Adam da apararam.
 Adımı tapın görək
 Söyləyin nəyəm?....

Zeynal Cabbarzadə

Çalışma 5. Tapmacalarda qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin omonimlərini cümlədə işlədin.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Yaşlı və qoca insanlara diqqət göstərmək, onların qulluğunda durmaq xalqımızın gözəl adətlərindəndir. Bu adətləri yaşatmaq lazımdır.

İnsanlar yaşlandıqca özlərini köməksiz, zəif hiss edirlər. Özlərinə qarşı diqqət, qayğı gözləyirlər. Hər bir uşaq, gənc yaşlı bir insana kömək edərkən, qulluq göstərərək özünü həmin yaşlı və ya qocanın yerində təsəvvür etsə, o zaman etdiyi köməyin gərəkliliyini daha dərindən dərk edəcəkdir.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərslikdəki "Eynək" şeirinin və şeirə aid sözlüyün öyrənilməsi, "Böyükklərə hörmət etmək borcumuzdur" başlıqlı mətnin təkmilləşdirilməsi tapşırılır.

DƏRS 35, 36. DƏNİZİN SEVİNCİ (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.1,
2.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.2.2.
3.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	T-i.-2.2.1.
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	
5.	Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri lüğət vasitəsilə tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat.

Resurslar: Dərslik, şəkillər, müəllim üçün metodik vəsait, iş vərəqləri.

Motivasiya: Müəllim S.Vurğunun “Düşüncələr” şeirindən bir neçə misra və ya bənd səsləndirir:

Deyirəm ki, uşaq yolda susuzluq çəkən
Bir insanın yollarında bulaq olaydım...

Qanad açıb dirçələndə körpəcə quşlar,
Çolpaları yuvasından mən uçuraydım.

Bir quşcuğun yuvasını yıxanda rüzgar,
Dimdiyimdə çör-çöp yığıb yuva quraydım...

Tarlaların bəndlərini qıranda sellər,
Bir sədd olub qabağını kəsə biləydim...

Motivasiya yaratmaq üçün müəllim internetdən Sahibsiz Heyvanlara Qulluq İctimai Birliyinin yayımladığı videoçarxlardan videorolik hazırlayıb nümayiş etdirə bilər.

Köməkçi sual: “Rəhmdil” sözünün mənasını bilirsinizmi? Özünü rəhmdil hesab edirsinizmi?

Tədqiqat sualı: Rəhmdillilik yaxşı xüsusiyyətdir, yoxsa pis? Kimi rəhmdil insan hesab etmək olar?

Tədqiqatın aparılması: Mövzu üzrə dərslərin birinci saatında nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması, 2-ci saatında isə formalaşdırılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üzrə işlər aparılır.

Tədqiqata dərslərdəki **“Dənizin sevinci”** mətninin müəllim tərəfindən dinləmə materialı kimi səsləndirilməsi ilə başlanır. Əvvəlcə müəllim şagirdləri diqqətlə dinləməyə dəvət edərək, 1.1.3 alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə mətni ifadəli və düzgün intonasiya ilə oxuyur. Sonra dinlənən mətnin hissələrə ayrılması və onlara ad verilməsi üzrə iş aparılır. Şagirdlər mətnin “Giriş” (“Kolun dalından gələn səs”), “Əsas hissə” (“Dənizin narahatlığı”), “Nəticə” (“Ananın razılığı”) kimi hissələrdən ibarət olduğunu söyləyirlər. Dinləyib-anlama üzrə işlər yekunlaşdıqdan sonra oxu bacarığı üzrə işə keçilir.

“Dənizin sevinci” mətninin oxusu düzgün və sürətli oxu bacarığını formalaşdırır.

Mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi.

Mətnin tədris dilinə tərcüməsi 3.1.3. alt-standartı üzrə şagirdlərin müvafiq bacarıqlarının inkişafını nəzərdə tutur.

Mətnin məzmun və ideyasının mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslərdəki 2, 3, 4, 5-ci və aşağıdakı çalışma.

Tapşırıq 1. Mətnə çıxardığınız nəticə əsasında düzgün cavabı müəyyənə bilərsiniz.

Anası Dənizin pişiyi evi gətirməsinə niyə razılıq verdi?

- A) Anası istəyirdi ki, onların da evlərində pişik olsun.
- B) Anası Dənizin ürəyini sındırmaq istəmədi.
- C) Anası Dənizin xeyirxah və rəhmdil olmasını istəyirdi.
- Ç) Onun da pişiyə yazığı gəlirdi.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslərdəki 6, 7, 8, 10-cu çalışmalar şagirdlərin lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsinə, nəticədə onların nitq inkişafına şərait yaradır.

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə çalışmalar: Dərslərdəki 13-cü çalışma. İzahedici və məlumatverici: Dərslərdəki “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası, çalışma 9.

Mühakimə yürütmək, monoloji rabitəli mətn qurmaq və danışmaq: Dərslərdə 11-ci, aşağıda təklif edilən çalışmalar 2.2.3. alt-standartının reallaşdırılmasına, sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurmalarına, fikir və mülahizələrini bildirmələrinə istiqamətləndirilir.

Tapşırıq 2. Dənizin pişiyi evə gətirdiyini anasından gizlətməsinə haqq qazandırırırsınız mı?

Müzakirəyə qoşulun. Qruplara bölünün və təqdimat hazırlayın.

Tapşırıq 3. Heyvanları sevirsinizmi? Evinizdə hər hansı bir heyvan və ya quş saxlayırırsınız mı? Heyvanlar haqqında bildiyiniz maraqlı məlumatları yoldaşlarınıza da danışın.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Öyrəndik ki, “Rəhmdil” sözünün mənası “ürəyində rəhm hissi olan, mərhəmətli, xeyirxah” deməkdir. İnsanın ürəyində rəhm hissəsinin olması çox vacibdir. Bu cəhət insanları digər canlılardan fərqləndirən ən mühüm xüsusiyyətlərdəndir. Daim rəhmdil olmağa, özündə belə keyfiyyətləri tərbiyə etməyə çalışırıq. Xeyirxahlıq, köməyə ehtiyacı olana əl tutmaq əsl insanlıq hesab olunur.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərslərin 1-ci saatında mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi və cümlələr içərisində işlədilməsi, 2-ci saatda isə “Xeyirxah və rəhmdil olaq” başlıqlı yazılı mətn tərtib etmək tapşırılır.

DƏRS 37, 38. İŞ CANIN CÖVHƏRİDİR (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.5,
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	3.3.1.
3.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.2.2.
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	T-i.-2.2.1.
5.	Oxuduğu mətni tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
6.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, akvarium.

Resurslar: Dərslik, müəllim üçün metodik vəsait, iş vərəqləri.

Motivasiya: Müəllim sinfə müraciət edir və Rafiq Yusifoğlunun bir şeirini səsləndirir:

– Uşaqlar, bir qulaq asın, görün Çoxbilmiş sizə nə deyir?

TƏNBƏLƏ SÖZÜM

Müəllim dərs soruşur,
niyə qaldırmırsan əl?
şeyri öyrənməmişən,
Bu nə işdi, ay tənbəl ?
Gör nə gözəl nəğmədir,
Ətri gəlir gül kimi.

Onu əzbər söyləyir
Dostların bülbül kimi.
Müəllimlər danlayır
Tənbəlləri həmişə.
Çalışsan bizim kimi,
Həsrət qalmazsan “beş”ə ...

Köməkçi sual: Çoxbilmiş bununla sizə nə demək istəyir?

Tədqiqat sualı: “İş canın cövhəridir” atalar sözünü necə başa düşürsünüz?

Tədqiqatın aparılması: Mövzu üzrə dərsin birinci saatında nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması, 2-ci saatında isə formalaşdırılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üzrə işlər aparılması nəzərə alınmalıdır.

Tədqiqata dərslikdəki "**İş canın cövhəridir**" mətninin müəllim tərəfindən dinləmə materialı kimi səsləndirilməsi ilə başlanır. Əvvəlcə müəllim şagirdləri diqqətlə dinləməyə dəvət edərək, 1.1.3 alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə mətni ifadəli və düzgün intonasiya ilə oxuyur. Sonra dinlənən mətnin hissələrə ayrılması və onlara ad verilməsi üzrə iş aparılır. Şagirdlər mətnin "Giriş" ("Qocalmaqdan qorxan gənc"), "Əsas hissə" ("Kahinlə görüş"), "Nəticə" ("Gəncin tənbəlliyin daşını atması") kimi hissələrdən ibarət olduğunu söyləyirlər. Dinləyib-anlama üzrə işlər yekunlaşdıqdan sonra oxu bacarığı üzrə işə keçilir.

“İş canın cövhəridir” mətninin oxusu 3.1.1. alt-standartının reallaşdırılmasını təmin edir.

Mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi onun məzmununun qavranılmasına kömək edir.

Mətnə bir hissənin tədris dilinə tərcüməsi: Mətnə xüsusi fonla fərqləndirilmiş hissə şagirdlər tərəfindən tədris dilinə tərcümə edilir (3.1.3. alt-standartı).

Mətnin məzmun və ideyasının mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3-cü çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər dərslikdəki 4, 7, 8, 9 və aşağıda verilmiş 1, 2-ci çalışmalar vasitəsilə həyata keçirilir.

Tapşırıq 1. Aşağıdakı atalar sözlərini oxuyun. Çıxardığınız nəticə barəsində təqdimat hazırlayın.

ATALAR SÖZÜ – SÖZLƏRİN GÖZÜ

İş bacaranın, aş yeyənindir!
Cəfa çəkməyən səfa görməz!
İstəyirsən bal-çörək, al əlinə bel-kürək!
Zəhmət yemək istəmir, amma özü yedirdir.

Zəhmət – torpaqda, nemət – süfrədə!
Hərəkət harda, bərəkət orda.
Görülmüş işdən gül ətri gələr.
Əmək qızıl bilərzikdir.

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə çalışmalar: Dərslərdəki 11 və 12-ci çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Dərslərdə 10-cu çalışma.

Tənqidi və məntiqi təfəkkürün inkişafı: Dərslərdə 5, 6-cı çalışmalar.

Cümlə və mətn qurmaq: Bu məqsədlə aşağıda verilmiş çalışmanın yerinə yetirilməsi faydalı olar:

Tapşırıq 2. Məndəki defislə yazılan sözləri seçib dəftərinizə yazın. Sözlərin mənasını tədris dilində deyən və bir neçəsini cümlələrdə işlədin.

Nəticə və ümumiləşdirmə: İşləməkdən, zəhmət çəkməkdən qorxmaq lazım deyil. Zəhmət çəkən insanlar həm sağlam olur, həm də çörək üçün heç kəsə möhtac olmurlar. İşləmək sağlamlıq üçün çox mühüm əhəmiyyət daşıyan bir əsas, təməldir. “Cövher” – əsas, qayə, mayə, məğz, – deməkdir. “İş canın cövhəridir” atalar sözü də buradan yaranıb. İnsanlar yalnız işləməklə, zəhmətlə həyatda özlərinə lazım olan şeyləri əldə edirlər.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə əsasında meyarlara uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Dərsin 1-ci saatında mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi və cümlələr içərisində işlədilməsi, 2-ci saatda isə “Zəhmət yemək istəmir, amma özü yedirdir” başlıqlı yazılı mətn tərtib etmək tapşırılır.

DƏRS 39. ƏRKÖYÜN (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	T.d.-1.1.5,
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	3.3.1.
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1,
4.	Oxuduğu mətni tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	4.1.2.
6.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi.

Resurslar: Dərslər, müəllim üçün metodik vəsait, iş vərəqləri.

Motivasiya: “Ərköyün” sözünün mənasını bilirsinizmi?

Köməkçi sual: Ərköyün uşaq tanıyırsınızmi?

Ərköyün uşaqlara və övladlarını ərköyün böyüdən valideynlərə münasibətiniz necədir?

Tədqiqat sualı: Ərköyünlüyü necə başa düşürsünüz? Ərköyünlük yaxşı keyfiyyətdir, yoxsa pis?

Tədqiqatın aparılması: “Ərköyün” şəirinin və “Dondurma necə yaranıb” mətninin oxusu və mətnlə bağlı sözlüyün öyrənilməsi.

“Dondurma necə yaranıb” mətninin tədris dilinə tərcüməsi.

Şeir məzmununun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslərdəki 1, 2, 3, 8-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslərdəki 5, 6-cı və aşağıda verilmiş 4, 5-ci çalışmalar.

Çalışma 1. Dostlar, görəsən, Həsən dondurma almaq üçün də bəhanə axtarırmı? Şeiri oxusanız, Çoxbilmişin nə demək istədiyini anlayacaqsınız.

DƏRSƏ GECİKƏN OĞLAN

Həmişə dərsə
Gecikdi Həsən.
Bəhanə tapdı
Nə qədər desən.
“**Yatmışdı** saat,
Bilmədim vaxtı”.
“Yolda maşının

Təkəri çıxdı”.
“Gec oyanmışam
Bu gün yuxudan...”
– Bir belə yalan
Olmaz, ay oğlan! –
Danladı onu
Təranə, İlqar.

“Yatağan” deyə
Güldü uşaqlar.
Söz təsir etdi
Ona, deyəsən.
Daha dərsələrə
Gecikmir Həsən.

R. Yusifoğlu

Çalışma 2. Həsənin hərəkətinə necə qiymət verirsiniz? Siz necə, dərsə gecikəndə və ya dərsə hazır olmayanda yalan danışırırsınız? Belə uşaqlara münasibətiniz necədir? Müzakirə edin.

Çalışma 3. Həsənin yoldaşlarına haqq qazandırırırsınız? Yoldaşlarınız dərsə gecikəndə onlara təsir etmək üçün siz necə hərəkət edirsiniz?

Çalışma 4. “Saat yatmışdı” cümləsində “yatmışdı” sözü hansı mənada işlənib?

a) dayanmaq b) yuxulamaq c) uzanmaq ç) işləməmək

Çalışma 5. Uşaqlar, dostunuz Çoxbilmiş deyir ki, “yatmaq” çoxmənalı sözdür. 5-ci çalışmadakı variantların hər biri isə “yatmaq” sözünün ayrı-ayrı mənalarını bildirir. Çoxbilmiş yoxlamaq istəyirsinizsə, “yatmaq” sözünü cümlələrdə elə işlədin ki, həmin mənalar alınsın. Sonra “yatmaq” sözünü “dayanmaq, yuxulamaq, uzanmaq, işləməmək” sözləri ilə əvəz edib cümlələri yenidən oxuyun. Qurduğunuz cümlələri tədris dilinə tərcümə edin.

Düzgün tələffüz və yazı bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi: Dərslikdə 4, vəsaitdə verilən 5-ci çalışmaları.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 1, 2, 7, 9 və vəsaitdə verilən 2, 3, 6, 7, 8 çalışmaları

Çalışma 6. Sevimli dostlar, yenə də Çoxbilmiş sizi bir az çətinə salmaq istəyir. Bunu aşağıdakı şeiri oxuyanda başa düşəcəksiniz.

GİCİTKƏN VƏ KƏPƏNƏK

– Axı kimə neyləmişəm? –
Mənə yaxın duran yoxdu.
Ay kəpənək, niyə görə
Gicitkənlə aran yoxdu?

Qoy qalmasın ürəyimdə
Bircə gilə arzu, muraz.
Gəl qon mənim yarpağıma,
Çiçəyimlə oyna bir az.

Çalışma 7. Gicitkən və kəpənək danışa bilərmə? Nə nəticə çıxardınız? Şair gicitkəni kimlərə oxşadır? Fikirlərinizi əsaslandırmaq üçün müzakirəyə qoşulun.

Çalışma 8. Tapmacanın cavabını tapın və tapdığınız sözün şəklini çəkin.

**Deyin hansı ağacdır
Nə sarılır, nə solur?
Qışda da bahar kimi
Paltarı yaşıl olur?.**

Dilin qrammatik normalarına əməl etməklə cümlə və rabitəli mətn qurmaq: Dərslikdə 3, 9 və vəsaitdəki 2, 3, 5-ci çalışmaları.

Tərcümə: Dərslikdəki 7-ci, vəsaitdəki 5-ci çalışmaları.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Şeirin məzmunundan və müzakirələrdən aydın oldu ki, ərköynlük yaxşı xüsusiyyət deyil. Ərköyün uşaqlar istəyirlər ki, hər yerdə onların nazı ilə oynasınlar, hər zaman onların istəkləri sözsüz yerinə yetirilsin. Onlar özlərindən savayı, heç kimi görmürlər. Bu da getdikcə onların özlərindən razı, təkəbbürlü böyümələrinə gətirib çıxarır. Bu cür insanları isə heç kim sevmir, onlarla dostluq etmək istəmirlər. Ata-analar bu barədə gərək vaxtında fikirləşsinlər. Sonrakı peşmançılıq fayda verməz, – deyiblər.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərslikdəki və şeirə aid sözlüyün cümlələr içərisində işlədilməsi tapşırılır.

DƏRS 40. ÜMUMİLƏŞDİRİCİ DƏRS: SÖZ SİZİNKİDİR (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Dinlədiyi mətnləri hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.5,
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	3.3.1.
3.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1,
5.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	
6.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin və şeirlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	
7.	Oxuduğu mətni tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
8.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
9.	Oxunmuş şeirin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat, akvarium.

Resurslar: Dərslik, müəllim üçün metodik vəsait, şəkillər, iş vərəqləri.

Motivasiya: Lövhədən şəkillər asılır: Bir uşaq kitabı cırır, yanındakı uşaq isə kitabı onun əlindən almaq istəyir; İki oğlan dalaşır, onlardan biri o birini yıxır, başqa bir uşaq onları aralamağa çalışır; Bir oğlan gizləncə yanında duran oğlanın cibindən pulunu götürür; Bir başqası isə yoldaşının çantasından icazəsiz rəngli karandaşlarını götürür, bu zaman çantanın sahibi gəlib onu görür; Qızlardan birinin yaylığı düşür, arxadan gələn qızlar onu çağırırlar və yaylığını götürüb verirlər.

Qeyd: Bu şəkildəkiləri sinifdə “rollu oyun” la da canlandırmaq olar.

Köməkçi sual: Müəllim uşaqları şəkillərdə gördükləri barədə fikir söyləməyə dəvət edir. Sonra “Dənizin sevinci” mətnini şagirdlərə xatırladır:

– Uşaqlar, “Dənizin sevinci” mətni, yəqin ki, yadınızdadır? Mətni oxuduqdan sonra Dənizin hərəkətini təhlil etmişdiniz. Onun həqiqəti anasından gizlətməsinə hərəniz bir cür münasibət bildirmişdiniz. Düzdür, yalan danışmaq yaxşı iş deyil. Ancaq bilirsiniz ki, Dənizin yalanı kimsəyə zərər yetirmirdi. Bu yalan xeyirxahlıq naminə edilən bir yalan idi. Gəlin bir anlığa təsəvvür edək ki, Dəniz kiminsə pişiyini oğurlamışdı və bunu anasından gizlətmişdi. Hər iki hadisəyə münasibətimiz eyni ola bilərmi? Bunlar eyni şeydirmi?

Tədqiqat sualı: Acı həqiqət yaxşıdır, yoxsa şirin yalan? Hansı əməllər insanı əsl insan kimi yüksəldir, onu insanların gözündə ucaldır?

Tədqiqatın aparılması: “Söz sizinkidir” şeirinin oxusu. Tədqiqat dərslikdəki “Söz sizinkidir” şeirinin müəllim tərəfindən dinləmə materialı kimi səsləndirilməsi ilə başlanır. Əvvəlcə müəllim şagirdləri diqqətlə dinləməyə dəvət edərək, 1.1.3 alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə şeiri ifadəli və düzgün intonasiya ilə oxuyur. Sonra dinlənən şeirin hissələrə ayrılması və onlara ad verilməsi üzrə iş aparılır. Şagirdlər şeirin “Giriş” (“Xumarın qələm tapması”), “Əsas hissə” (“Qızların qələmi axtarması”), “Nəticə” (“Xumarın hərəkətinə münasibət”) kimi hissələrdən ibarət olduğunu söyləyirlər. Dinləyib-anlama üzrə işlər yekunlaşdıqdan sonra oxu bacarığı üzrə işə keçilir.

Şeirə aid sözlüyün incələnməsi şagirdlərə təklif edilir. Onlar mənasını anlamaqda çətinlik çəkdiqləri sözləri seçib yazmalı, mənaları üzərində araşdırma aparmalıdırlar: lüğətdən istifadə edərək və ya müəllimdən, yoldaşlarından soruşub öyrənməklə sözlərin mənalarını yazmalıdırlar. Təxmin olunan sözlər aşağıdakılardır: əsla, etinasız, yaxasından yapışmaq.

Şeirin məzmununun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 3, 4, 5, 6-cı çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Dərslikdəki 7, 8-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə çalışmalar: Aşağıda verilmiş 2-ci çalışma.

Çalışma 1. Dialoqu oxuyun, nəzakətli sözlərdən istifadə məqamları üzərində müşahidə aparın və başlığına diqqət edərək mövzunu davam etdirin.

BİR MƏKTUBUN TARİXİ

Sədrin qəbul otağında onu **mehribanlıqla qarşıladılar**:

- Buyurun, xala, kimi istəyirsiniz?
- Sədri görmək istəyirəm, qızım.
- Sədr ezamiyyətdədir, Moskvada.
- Onun yerinə baxan yoxdur?
- Müavini buradadır, Kosmodemyanskaya. Buyurun, keçin içəri.
- Rusdur?

Katibə qız **gülümsədi**.

Yaşlı qadın **inamsız** addımlarla qapıya yanaşdı. Əlləri əsə-əsə qapını tiqqudatdı. İçəridən səs gəldi. Qadın içəri keçdi.

Ucaboylu*, gümrəh* bir qadın stolun arxasından qalxdı. **Yaşlı*** qadına əl verib yer göstərdi:

- Buyurun, bacı, əyləşin.
- Yaşlı qadın nəfəsini dərib ona yer göstərən qadına baxdı.
- Mənim qulağım pis eşidir, yoxsa **qapıdakı*** qız çaş-baş salır?
- Nəyi, bacı?
- Axı o Sizin **familinizi** birtəhər dedi.
- Düzünü deyib. Mən həm Kosmodemyanskayam, həm də Məmmədova.
- Deməli, Kosmodemyanskaya ərinizin **familidir**.
- Bəli, elədir ki var.
- Dururmu?
- Bəli, durur, özü də həkimdir, respublika **xəstəxanasında işləyir**.
- Allah hər ikinizi salamat eləsin...
- Yəqin, müharibə veteranısınız?
- Mən yox, bacım müharibədə iştirak eləyib, ona görə gəlmişəm.
- Buyurun.
- Vallah, bilmirəm, heç söhbətimə necə **başlayım**...
-

Ə.Qasımov

Çalışma 2. Dialoqda qırmızı rəngdə verilmiş sözlərə artırılan şəkilçilər necə şəkilçilərdir? Həmin şəkilçilərlə düzələn başqa misallar deyə bilərsinizmi? Tapdığınız sözləri cümlələrdə işlədin.

Çalışma 3. Dialoqda işlənmiş müraciət bildirən sözləri seçib deyin. Siz öz nitqinizdə hansı müraciət bildirən sözlərdən istifadə edirsiniz? Misallar söyləyin.

Çalışma 4. Dialoqda üzərində ulduz işarəsi qoyulmuş sözlərə sual verin. Sonra həmin sözləri aid olduğu sözlərlə birlikdə yazın. Misalların sayını artırın.

Dilin qrammatik normalarına əməl etməklə cümlə və ya rabitəli mətn qurmaq: Dərslikdəki 2, 9-cu, vəsaitdəki 1,2-ci çalışmalar.

Tərcümə: Dərslikdəki 4-cü çalışma.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Xumarın hərəkətinə heç cürə haqq qazandırmaq olmaz. Acı həqiqət yalandan, özünü nəyəsə inandırmaqdan çox-çox yaxşıdır. Bu yolla insan yalnız özünü aldada bilər. Bu bölmədə indiyə qədər öyrəndiklərimiz əsasında deyə bilərik ki, dostluqda sədaqətli olmaq, doğruluq, düzlük, xeyirxahlıq, əməksevərlik kimi keyfiyyətlər insanları yüksəldir, onları başqalarının gözündə ucaldır.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Şeirin məzmunu üzrə suallar tərtib edib yazmaq tapşırılır.

DƏRS 41. KİÇİK BİR XATİRƏ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.1,
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2	1.1.5;
3.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.2.2.
4.	Oxuduğu mətni tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
5.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, şəkillər, videopleyer.

Motivasiya: Lövhədən şəkillər asılır: Şəkildə yaşlı bir qadın həyətdə ağacın altında oturub, qarşısında iri çil bir toyuq görünür, toyuq qadına elə baxır ki, sanki ona qulaq asır; Bir atlı yanında bir it gedir. Müəllim müxtəlif heyvanlar haqqında çəkilmiş sənədli filmlərdən fraqmentlər əks olunmuş videoçarxı işə salır.

Köməkçi sual: Heyvanlara və quşlara münasibətiniz necədir? Onlarla dostluq edirsinizmi?

Tədqiqat sualı: Heyvanların və quşların dilini öyrənmək olarmı?

Tədqiqatın aparılması: “Kiçik bir xatirə” mətninin oxusu zamanı şagirdlərin düzgün və sürətli oxu bacarıqlarının izlənməsi ilə yanaşı şagirdlər tərəfindən mətnin tədris dilinə tərcüməsi də həyata keçirilir.

Mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi onun məzmununun qavranılmasını asanlaşdırır.

Sonra mətnin məzmununun danışılması və bunun ardınca oxunmuş mətnin məzmununun yazılması üzərində iş təşkil olunur.

Mətnin qavranıldığına əmin olduqdan sonra bu mövzuda müəllim dinləmə bacarığı üzərində iş aparır. Bu məqsədlə vəsaitdə verilən “Nənəmin çil toyuğu” mətnindən istifadə edir.

Müəllim mətni səsləndirir. Şagirdlər qulaq asırlar:

NƏNƏMİN ÇİL TOYUĞU

Yadıma gəlir ki, babamgilin həyatında toyuq-cücə əlindən tərpənmək olmurdu. Babamdan sonra isə həyat-bacada təkcə Çil qalmışdı. Ancaq çil toyuq da toyuqdu ha. Görən məəttəl qalırdı. Elə bil heyrətli xoruzdu. Şər qarışanadək ağacların altında tək-tənha eşələnirdi. Hər gün də yumurtlardı. Sonralar başa düşdüm ki, nənəm onu təkcə yumurtlamasına görə saxlamayıb. Çil qapı-bacanın keşiyini də çəkərdi. Həyat qapısı taqıldananda Çil tez qaqqıldayıb elə bil nənəmə xəbər verərdi ki, həyətdə yad adam gəlib. Pişiklər qorxudan onun həndəvərinə yaxın düşməzdilər.

Arabir eşidirdim ki, nənəm onunla lap adam kimi danışır. Çil kölgəliklərdə eşələnib yorulanda gəlib evin astanasında oturardı. Bu vaxt nənəm onu uşaq kimi əzizlərdi: “Çilim mənim, heyratım mənim, yorulmuşan? Nə olar ki, bir az dincini al”. Nənəmin bu sözlərindən onun mərcan gözlərinin qapaqları qeyri-ixtiyari örtülərdi. Haçandan- haçana nənəmin səsi yenə eşidilərdi:

Hə, Çil, di bəsdir, dincəldin. Dur get, acmış olarsan.

Toyuq da dilqanan uşaq kimi, yerindən qalxıb ağacların altına gedərdi.

Ancaq bir dəfə nənəmin ona bərk qəzəbi tutdu. Əhvalat belə olmuşdu: yay vaxtı idi. Nənəm həyətin bir tərəfində əncir qurudurdu. Çil toyuq da onun böyründəcə oturmuşdu. Nənəm bişirilmiş əncirləri sərib qurtarandan sonra dedi:

– Hə, Çil, göz-qulaqda ol, sərçələr gəlib dimdikləməsin.

Nənəm evə keçdi. Çil də əncirlərin yanında oturub, mürğü döyürdü. Nənəm bir vaxt evdən çıxanda gördü ki, sərçələr qarışqa kimi əncirlərə daraşib. O, əlindəki çəliyi Çilə elə ilişdirdi ki, toyuq qaqqıltı ilə havalanıb, yaxındakı ağaca qondu.

O vaxtdan çil toyuq yumurtadan qaldı.

Günlər ötüb keçdi. Bir dəfə eşitdim ki, nənəm qonşu arvad Xəccə xalaya gileylənir:

– Sən elə bilirən ki, o yumurtlamır? Çox yaxşı yumurtlayır. Allah bilir, yumurtalarını harada gizləyir? Bilirəm, o məndən əvəz çıxır.

Bir azdan Çil qırt düşdü. Axşamadək qırtıldaya-qırtıldaya gəzir, həyətdə az-az görünürdü. Harada gizlənirdi, məlum deyildi.

Bir səhər haradansa cücə cükkültüsü eşitdik. Nənəmlə biz çox qulaq verdik. Ancaq səsin haradan gəldiyini ayırd edə bilmədik.

Xəccə xala da qulaq verdi. Doğrudan da, hardasa cücə cükküldəyirdi.

Hər yeri axtarmağa başladıq. Nə cücəni tapdıq, nə də Çilin özünü.

Axırda Xəccə xala dedi:

– Ay qız, bəlkə, damdadır?

Pilləkən tapıb gətirilər. Mən dama qalxdım. İndi cücələrin səsinə lap yaxından eşidirdim. Damın o başında iri bir yeşik vardı. Mən yeşiyə yaxınlaşanda, Çilin qaqqıltısını eşitdim. Yeşiyin aralı qalmış qapağını qaldıranda nə görsəm yaxşıdır? Çil qanadlarını açıb oturmuşdu. Onun qanadları arasından isə qırmızı dimdiklər görünürdü. Çili qaldırdım. On beş dənə cücə: kəhrəbə rəngli, sarıdimdik, lümək cücələr!

– Gözün aydın, ay nənə! – damdan aşağı çığırdım. Çil cücə çıxarıb.

Sonra cücələri səbətə yığıb, aşağı endirdim. Nənəm onlar üçün hində rahat yer düzəltdi. Çil də dövrəmizdə hərlənirdi.

Nənəm əllərini bir- birinə vurdu:

– Ay səni, Çil, bilirəm ki, məndən küsmüsən. Bəs balalarını məndən niyə gizlədibsən?

Biz hindən çıxan kimi, Çil keçib balalarının üstündə oturdu.

Mətnin məzmun və ideyası üzrə iş aparılır. Mətnin məna ardıcılığının dərk edilməsi mətn üzrə plan tərtibi və suallar vasitəsilə müəyyənləşdirilir.

Kiçik qruplar formalaşdırılır. Qruplara mətn üzrə plan tərtib etmək təklif edilir.

Tərtib edilmiş planların müzakirəsindən sonra qruplara mətn üzrə suallar tərtib etmək tapşırılır.

Tərtib edilmiş suallar müzakirə edilir. Sualların dilin normaları baxımından düzgün tərtibinə diqqət yetirilir. Qruplar mətnin məzmunu ilə bağlı bir-birinə suallar yönəldirlər. Sonra müəllimin təklif etdiyi aşağıdakı suallar üzrə yazılı təqdimat hazırlanır:

I qrup. 1) Çil nəyə necə kömək edirdi?

2) Çilin nənənin dediklərini anladığını nədən bilmək olurdu?

II qrup. 1) Çil nəyə niyə küsmüşdü?

2) O, nəyə niyə incidiyini necə göstərdi?

III qrup. 1) Nənə Çili niyə cəzalandırdı?

2) Cücələrin cükkültüsü haradan gəlirdi?

IV qrup. 1) Çil həyə-bacada niyə az-az görünürdü?

2) Çil balalarını nəyə niyə gizlətməmişdi?

Təqdimatlar şagirdlərin fəallığı ilə müzakirə edilir.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Heyvanların və quşların dilini öyrənmək üçün Çoxbilmiş kimi, onlarla dostluq etmək lazımdır. O zaman onların nə istədiyini bilmək olur.

Qiymətləndirmə təqdimatlar, müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərslikdəki mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi, Çil və balalarının şəklini çəkmək tapşırılır.

DƏRS 42, 43. MARALIN ETİBARI (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	T.d.-1.1.1;
2.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	1.1.5;
3.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.3.1;
4.	Oxuduğu mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	H.b.-3.1.1;
5.	Oxuduğu mətni tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
6.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
7.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, şəkillər, videopleyer.

Motivasiya: “Bir qalanın sirri” filmindən at və itin sahibinə sadıqlığı ilə bağlı müvafiq kadrlardan fraqmentlər nümayiş etdirilir.

Müəllim N.Gəncəvinin “Leyli və Məcnun” poeməsindən itlərlə dostluq edən gəncin hekayətini də danışa bilər: Zalım bir şah vardı. O, bir neçə iti zəncirdə saxlatdırdı. Qəzəbləndiyi adamları həmin itlərin qabağına atdırdı. İtlər də onu o saat parçaladı. Şaha yaxın olan adamlardan biri bunu gördüyündən itlərlə dostlaşmağa başlayır. Hər dəfə itlərin yanına gələndə onlara bir qoyun atır. Bir dəfə şah həmin gəncə qəzəblənir və əmr edir ki, gənci itlərin qabağına atsınlar. Əmri yerinə yetirirlər. İtlər əvvəl həmin gəncə hücum edirlər, ancaq tanıyınca quyuq bulayaraq yerə yatırlar. Şah öz hərəkətindən peşman olur, gənci itlərə atdırdığı üçün özünü qınayır. O, gəncin vəziyyətinin necə olduğu ilə maraqlanır. Şaha həyəcanla xəbər verdilər ki, möcüzə baş verib. Hər zaman qabaqlarına atılan o saat parçalayan itlər gəncə toxunmamış, onun tükünə də zərər vurmamışlar. Şah təəccüb qalır və əmr edir ki, gənci onun yanına gətirsinlər. Şah bu hikmətin səbəbini soruşanda gənc belə deyir: sənə on il qulluq etdim. Axırda mənə bu cür qiymət verdin. Ancaq yaxşı ki, itlər dost yeyən deyilmiş. Dostluğu mən səndə yox, itdə gördüm. İt bilən hörməti sən mənə etmədin:

İt sənə dost olar, bir sümük atsan,

Namərd qədir bilməz, olsan da qurban.

Köməkçi sual: Gördükləriniz və eşitdikləriniz barədə nə düşünürsünüz?

Tədqiqat sualı: Heyvanlar da insanlar kimi etibarlı ola bilərmə?

Tədqiqatın aparılması: Mövzu üzrə dərsin birinci saatında nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması, 2-ci saatında isə formalaşdırılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üzrə işlər aparılır.

Tədqiqata dərslikdəki "**Maralın etibarı**" mətninin müəllim tərəfindən dinləmə materialı kimi səsləndirilməsi ilə başlanır. Əvvəlcə müəllim şagirdləri diqqətlə dinləməyə dəvət edərək, 1.1.3 alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə mətni ifadəli və düzgün intonasiya ilə oxuyur. Sonra dinlənən mətnin hissələrə ayrılması və onlara ad verilməsi üzrə iş aparılır. Şagirdlər mətnin "Giriş" ("Nənəmin sevimlisi", "Əsas hissə" ("İllər sonra", "Nənəmin xəstələnməsi"), "Nəticə" ("On gündən sonra") kimi hissələrdən ibarət olduğunu söyləyirlər. Dinləyib-anlama üzrə işlər yekunlaşdıqdan sonra oxu bacarığı üzrə işə keçilir.

“Maralın etibarı” mətninin oxusu üzrə iş.

Mətnə aid sözlüyün mənimsənilməsi üzrə iş.

Mətdən bir hissənin tədris dilinə tərcüməsi.

Mətnin məzmun və ideyasının mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3-cü çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 7, 8-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası, 6-cı çalışma.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Mətn üzərində iş prosesində.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: mətnin qısa məzmununun yazılması, həmçinin "Sevimli pişiyim" (atım, itim, quşum və s.) mövzusunda kiçik mətn tərtibi.

İzahedici və məlumatverici işlər: Dərslikdəki "Çoxbilmiş öyrədir" rubrikası, çalışma 5.

Dərsin 2-ci saatında həmçinin 4.1.1. alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə vəsaitin sonunda verilmiş "Qara köpək və Qaraca qız" mətni əsasında imla yazdırmaq, yaxud 4.1.2. alt-standartının reallaşdırılması üçün mətnin məzmunu əsasında ifadə yazdırmaq da məsləhət bilinir.

Nəticə və ümumiləşdirmə: At və itlərin öz sahiblərini çox sevməsi, sahibləri çətinliyə düşdükdə ona kömək etməsi, sahibindən ayrı düşmüş it və ya pişiyin xiffət çəkməsi, sahibi öldürülən atların ondan ayrılma bilməməsi ilə əlaqədar baxdığımız filmlər və oxuduqlarımız əsasında belə qənaətə gəlmək olur ki, heyvanlar çox etibarlı və sədaqətli olurlar. Bu sahədə bəzən insanlar heyvanlardan ibrət dərsi almalıdırlar.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında, meyarlara uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Dərsin 1-ci saatında mətnin sözlüyünə aid cümlələr qurmaq, 2-ci saatında isə "Sevimli pişiyim" mövzusunda tərtib edilmiş mətnin təkmilləşdirilməsi tapşırılır.

DƏRS 44. DİALOQ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Sınıf daxilində müraciətləri yerinə yetirir.	1.1.1.	T.d.-1.1.1;
2.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	1.1.5,
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	H.b.-3.1.1;
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.2.2.
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun, Venn diaqramı.

Resurslar: Dərslik, şəkillər, videopleyer, müəllim üçün vəsait, iş vərəqləri.

Motivasiya: Lövhədən müxtəlif həşərat, heyvan və quş şəkilləri asılır. Motivasiyanı müəllim heyvan, quş, həşəratların həyatından fraqmentlər əsasında hazırlanmış, yaxud şəkillərindən yığılmış videoçarxı göstərməklə də qura bilər.

Köməkçi sual: Şəkildə gördüklərinizin hamısını heyvanlara aid etmək olarmı?

Tədqiqat sualı:

Heyvanlar aləmi dedikdə nə başa düşülür? Heyvanlar aləminin təbiətə və nəhayət, insanlara faydası nədən ibarətdir?

Tədqiqatın aparılması:

Dərsliyin 71-ci səhifəsində verilmiş "Dialog"un rolları üzrə oxusu.

Dialoga aid sözlüyün öyrənilməsi.

Dialogun mövzusu. Məzmunun mənimsənilməsi: Qruplarla iş. Suallara cavabların hazırlanması.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dialogun sözlüyü və çalışma 11 əsasında.

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə işlər: Dialogun mətni və dərslikdəki çalışma 13 əsasında.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Mətn üzərində iş prosesində, çalışma 10.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə işlər dialogun məzmunu üzrə suallara cavab, həmçinin yeni öyrənilmiş sözlərə aid cümlələr qurub yazmaq əsasında həyata keçirilir.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dialog, çalışma 11 və aşağıda verilmiş 1-ci çalışma əsasında.

Tapşırıq 1. Şəkildə gördüyünüz heyvanları Dənizin məlumatından istifadə edərək qruplaşdırın.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Cücülər, balıqlar, suda-quruda yaşayanlar, sürünənlər, quşlar, məməli heyvanlar və s. birlikdə heyvanlar aləmini təşkil edirlər. Heyvanlar aləminin hər bir növü ətraf mühitə özünəməxsus şəkildə təsir göstərir: Məsələn, soxulcanlar torpağı yumşaldır, kərtənkələlər ziyanvericiləri, quşlar bir çox zərərli həşəratları yeyib məhv edir, bəzi quşlar və heyvanlar insanlar üçün qida mənbəyidir.

Qiyətləndirmə oxu, təqdimatlar, müzakirə əsasında meyarlara uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Heyvanların və quşların faydası barəsində təqdimat hazırlamaq, vəsaitdəki çalışmada verilmiş canlılardan ən çox bəyəndikləri bir heyvanın şəklini çəkmək tapşırılır.

DƏRS 45, 46. TAĞI ƏMİDƏN ÖYRƏNDİKLƏRİM (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	T.d.-1.1.1;
2.	Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətn qurur.	2.2.2.	T.i.-2.2.1.
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	
4.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	
5.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	
6.	Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri lüğət vasitəsilə tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
7.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
8.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, Venn diaqramı, BİBÖ.

Resurslar: Dərslik, şəkillər, videopleyer.

Motivasiya: “Ağacdələ” mahnısı səslənir. Mahnının sədaları altında lövhədən müxtəlif quş şəkilləri asılır.

Köməkçi sual: Çoxbilmiş şəkildə gördüyünüz quşların hamısının adlarını Azərbaycan dilində bilir. Siz də bilirsinizmi?

– Görəsən, Çoxbilmiş bunları hardan və kimdən öyrənib?

Tədqiqat sualı: Ət yeyən və əti yeyilən quşları tanıyırsınızmı? Onlar barədə nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Mövzu üzrə dərsin birinci saatında nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə

bacarıqların formalaşdırılması, 2-ci saatında isə formalaşdırılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üzrə işlər aparılır.

“Tağı əmidən öyrəndiklərim” mətninin oxusu.

Mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi.

Mətnə bir hissənin tədris dilinə tərcüməsi.

Mətnin məzmunu və ideyasının mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 5, 6, 7-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 2, 5, 6, 7-ci çalışmalar. Bu istiqamət üzrə işdə aşağıda verilmiş çalışmalardan da istifadə etmək tövsiyə olunur:

Tapşırıq 1. Aşağıdakı cümlələrdə “üz” sözünün hansı mənalarda işləndiyini izah edin və düzgün cavabı səsləndirin.

1) Ancaq Maral səsinə çıxarmır, sual dolu gözləri ilə **üzümüzə** baxırdı. 2) Bax, o göy **üzündə** süzən quş qaraquşdur.

a) Burada bir söz var və o, çoxmənalıdır.

b) Burada iki ayrı-ayrı söz işlənib və onlar omonimdir.

c) Bu sözlər arasında heç bir əlaqə yoxdur.

Tapşırıq 2. Aşağıdakı cümlələrdə “yaş” sözünün mənaları arasındakı fərqi izah edin. Nəticə çıxarın, bu sözlərin bir-birinə münasibəti necədir?

1) Maralın gözlərindən **yaş** axırdı.

2) Mənim doqquz **yaşım** var.

a) yaxınmənalı sözlərdir

b) əksmənalı sözlərdir

c) müxtəlif mənalı sözlərdir

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası və 4,12-ci çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Mətn üzərində iş prosesində, dərslikdəki 11, 12-ci çalışmalar çalışmalara.

Cümlə və mətn qurmaq: Dərslikdəki 8, 10 və aşağıdakı çalışmalar.

Çalışma 3. Qaranquş öz yuvasını harada və necə qurur? Şeiri oxuyun və qaranquş barədə bildiklərinizi danışın.

QARANQUŞ

Sən gələndə, qaranquş,
Bu yerlərə yaz gəlir;
Dalınca qatar-qatar
Durna gəlir, qaz gəlir.
Getmə uzaq, qaranquş,
Sənəsi ağ qaranquş.

Çox ölkələr gəzmisən,
Oxu, nəğmə şirindir,
Dünyada ən gözəl yer
Öz yuvan, öz yerindir.
Xoş gəlmisən, qaranquş,
Qalmışdım nigaran, quş.

Gəldi səni görməyə
Lalə, nərgiz, yasəmən.
Gətirdiyin nəğməni
Bağısladım yaza mən.
Qaranquş, ay qaranquş,
Görməyəsən boran, qış.

Teymur Elçin.

Çalışma 4. Qaranquşu oxuyan quşlara aid etmək olarmı? Bəs sərçə, qarğa, göyərçin, sağsağan, ağacdələ, durna, dəvəquşu, qartal, sarıköynək kimi quşlardan hansını oxuyan quşlara aid etmək olar?

Çalışma 5. Heyvanlar və quşlar öz düşmənlərindən necə qorunurlar? Tanıdığınız heyvanlardan ceyran, dovşan, kirpi, tısbağa, çayırtkənin özlərini qoruması barədə mətn tərtib edib danışın. Danışdığınızı bir neçə cümlə ilə yazın.

İzahedici və məlumatverici iş: Dərslikdəki “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdəki 7, 9, 10, vəsaitdəki 3, 4, 5-ci çalışmalar.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Çoxbilmiş müxtəlif növ quşların adlarını Tağı əmidən öyrənmişdi, biz də həmin məlumatları Çoxbilmişdən və internetdən öyrəndik. Öyrəndik ki, qaraquş, quzğun, çalağan, qızılquş, qırğı, yapalaq, bayquş, sarı **ətyeyən vəhşi quşlardır**. Turac, qırqovul, kəklik, çil bildirçin isə **əti yeyilən ov quşlarıdır**.

Onu da öyrəndik ki, alacəhrə, şeyda bülbül, sarıköynək, baltadimdik **oxuyan bağ quşlarıdır**.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında meyarlara uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Dərsin 1-ci saatında mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi və sözlüyə aid cümlələr qurmaq, 2-ci saatda isə vəsaitdə verilmiş “Qaranquş” şeirinin məzmununu nəsrə çevirib yazmaq tapşırılır.

DƏRS 47, 48. TAĞI ƏMİDƏN SİZ DƏ ÖYRƏNİN! (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	T.d.-1.1.5;
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1	3.3.1;
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1;
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.2.2.
5.	Oxuduğu mətni tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
6.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, Venn diaqramı.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, şəkillər.

Motivasiya: Lövhədən müxtəlif növ kəpənək və qurd şəkilləri asılıb. Başqa bir şəkildə: 1) canavar və qurd (ipəkqurdu); 2) kəpənək və ipəkqurdu şəkilləri yanaşı qoyulub. Şəkillərdən birində isə bir neçə kəlağayı şəkli göstərilir. Müəllim 1-ci şəkli göstərir:

Köməkçi sual: Bu şəkillər (canavar və ipəkqurdu) arasında bir əlaqə varmı?

Sonra 2-ci şəkil göstərilir: Bəs bu şəkillər arasında hansı əlaqəni görürsünüz?

Uşaqlar arasında canlanma yaranır. Onlar düşünürlər. Müəllim bir tapmaca səsləndirir:

Qəribədir, qəribədir:

Heç belə də fabrik olar?

Nə divarı, nə damı var,

Nə maşını, adamı var;

Balacadır, bapbalaca...—

Yoxdur qapı, yoxdur baca.

Yeyir tez-tez tut yarpağı,

Sevir ipək sarımağı. (T.Elçin)

Tədqiqat sualı: Kəpənəklərlə qurdların əlaqədar olduqlarını bilirsinizmi? İpəyin necə əldə olunduğu barədə nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Çoxbilmiş bildiklərinin hamısını Tağı əmidən öyrənib. Mətni oxusanız, siz də öyrənərsiniz! Tələsin!

Mövzu üzrə dərsin birinci saatında nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması, 2-ci saatında isə bölmə üzrə formalaşdırılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı, həm də ümumiləşdirilməsi üzrə işlər aparılması nəzərdə tutulmalıdır. Mövzu üzrə tapşırıqlar, əsasən, bu məqsəddə xidmət etməlidir.

“Tağı əmidən siz də öyrənin!” mətninin oxusu.

Mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi.

Mətdən bir hissənin tədris dilinə tərcüməsi.

"Bülbül və qarışqa" şeirinin rollar üzrə oxusu.

Çalışma 1. Şeiri oxuyun, sonra səhnələşdirin.

BÜLBÜL VƏ QARIŞQA

– A bülbül, sən

Hara belə **tələsirsən**?

– A qarışqa, meşəliyə.

– Meşəliyə? Ora niyə?

– Taxta-şalban **gətirməyə**.

– Taxta-şalban nəyə görə?

– İstəyirəm bir ev tikək.

– Kimdən ötrü ev tikirsən?

– Uşağıma **tikirəm** mən.

– Nəyə görə uşaq-muşaq?

– A qarışqa, deyim, sən bax:

Od **yandırmağa**,

Ocaq qorumağa,

Düşməni qırmağa,

Cəh-cəh vurmağa.

Q.B. Baqandov

Tərcümə: T.Elçin

Çalışma 2. Şeirdə göy rəngdə verilmiş sözlərə əksmənalı sözlər tapıb deyın. Həmin sözləri cümlələrdə işlədin, sonra qurduğunuz cümlələri tədris dilinə tərcümə edin.

Mətnin və şeirin məzmunu və ideyasının mənimsənilməsi üzrə işlər.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 3, 5, 6, 12, 13-cü və vəsaitdəki 2, 4-cü çalışmaları.

Dilin lüğət tərkibindəki sözlərin quruluşunun dərk edilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 5, 13-cü çalışmaları.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Mətn üzərində iş prosesində, dərslikdəki 7, 9-cu çalışmaları üzərində iş.

Cümlə və mətn qurmaq: Mətnin sözlüyünə aid cümlələr qurmaq, dərslikdəki 2, 4, 6-cı və vəsaitdəki 5, 6-cı çalışmaları üzərində iş.

İzahedici və məlumatverici istiqamət: Dərslikdəki 8, 11-ci çalışmaları.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdəki 2, 10, 12-ci və vəsaitdəki 3-cü çalışmaları.

Çalışma 3. Aşağıdakı tapmacanı oxuyun. Cavabı tapmaqda Çoxbilmişin danışdığı əhvalat sizə kömək edəcək. Fikirlərinizi açıqlayın.

Oylağı güldür,
Çəmən-çiçəkdir.
Amma nədənsə

Ömrü **gödəkdir**.
Kim tapar nədir?

O, ♦♦♦♦♦♦ **Z. Cabbarzadə**

Çalışma 4. Tapmacada mavi rəngdə verilmiş sözlərin sinonimini, narıncı rəngdəkinin isə həm sinonimini, həm də antonimini deyın və cütlükləri cümlələrdə işlədin.

Çalışma 5. Şəki ən çox ipəyi ilə tanınır. Bəs bu ipəyin necə əldə olunması barədə eşitmisinizmi? Araşdırma aparın və bildiklərinizi yoldaşlarınıza danışın.

Çalışma 6. Şəki Xan sarayı barədə nə bilirsiniz? Araşdırma aparın və təqdimat hazırlayın.

Sinfin səviyyəsindən asılı olaraq, vəsaitdə dinləmə materialı kimi verilmiş “Nənəmin çil toyuğu”, yaxud “Xoruzun necə rəngi var” mətnləri üzrə yığcam ifadə yazdırmaq da olar.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Kəpənəklərlə qurdların əlaqədar olduqlarını Çoxbilmişin vasitəsilə Tağı əmidən öyrəndik.

İpəyin ipəkqurdunun vasitəsilə əldə olunduğunu eşitmişdik, bu barədə biliklərimiz Tağı əminin və Çoxbilmişin məlumatı hesabına bir qədər də genişləndi.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında meyarlara uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Dərsin 1-ci saatında ipəkqurdu haqqında, 2-ci saatında isə Şəki Xan sarayı barədə araşdırma aparmaq və məlumat toplamaq tapşırılır.

VII BÖLMƏ. GƏLİN TƏBİƏTİ BİZ DƏ DÜŞÜNƏK, O ÖZÜ HƏR ŞEYİ DÜŞÜNƏN KİMİ...

DƏRS 49. BABA VƏ NƏVƏ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.5;
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1	1.2.1;
3.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.1.1;
4.	Oxuduğu mətni tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	H.b.-1.4.2;
5.	Kiçikhəcmli mətn yazır.	4.1.3.	3.1.1, 3.2.2.

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, şəkillər, videopleyer.

Motivasiya: Videoçarx işə salınır. Kadrlarda: Yamyaşıl bağlar, yaraşıqlı parklar göstərilir. Parkda qo-

calar ağacların altında dincəlir, söhbət edirlər, gənclər gəzir, uşaqlar şənlənir, oynayırlar; Təbiətin gözəl bir güşəsindən çəkilməmiş kadrlar; vəhşi heyvanlar görünür; quşlar oxuyur; Yanmış bir sahə nümayiş etdirilir, təbiətdə cəlbədicə heç bir şey gözə dəymir, həyat, sanki, dayanıb; Kəsilməmiş ağac kötökləri görünür, ətrafda yaşıllıq çox azdır.

Müəllimlərin nəzərinə: Motivasiya üçün yuxarıdakı məzmununda şəkillərdən də istifadə oluna bilər.

Köməkçi sual: Heç ağac əkmisinizmi? “Əkiblər, yemişik, əkirik, yesinlər” atalar sözünü eşitmisinizmi?

Tədqiqat sualı: Ağacları qorumaq, artırmaq nə üçün lazımdır? “Əkiblər, yemişik, əkirik, yesinlər” atalar sözünü necə başa düşürsünüz?

Tədqiqatın aparılması:

Mətnin oxusundan qabaq müəllim aşağıdakı rəvayəti dinləmə materialı kimi təqdim edir:

ONLAR ƏKDİ, BİZ YEDİK

Biz iki yoldaşdıq. Mənim adım Çingiz, yoldaşımınkı Yavuzdur. Bir gün yoldaşlarımızla bir bağın yanından keçirdik.

Gördük bir qoca adam əlində bir bel yer qazır. Dedik, əmi, qoluna qüvvət!

Dedi, – sağ olun.

Dedik, – neynirsən?

Dedi, – bu xurma ağacını əkirəm.

Dedik, – sənənin yaşın nə qədər olar ?

Dedi, – mənim yaşıım səksən beş olar.

Dedik, – bu ağac neçə ildə bar verər ?

Dedi, – bu ağac on ilə bar verər.

Müəllimlərin nəzərinə: Burada müəllim dayanıb şagirdlərə müraciət edir:

– Uşaqlar, uşaqların qocaya nə deyəcəkləri barədə hər hansı bir fikriniz varmı? Dialoqu necə davam etdirə bilərsiniz?

Müəyyən mülahizələr dinləndikdən sonra müəllim rəvayəti yekunlaşdırma bilər.

Dedik, – əmi, sən ömrünün çoxunu yaşamısan. Bu qoca vaxtında əlləşib bu ağacı əkirsən, ümidin varmı ki, on ildən sonra bu ağacın meyvəsini yeyəsən?

Dedi, – yox oğlum, bizdən əvvəlkilər əkdilər, biz yedik. Biz də əkirik, bizdən sonrakılar yesinlər.

Bu nəsihət bizə xoş gəldi. Yavuzla mən məmləkətə döndük. Dedik, necə qoca bağban özündən sonrakıları düşündü, biz də gərək özümüzdən sonrakıları düşünək.

“Baba və nəvə” mətninin oxusu.

Mətnə aid sözlüyün öyrənilməsi.

Mətnə bir hissənin tədris dilinə tərcüməsi.

Mətnin məzmunu və ideyasının mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2-ci çalışma.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdə 4, 5, 7, 8, 9, 10-cu çalışmalar.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə işlər: aşağıda verilmiş 5, 6-cı çalışmalar.

Tapşırıq 1. Mətnə “neçə?” sualına cavab verən sözləri seçib aid olduqları sözlərlə birlikdə yazın. İkinci sözləri başqaları ilə əvəz edib birləşmələrin sayını çoxaldın.

Tapşırıq 2. Çoxbilmiş deyir ki, mətnə çoxlu əlamət bildirən söz işlənmişdir. Həmin sözləri tapıb aid olduqları sözlərlə birlikdə yazın. Özünüz də bunlara bənzər söz birləşmələri deyın.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Mətn üzərində iş prosesində, dərslikdəki 11-ci çalışma.

Cümlə və mətn qurmaq: Dərslikdə 3, 6-cı çalışma.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 1, 3, 6-cı çalışmalar.

Tərcümə üzrə işlər: mətnə seçilmiş parçalar üzrə.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Ağacları qorumaq, artırmaqla biz özümüzü qorumuş oluruq. “Əkiblər, yemişik, əkirik, yesinlər” atalar sözünün mənası müəllimin danışdığı rəvayətdə aydın ifadə olunub: insan yalnız özü haqqında düşünməməlidir, hər bir kəs özündən sonrakı nəsillər üçün də nəsə etməlidir. Yaşıllığı artırmaqlı, təbiətin qorunması üçün əlindən gələni etməlidir. Hər kəs heç olmasa birçə ağac əksə, ekologiyanın qorunması üçün bir addım atmış olur.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: “Təbiəti qorumaq borcumuzdur” başlıqlı mətn tərtib etmək və yazmaq tapşırılır.

DƏRS 50. TƏBİƏT DÜŞÜNÜR (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1	T.d.-1.1.1;
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2	H.b.-1.4.2;
3.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.1.1; 3.2.2.
4.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
5.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat.

Resurslar: Dərslik, müəllim üçün metodik vəsait, mənzərə şəkilləri, videoçarx, iş vərəqləri.

Motivasiya: Necə bilirsiniz, təbiət düşününə bilərmə?

Köməkçi sual: Düşünmək insanlara məxsus xüsusiyyətdir, yoxsa təbiətə?

Tədqiqat sualı: “Təbiət düşünür” cümləsinin mənasını necə başa düşmək lazımdır?

Tədqiqatın aparılması:

Dinləmə materialı:

XORUZUN NEÇƏ RƏNGİ VAR

Naidə yayda kəndə nənəsinin yanına getmişdi. O, kənddə günlərini çox şən və maraqlı keçirirdi. Gah meşəyə moruq yığmağa gedir, gah da bağda gəzir, ağaclara, gül-çiçəklərə tamaşa edirdi. Evdə olanda isə rəsm çəkməklə məşğul olurdu.

Naidənin çəkdiyi şəkillərin çoxu heyvan və quş şəkilləri idi. O, bu heyvanlarda və quşlarda gördüyü rəngləri bir-birindən ayırmağı bacarırdı.

Amma xoruz...

Asanlıqla çəkdiyi xoruzun şəklini rəngləməyə başlayanda Naidə çaşıb qalırdı. O gördü ki, xoruzun pipiyi al qırmızı, dimdiyi sarı, qıçları qəhvəyi, muncuq kimi xırda gözləri isə qaradır. Atlas kimi parıldayan qanadları, gün kimi işıq verən quyruğu vardır.

Naidə gördüklərini olduğu kimi də rəngləyirdi. Bütün rəngli karandaşları işə salırdı: qara, qəhvəyi, abı, yaşıl, qırmızı, narıncı, sarı... Amma nə qədər çalışırdısa, onun rənglədiyi xoruz şəkli canlı xoruzun yanında çox solğun görünürdü...

Müəllimlərin nəzərinə: Müəllim mətnin bu hissəsində şagirdlərə müraciət edir:

– Uşaqlar, görəsən, Naidənin çəkdiyi şəklin solğun görünməsinin səbəbi nə ilə bağlı idi?

Müəyyən cavablar alındıqdan sonra mətnin davamını danışmaq olar. Məqsəd təbiətin füsunkarlığına şagirdlərin diqqətini cəlb etmək, ona maraq oyatmaqdır.

Naidə bu sirrin səbəbini öyrənmək üçün xeyli fikirləşdi. Axırda o başa düşdü ki, xoruzun qanadlarındakı rənglərin sayı onun yeddi rəngli karandaşının sayından çoxdur. Amma bu rənglər nə qədərdir? Naidə bilmirdi...

– Uşaqlar, bəlkə, siz xoruzun qanadlarındakı rənglərin sayını bilməkdə Naidəyə kömək edəsiniz?

(Həbibə Zeynalova)

“Təbiət düşünür” şeirinin oxusu.

Şeirin ideyasının açılması və tədqiqat sualı ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 3, 4, 5, 6-cı çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Şeirə aid sözlük və söz ehtiyatı.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Dərslikdə 1, 7, 8-ci, vəsaitdəki 1-ci çalışmalar.

Çalışma 1. Oxuyun, “Ö” və “Ü” səslərini düzgün tələffüz edin. Təkrar olunan sözləri alt-alta yazın. Həmin sözlərdə kökün altından bir, şəkilçilərin altından iki xətt çəkin.

Gözəl xala ördəkləri Ömərdən gölə göndərdi. Ördəklər göldə göy ot gördülər. Ördəklər dövrə vurdular, göy otu göturdülər. Ömər ördəkləri çölə ötürdü. Özü gölə girdi. Gözəl xala ördəkləri və Öməri görmədi.

Göyün üzündə buludlar göründü. Ömər öyrəndiyi tapmacanı söyləyə-söyləyə ördəkləri gətirib həyatə ötürdü.

Havada süzər,
Quruda gəzər,
Su görəsə üzər,

Tapınız görək,
Bu, nədir? ♦♦♦♦

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi, cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Aşağıda verilmiş 2, 3-cü çalışmalar üzərində iş.

Çalışma 2. Güzgünün necə yarandığını və tarixini bilirsinizmi? Onda Çoxbilmişin məlumatını oxuyun. Boşluqların yerinə “güzgü” sözünün uyğun formalarını əlavə etməyi unutmayın.

İLK DƏFƏ GÜZGÜ NECƏ YARANIB?

Göl suyuna yaxından baxmısınız? Orda, yəqin ki, göyün və ağacların, yaxud da öz şəklinizi görmüsünüz. Qədim zamanlarda ■■■■■ üstü bərk sürtülmüş metaldan hazırlayırdılar. Həç kəs ■■■■■ yaranma tarixini deyə bilməz. Görəsən, ilk dəfə onun yaranmasına səbəb nə olub?

İlk dəfə ■■■■■ qədim Yunanıstanda, sonra Misirdə və Romada yaranıb. Əvvəllər ■■■■■ balaca düzəldib ciblərində gəzdirirdilər. Uşaq ilk dəfə öz əksini görəndə necə təəccüblənirsə, onlar da güzgü təzə çıxanda elə təəccüblənirdilər. Hətta ■■■■■ təzə yarananda adamlar onu ruh, ya da möcüzə hesab edirdilər. Hal-hazırda ■■■■■ üstünü şüşədən, arxasını isə metaldan düzəldirlər. Güzgünü şüşədən düzəltmək isə 1300-cü ildə ilk dəfə venesiyalıların ağına gəlib. Bu gün də ■■■■■ belə istifadə olunur.

Çalışma 3. Çoxbilmişin suallarına cavab verin və yadınızda qalanları yazın.

- 1) Güzgü ilk dəfə hansı ölkələrdə yaranıb?
- 2) Əvvəllər güzgü necə olurdu?
- 3) Güzgünü ilk dəfə şüşədən kimlər düzəltmişdi?
- 4) Hazırda necə güzgülərdən istifadə olunur?

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 2, 3, 4, 5, 6-cı çalışmalar.

Nəticə və ümumiləşdirmə: “Təbiət düşünür” cümləsi insanları bir daha təbiət haqqında düşünməyə səsləyir. Şair insanlara demək istəyir ki, siz düşünməli olduğunuz şeyləri cansız təbiət özü yoluna qoyub. Təbiətdə hər şey çox gözəldir, orada insana lazım olan hər şey vardır, tək insan bu nizamı pozmasın, özlərinə lazım olan şeyləri öz əlləri ilə məhv etməsinlər.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: “Təbiəti qorumaq borcumuzdur” başlıqlı mətnin tərtibi tapşırılır.

DƏRS 51. YAŞIL AYNA (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	T.d.-1.1.1;
2.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	1.1.5; 1.2.1;
3.	Kiçikhəcmlı mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	H.b.-1.4.2;
4.	Oxuduğu kiçikhəcmlı mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	
5.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, şəkillər.

Motivasiya: Göygölün şəkli göstərilir. Şagirdlərə müraciət olunur:

– Göygözü görmüşsünüzmü? Göygölün necə əmələ gəldiyini bilirsinizmi?

Köməkçi sual: Göygöl harada yerləşir?

Tədqiqat sualı: Göygözü güzgüyə, aynaya (şüşəyə) bənzətmək olarmı?

Tədqiqatın aparılması:

“Yaşıl ayna” mətninin oxusu (3.1.1. alt-standartı), məzmununun danışılması və qısaca yazılması.

Mətnin ideyasının açılması və tədqiqat sualı ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2-ci çalışmalar. Bu çalışmalar, həmçinin 3, 4-cü çalışmalar 2.2.3. alt-standartının reallaşdırılmasına istiqamətləndirilməlidir.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Şeirə aid sözlük və söz ehtiyatı, Dərslikdə 5, 6, 7, 8, 10-cu və vəsaitdə verilmiş 1-ci çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: dərslikdəki 10, 11-ci çalışmalar.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi, cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: dərslikdə 3, 4, 7-ci və vəsaitdəki 1-ci çalışmalar.

Çalışma 1. Mürəkkəb sözlər barədə Çoxbilmişin dediklərini yadınıza salın. Mətdəki mürəkkəb sözləri özünü seçib yazı bilərsinizmi? Bu sözlərin necə əmələ gəldiyini izah edin.

Çalışma 2. Azərbaycanda olan hansı qoruqların adlarını bilirsiniz? Qoruqlar nə üçün lazımdır? Bildiklərinizi danışın.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 3, 4, 8, 9, vəsaitdə verilmiş 2-ci çalışma.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Göygölün suyu o qədər durudur ki, onun kənarında duranda yaxındakı ağacların şəklini görmək olur. Ona görə də Göygölü yaşıl aynaya (güzgüyə) bənzədirlər.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərslikdəki mətnə aid yeni öyrənilmiş sözlərin cümlə içərisində işlədilməsi tapşırılır.

DƏRS 52. DİALOQ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	T.d.-1.1.5;
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.3.1;
3.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-1.4.2;
5.	Oxuduğu mətni tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	3.1.1; 3.2.2;
6.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	T.i.-2.2.1.

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat, rollu oyun.

Resurslar: Dərslik, dirrik və bostan bitkilərinin yetişdirilməsi ilə əlaqədar videoçarx, iş vərəqləri, şəkillər.

Motivasiya: Dirrik, bostan bitkilərinin, eləcə də ağac və kol şəkilləri asılır.

Köməkçi sual: Şəkildə gördüklərinizi bir sözlə necə adlandıra bilərsiniz? Yazda ən tez hansı ağaclar çiçəkləyir?

Tədqiqat sualı: Çoxbilmişlə Dənizin dialoqunda Çoxbilmiş heyvanların bütün növlərini birlikdə “heyvanlar aləmi” adlandırmışdı. Bəs bitkilərin hamısını birlikdə necə adlandırmaq olar?

Tədqiqatın aparılması:

“Dialoq”un rolları üzrə oxusu.

“Dialoq”un bir hissəsinin tədris dilinə tərcüməsi: Dərslikdəki 11-ci çalışma.

Dialoqun ideyasının açılması və tədqiqat sualı ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 3, 4, 5, 6, 7-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dialoqa aid sözlük və söz ehtiyatı, dərslikdəki 2, 3, 4, 5, 7, 9, 11, 12, 13-cü çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: dərslikdəki 12, 13-cü çalışmalar.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 2, 9, 10, aşağıda verilmiş 1, 2-ci çalışmalar.

Çalışma 1. Bağa qulluq edən insan necə adlanır? Bu insanların bağda gördüyü işlər barəsində danışın. Sonra danışdıqlarınızı bir neçə cümlə şəklində yazın.

Çalışma 2. Bir çox uşaqlar ağacların adlarını bilsələr də, onları yarpaqlarından tanıya bilmirlər. Siz necə, adlarını saydığınız meyvə ağaclarının yarpaqlarını tanıyırsınız? Müxtəlif ağacların yarpaqlarından ibarət herbari düzəldin və bu barədə danışın.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslərdə 5, 7, 8-ci çalışmalar.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Həyat bilgisindən öyrənmişik ki, bitkilərin hamısını birlikdə "bitkilər aləmi" adlanır. Çoxbilmişlə Dənizin dialoqu, eləcə də çalışmalar vasitəsilə meyvə və tərəvəzlərlə bağlı söz ehtiyatımız, bitkilərin faydası barədə təsəvvürlərimiz xeyli genişləndi.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə və debat əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnlə bağlı yeni öyrənilmiş sözlərin cümlə içərisində işlədilməsi, müxtəlif meyvə və tərəvəz şəkilləri çəkmək tapşırılır.

DƏRS 53. TƏBİİ SƏRVƏTLƏRİMİZ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.5;
2.	Kiçikhəcmli mətn qurur.	2.2.2.	3.2.2; 4.2.1.
3.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnin məzmununu danışır.	3.1.2.	
4.	Oxuduğu mətni tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	H.b.-1.4.2.
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
6.	Kiçikhəcmli mətn yazır.	4.1.3.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi.

Resurslar: Dərslək, müəllim üçün metodik vəsait, videoçarx, şəkillər.

Motivasiya: Şəkillər: Göygöl, meşə, neft buruqları, qazla yanan məşəl, hər hansı bir dağ, Damcılı bulağının şəkli asılır.

Qeyd: Bunları videoçarx şəklində də nümayiş etdirmək olar.

Köməkçi sual: Məşələri, çay və gölləri, dağları, qoruqları və s. sərvət hesab etmək olarmı?

Tədqiqat sualı: Vətənimiz Azərbaycan hansı təbii sərvətlərə malikdir?

Tədqiqatın aparılması:

Tədqiqata dərsləkdəki "Təbii sərvətlərimiz" mətninin müəllim tərəfindən dinləmə materialı kimi səsləndirilməsi ilə başlanır. Əvvəlcə müəllim şagirdləri diqqətlə dinləməyə dəvət edərək, 1.1.3 alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə mətni ifadəli və düzgün intonasiya ilə oxuyur. Sonra dinlənən mətnin hissələrə ayrılması və onlara ad verilməsi üzrə iş aparılır. Şagirdlər mətnin "Giriş" ("Ruh adlandırılan naməlum qüvvə", "Əsas hissə" ("Zəngin yataqlar"), "Nəticə" ("Qazdan əldə edilən gəlir") kimi hissələrdən ibarət olduğunu söyləyirlər. Dinləyib-anlama üzrə işlər yekunlaşdıqdan sonra oxu bacarığı üzrə işə keçilir.

"Təbii sərvətlərimiz" mətninin oxusu. Mətnin bir hissəsinin tədris dilinə tərcüməsi.

Mətnin mövzu və məzmununun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərsləkdəki 1,2, 3, 5, 12, 14-cü çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Mətnə aid sözlük və söz ehtiyatı, dərsləkdəki 6, 8, 9-cu çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Dərsləkdə 7, 10-cu çalışmalar.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərsləkdə 1, 2, 5,11, 12-ci çalışmalar.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərsləkdə 3,4, 5, 6, 11, 13-cü çalışmalar.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Vətənimiz Azərbaycan təbii sərvətlərlə zəngin bir ölkədir. Azərbaycan zəngin neft və qaz ehtiyatlarına malikdir. Bundan başqa Azərbaycanda qızıl, mis, alüminium, dəmir, gil mədənləri də fəaliyyət göstərir.

Qiymətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: "Yeraltı sərvətlərimiz" başlıqlı mətn tərtib etmək tapşırılır.

DƏRS 54. DÜNYAMIZI BƏZƏYƏK (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	T.d.-1.1.5;
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	H.b.-1.4.2;
3.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	3.1.1; 3.2.2;
4.	Oxuduğu mətni tədris dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi.

Resurslar: Dərslik, müəllim üçün metodik vəsait, şəkillər.

Motivasiya: Şəkillər: Bir neçə növ bənövşə şəkli asılır; Güzgünün qabağında bir oğlan səliqəli geyimdə köynəyinin yaxasını düzəldir, başqa bir şəkildə isə bir qız saçlarını darayır.

Köməkçi sual: Bəzəkli bənövşə görmüsünüzmü? Bəzənməyi sevirsinizmi?

Tədqiqat sualı: Dünyanı necə bəzəmək olar?

Tədqiqatın aparılması:

“Dünyamızı bəzəmək” şeirinin oxusu.

Tədris dilinə tərcümə: Dərslikdəki 6-cı çalışma.

Şeirin ideyasının açılması və tədqiqat sualı ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3, 6, 11-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Şeirə aid sözlük və söz ehtiyatı, dərslikdəki 4, 5, 6, 7, 8, 10-cu çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: oxu prosesində, 5, 10-cu çalışmalar.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi, cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 2, 3, 6, 11-ci çalışmalar.

Məlumatverici və izahedici materiallar: “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 3, 8, 9-cu çalışmalar.

Nəticə və ümumiləşdirmə: İnsan təbiətin bir parçası olduğunu unutmamalıdır. Təbiətdə hər şey çox gözəldir, orada insana lazım olan hər şey vardır. İnsanlar bu nizamı poza, özlərinə lazım olan şeyləri öz əlləri ilə məhv edə də bilərlər. Ancaq gözəl olan dünyanı daha da gözəlləşdirmək olar. Gəlin biz dünyanı gözəlləşdirənlərdən, onu bəzəyənlərdən olaq!

Qiyətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərslikdəki "Dünyamızı bəzəmək" şeirinin əzbərlənməsi və “Bənövşə, bəndə düşə” oyununun öyrənilməsi tapşırılır.

DƏRS 55. BƏNÖVŞƏ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	T.d.-1.1.5;
2.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	H.b.-1.4.2;
3.	Kiçikhəcmli mətn qurur.	2.2.2.	3.1.1, 3.2.2.
4.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
5.	Kiçikhəcmli mətn yazır.	4.1.3.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi.

Resurslar: Dərslik, şəkillər.

Motivasiya: Müxtəlif fəsilləri əks etdirən şəkillər asılır. Şəkillərdən birində kolun dibində balaca bənövşələr görünür. Uşaqlardan biri əyilib bənövşədən yığır. Əllərdə bənövşə görünür. Müəllim S.Vurğunun “Bahar şərqi” şeirini səsləndirir:

Günəş doğdu, yayıldı,
Yatan ellər ayıldı.
Açdı çiçəkli güllər,
Dilə gəldi bülbüllər.

Qar, çovğun gözdən itdi,
Dağlarda lələ bitdi.
Qanadlandı buludlar;
Yerdəki əlvən otlar

Cücərib boy atdılar,
Aləmə naz satdılar.
Artdı suların səsi,
Sevindirdi hər kəsi.

Köməkçi sual: Bu şeirdə söhbət hansı fəsildən gedir?

Tədqiqat sualı: Hansı fəsildə təbiət daha gözəl olur? Yaz gələndə ilk açan çiçək hansıdır?

Siz 2-ci sinifdə M.Dilbazinin "Açıl, bənövşə" şeirini öyrənmisiniz. Bu şeir kimin yanında qalıb? Müəllim şeirin bir parçasını xatırlada bilər:

Döşəyin torpaq,
Yorğanın xəzəl,
Oyan, ay gözəl!

Otlar cücərdi,
Bağlar göyərdi.
Hamıdan əzəl
Oyan, ay gözəl!

Açıl, bənövşə,
Yarpağın üstə
Şeh düşə-düşə.

Tədqiqatın aparılması:

Tədqiqat “Bənövşə” şeirinin oxusu ilə başlanır.

Tədris dilinə tərcümə: Dərslikdəki 9-cu çalışma.

Şeirin mövzu və məzmununun mənimsənilməsi, tədqiqat sualı ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3, 6-cı çalışmaları.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Şeirə və çalışma mətnlərinə aid sözlük.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Dərslikdəki 11, 12-ci çalışmaları.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 1, 2, 3, 6, 7-ci çalışmaları.

Məlumatverici və izahedici materiallar: “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 4, 5, 8-ci çalışma.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Ana təbiət bütün fəsillərdə gözəl olur. Hər fəslin öz gözəlliyi var: yazda təbiət canlanır, yayda və payızda meyvə-tərəvəz bol olur, qışda dağların başı ağappaq qarla örtülür. Yaz fəsli həm də çiçəkləri, gülləri ilə sevilir. Yazda ilk açan çiçək bənövşə olduğundan, həm də o, gözəl ətir saçdığından insanlar bu çiçəyi çox sevirlər.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, təqdimatlar, müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: “Ən çox sevdiyim fəsil” başlıqlı mətnin təkmilləşdirilməsi tapşırılır.

DƏRS 56. ÜMUMİLƏŞDİRİCİ DƏRS: YER KÜRƏMİZ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.	1.1.2.	T.d.-1.1.5;
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	1.2.1;
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.3.1;
4.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	3.2.2, 1.4.2.
5.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1;
6.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	
7.	Oxuduğu mətni tədris dilinə və əksinə tərcümə edir.	3.1.3.	
8.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
9.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	
10.	Kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub, inşa) yazır.	4.1.3.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi.

Resurslar: Dərslik, müəllim üçün metodik vəsait, iş vərəqləri, qlobus.

Motivasiya: Stolun üstünə qlobus qoyulur.

Köməkçi sual: Qlobus nəyi ifadə edir?

Beyin həmləsi.

Köməkçi sual:

Deyə bilərsinizmi, Yer kürəsinin nə qədər hissəsi quru, nə qədəri isə sudan ibarətdir? Eşitmisinizmi ki, buzlaqlar yavaş-yavaş əriyir, kainatda istiləşmə gedir? Görəsən, bunun qarşısını almaq olarmı?

Tədqiqat sualı:

Necə düşünürsünüz, biz ana təbiəti qorumasaq, o bizi qoruya biləcəkmi?

Tədqiqatın aparılması:

“Yer kürəmiz” şeirinin, “Sərçənin sədaqəti” mətninin oxusu. **"Sərçənin sədaqəti"** mətnindən dinləmə materialı kimi də istifadə oluna bilər.

Şeirin ideyasının açılması və tədqiqat sualı ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 5, 8, 9, 10-cu çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Şeirə aid sözlük və söz ehtiyatı, dərslikdəki 3, 4, 6, 7, 12-ci çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: dərslikdəki 1, 5, 12-ci çalışmalar.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə iş: dərslikdəki 6, 12-ci və vəsaitdəki 2-ci çalışmalar.

Çalışma 1. Aşağıda verilmiş bitki adları içərisindən kol bitkilərinin adlarını seçib dəftərinizə yazın. Həmin sözlərdən bir neçəsini cümlələrdə işlədin.

qarağat, palıd, qaragilə, gicikən, quzuqulagı, böyürtkən, söyüd, moruq, əzgil, çinar, zoğal, qoyungözü, sarıçiçək, yarpız, itburnu, cökə, yasəmən, qızılgül, kəklikotu, göyəm

Çalışma 2. Aşağıdakı sözlərin içərisindən mürəkkəb sözləri seçib yazın və cümlələrdə işlədin.

qarağat, palıd, qaragilə, gicikən, quzuqulagı, böyürtkən, söyüd, moruq, əzgil, çinar, zoğal, qoyungözü, sarıçiçək, yarpız, itburnu, cökə, yasəmən, qızılgül, kəklikotu, göyəm

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 2, 7, 8, 9-cu və vəsaitdəki 1, 2-ci çalışmalar.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 5, 9, 10, 11-ci çalışmalar.

Nəticə və ümumiləşdirmə:

Get-gedə ekoloji tarazlıq pozulur: dünyanın müxtəlif guşələrində min hektarlarla meşələr yanıb külə dönür, qırılır, çaylar quruyur, şirin su ehtiyatları azalır... Nəticəni şeirin son bəndi daha gözəl ümumiləşdirir:

Qiyətləndirmə oxu, yazı və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Yeni öyrənilmiş sözləri cümlələr içərisində işlətmək.

Əgər istəmiriksə,
Ağac kimi quruyaq.
Gərək göz bəbəyitək
Təbiəti qoruyaq.

VIII BÖLMƏ. NAĞIL – MAĞIL BİLMƏRƏM, BİLSƏM DƏ, SÖYLƏMƏRƏM...

DƏRS 57. AXI NECƏ DESİN Kİ... (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	T.d.-1.1.1;
2.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	3.2.2;
3.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	H.b.-3.1.1;
4.	Oxuduğu kiçikhəcmli şeirin məzmununu danışır.	3.1.2.	
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri.

Motivasiya: “Biri vardı, biri yoxdu” ifadəsi səslənəndə daha çox nə yada düşür?

Köməkçi sual: Necə düşünürsünüz, nağılları ancaq balaca uşaqlar sevirlər?

Beyin həmləsi.

Tədqiqat sualı: Nağıllar sizi əyləndirir, yoxsa düşündürür?

Tədqiqatın aparılması: “Axı necə desin ki...” şeirinin oxusu.

Şeirin mövzu və ideyasının açılması, məzmunun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9-cu çalışmaları.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Şeirə aid sözlük və söz ehtiyatı, dərslikdəki 10, 11, 12-ci, vəsaitdəki 1-ci çalışmaları.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: şeirin oxusu prosesində, vəsaitdəki 1, 2-ci çalışmaları.

Çalışma 1. Şeirdə narıncı rəngdə verilmiş sözləri dəftərinizə yazın. Hər birinin əksmənalı qarşılığını tapıb cümlələrdə işlədin. Həmin cümlələri tədris dilinə tərcümə edin.

Çalışma 2. Aşağıdakı sözlərə əvvəlcə saitlə, sonra isə samitlə başlayan sözlər əlavə edərək birləşmələr düzəldin və yazın. Birləşmələrdən bir neçəsini cümlələrdə işlədin.

çiçək, ürək, üzük, köynək, külək, çörək, ördək, ərik, tütək, ipək, pişik

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə iş: dərslikdəki 10, 12-ci və vəsaitdəki çalışmaları.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 2, 3, vəsaitdə verilmiş çalışmaları.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə “Çoxbilmişin sirri” başlıqlı məlumat, 6, 7, 8, 9-cu çalışmaları.

Nəticə və ümumiləşdirmə:

Nağılları oxuyarkən müxtəlif nağıl qəhrəmanları ilə tanış oluruq. Onlar həyatı öyrənməyə, yaxşını pisdən ayırmağa kömək edir. Bu isə insanı düşündürür.

Qiyətləndirmə oxu, yazı və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: “Göyçək Fatma” nağılını oxumaq, məzmununu danışmaq tapşırılır.

DƏRS 58, 59. ARILARIN QƏZƏBİ (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.5;
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	1.2.1;
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.3.1;
4.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	3.2.2;
5.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1;
6.	Oxuduğu nağılın məzmununu danışır.	3.1.2.	
7.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
8.	Oxumuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri.

Motivasiya: Rollu oyun: **1)** Uşaqlardan biri öz yerinə keçib oturarkən parta yoldaşını kobud şəkildə itələyir, ona kobud sözlərlə müraciət edir: Çəkil o yana, deyirəm sənə! Eşitmirsən, karsan?

Həmin səhnə canlandırılır, ancaq nəzakətlə müraciət edilir: Əziz, olar keçim yerimə?

Yerinə keçib oturanda təşəkkür edilir: “Çox sağ ol!” və ya “Bağışla, mane oldum!”, yaxud “Çox sağ ol, zəhmət verdin!”

2) Uşaqlardan biri yoldaşlarından birinin yanından keçərkən onu kobud şəkildə itələyir. Həmin uşaq dönüb baxarkən üzr istəmək əvəzinə, çox kobud davranır: “Nə var, nə baxırsan? Qorxdum səndən! Bəlkə, döyəsen məni?!”

Həmin səhnə canlandırılır, ancaq nəzakətlə müraciət edilir: Əziz, bağışla, bilmədən oldu, üzr istəyirəm. İncitmədim səni?

Köməkçi sual: Necə düşünürsünüz, gördüklərinizdən hansı uşağın hərəkəti xoşunuza gəldi? Uşaqların bu cür hərəkətləri nədən irəli gəlir?

Beyin həmləsi.

Tədqiqat sualı: Lovğalıq, özündən razılıq yaxşı keyfiyyətdir, yoxsa pis? Lovğa insanlara münasibətiniz necədir?

Tədqiqatın aparılması: Mövzu üzrə dərsin birinci saatında nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması, 2-ci saatında isə formalaşdırılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üzrə işlər aparılır.

“Arıların qəzəbi” nağılının oxusu. Əvvəlcə mətnin dinləmə materialı kimi müəllim tərəfindən oxusu və 1.1.3 alt-standartına uyğun bacarıqların inkişafı üzrə iş aparılır. Sonra isə oxu üzrə bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi həyata keçirilir.

Nağılın mövzu və ideyasının açılması, məzmunun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3, 4-cü çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Nağıla aid sözlük və söz ehtiyatı, dərslikdəki 9, 10, 11, 12-ci çalışmalar. Dərslikdəki 12-ci çalışmanın icrasında müəllim vəsaitdə verilmiş izahedici söz və ifadələrdən istifadə etməlidir.

Çalışma 1. Göy rəngdə verilmiş ifadələrin mənasını cümlədəki yerinə görə müəyyənləşdirməyə çalışın. Çoxbilmişin köməyindən istifadə edin. Çətinlik çəksəniz, müəllimə müraciət edin.

Çoxbilmişin köməyi: İşin olmasın – oynama, toxunma, dəymə; dəcəlliyi tutmuşdu – nadinclik, dəcəllik edirdi; kökündən qopsun – qırılsın, birdəfəlik yox olsun; məhəl qoymadı – saymadı, əhəmiyyət vermədi, qulaq asmadı, fikir vermədi; dağa döndü – böyüdü, şişdi, çox böyük oldu; üz qoydu – başladı; taqətdən düşüb – yorulub; dörd tərəfdən dövrəyə alıb – hər tərəfini kəsib; meydan oxuyurdun –

hədələyirdin, lovğalanırdın.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi üzrə iş mətnin oxusu prosesində diqqət mərkəzində saxlanılır.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə iş: nağılın məzmununun danışılması və yazılması prosesində həyata keçirilir.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 1, 2, 4, 6, 7-ci çalışmalar.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 5, 6, 7, 8-ci çalışmalar.

Tərcümə: Nağıldan bir hissənin tədris dilinə tərcüməsi.

2.1.1-alt standartı üzrə bacarıqların formalaşdırılması mətnin oxusu prosesi ilə yanaşı, həm də 5, 8-ci çalışmalar, 2.2.1-alt standartının reallaşdırılması isə xüsusilə 5, 6, 7, 8-ci çalışmalar üzrə işlərlə reallaşdırılır.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Lovğalıq, özündən razılıq, özünü başqalarından üstün tutmaq yaxşı xasiyyət deyil. Belə insanlar heç kəsi və heç nəyi bəyənmişlər. Bu da onların hamıdan uzaqlaşması ilə nəticələnir.

Qiymətləndirmə oxu, yazı və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərsin birinci saatında yeni öyrənilən sözləri işlətməklə cümlələr qurmaq, ikinci saatında isə nəzakətli sözlərdən istifadə etməklə kiçik bir dialoq qurmaq tapşırılır.

DƏRS 60, 61. ALMA (1-ci və 2-ci saatlar)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.5;
2.	Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.	2.1.1.	1.2.1;
3.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	3.3.1;
4.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	H.b.-3.1.1;
5.	Oxuduğu nağılın məzmununu danışır.	3.1.2.	
6.	Oxuduğu mətni tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
7.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun, debat.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri.

Motivasiya: Yadıınıza salın: nə vaxtsa ağıllı məsləhətə, sözə qulaq asmayıb, sonradan peşman olduğunuz bir hadisə olubmu?

Köməkçi sual: Qrup daxilində müəyyən mövzularda müzakirə apararkən yoldaşlarınızdan hansınınsa sizdən daha ağıllı fikir söylədiyini bildiyiniz halda, tərslik edib öz variantınızın üstündə durduğunuz hallar çox olur?

Beyin həmləsi.

Tədqiqat sualı: “Ağıl ağıldan üstün olar” və “Acıqlı başda ağıl olmaz” atalar sözlərini necə başa düşmək lazımdır?

Tədqiqatın aparılması: Mövzu üzrə dərsin birinci saatında nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri üzrə bacarıqların formalaşdırılması, 2-ci saatında isə formalaşdırılmış bacarıqların möhkəmləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üzrə işlər aparılır.

“Alma” nağılının oxusu.

Nağılın mövzu və ideyasının açılması, məzmunun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3, 4-cü çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Nağıla aid sözlük və söz ehtiyatı, dərslikdəki 5, 6, 10-cu və vəsaitdə verilmiş 1-ci çalışmalar.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə iş: Dərslikdəki 6, 7, vəsaitdəki 3-cü çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Mətnin oxusu prosesində, vəsaitdəki 1, 2-ci çalışmalar.

Çalışma 1. Aşağıdakı sözlərin qarşılığını tədris dilində deyin, bir neçəsini cümlələrdə işlədin.

Fısıltı, cırıltı, qurultu, cıkkıltı, civilti, xorultu, çıqqıltı, sırıltı, gurultu, viyıltı, şaqqıltı, guppultu, vızıltı, qıjıltı, donqultu, mırıltı, qaqqıltı, pıqqıltı, parıltı, pıçıltı, zoqqultu, nərilti, ufultu

Çalışma 2. Uyğun hərfləri qoyub sözləri köçürün.

sancma(q, x), doda(q, x), xa(h, y) iş, qula(q, x), acı(x, q) lı, do (o, v) şan, baş(d, l)amaq, əlbət(t, d) ə, fikir(l, r) əşmək, hop(b, p) anmaq, do(k, q) quz, sək(k, g) iz, dör(t, d), i(y, g) nə, bənö(v, y)şə

Çalışma 3. Hərəkət bildirən sözləri oxuyun və tərcümə edin. Hər birinin qarşısında suallara verilən cavabları yazın. Sonra onları oxşar əlamətlərinə görə qruplaşdırın.

NÜMUNƏ: Fısıldayır – nə?

– İlan, kirpi, tısbağa, ...

Cırıldayır – nə?

– Cırcırma, qapı, döşəmə, ağac,...

Qarıldayır – nə?

Quruldayır – nə?

Cıkkıldayır – nə?

Civildəyir – nə?

Miyoldayır – nə?

Xoruldayır – nə?

Çıqqıldayır – nə?

Şırıldayır – nə?

Guruldayır – nə?

Viyıldayır – nə?

Şaqqıldayır – nə?

Guppuldayır – nə?

Vızıldayır – nə?

Qıjıldayır – nə?

Vaqqıldayır – nə?

Donquldanır – nə?

Mırıldayır – nə?

Qaqqıldayır – nə?

Pıqqıldayır – nə?

Ulayır – nə?

Nərildəyir – nə?

Ufuldayır – kim?

Zoqquldayır – nə?

İnildəyir – kim?, nə?

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 2, 3, 9, 13-cü çalışmalar.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 4, 8, 9, 10, 11, 12-ci

Məlumatverici material: Dərslikdəki “Çoxbilmiş öyrədir” rubrikası.

Tərcümə: Nağıldan bir hissə.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Qəbul etmək lazımdır ki, hamının ağılı eyni səviyyədə olmur. Bu və ya digər bir məsələ ilə əlaqədar ətrafımızda bizdən ağıllı söz söyləyən insanlar ola bilər. Ağıllı adam ağıllı sözə qulaq asmağı bacarandır. Tərslik edib lüzumsuz yerə öz qərarının üstündə durmaq əvəzinə, kompromis qərarlar qəbul etməyi bacarmaq lazımdır.

Qiymətləndirmə oxu, yazı və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərsin birinci saatında sözlüyə aid cümlələr qurmaq, ikinci saatında isə nəzakətli sözlərdən istifadə etməklə kiçik dialoq qurmaq tapşırılır.

DƏRS 62. İKİ QARDAŞ (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	T.d.-1.1.5;
2.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1;
3.	Oxuduğu kiçikhəcmli nağılın məzmununu danışır.	3.1.2.	
4.	Oxuduğu mətni tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
6.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, debat.

Resurslar: Dərslik, "Hacı Qara" (2002) filmindən hazırlanmış videoçarx.

Motivasiya: Bəlkə, eşitmişsiniz, kimlərə “Hacı qara” deyilir?

Müəllim aşağıdakı nağılı danışır:

Biri vardı, biri yoxdu, bir xəsis ağa vardı. O, Allahın var günü öz muzdurlarına yeməkdən əvvəl bir dolu cam su içirdi:

– “Su içsələr, çox yeməzlər”, – deyə düşünürdü.

Amma bir muzdur bir dəfə su dolu parçı başına çəkdi və üstəlik də birini doldurub yanına qoydu.

– Nə çox su içirsən?–Ağa xəbər aldı.

– Qoy qarnım yekəlsin, yeməyi çox yeyim.

“Aha!”– deyə xəsis ağa düşündü. – Ona görə mənim muzdurlarım çox yeyir ki, çox su içirlər”.

O gündən xəsis ağa muzdurları su içməyə məcbur etmədi.

Qeyd. Müəllim M.F.Axundovun eyniadlı əsəri əsasında çəkilmiş "Hacı Qara" filminin 9, 20, 65-ci dəqiqələrindən yığılmış videoçarxı nümayiş etdirməklə də mövzuya başlaya bilər.

Köməkçi sual: Necə adamları xəsis hesab edirsiniz?

Tədqiqat sualı: Adamlar niyə xəsis olurlar? Xəsisliyi necə bir xüsusiyyət hesab edirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: “İki qardaş” nağılının oxusu.

“İki qardaş” nağılının tədris dilinə tərcüməsi.

Nağılın mövzu və ideyasının açılması, məzmunun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3, 6, 11, 12-ci çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 7, 8, 9, 10, 13-cü və vəsaitdəki 1, 2-ci çalışmalar.

Çalışma 1. Nağılda çəhrayı rəngdə verilmiş sözlərin bir-birinə münasibətini müəyyənləşdirin, misalların sayını artırın.

Çalışma 2. “Varlı” sözünü aşağıdakılardan hansı ilə əvəz etmək olmaz?

- a) ciddi b) dövlətli c) zəngin

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə iş: Dərslikdəki 13-cü çalışma.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 1, 3, vəsaitdəki 3-cü çalışma.

Çalışma 3. Qardaşınız, yaxud bacınız sizdən kasıb olsaydı, siz nə edərdiniz? Fikirlərinizi bir neçə cümlə ilə ifadə edin.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 2, 4, 5, 12-ci çalışmalar.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Bəzi insanlar gecə-gündüz ancaq varlarını artırmaq haqqında düşünürlər. Onlar var-dövlətlərindən nəinki başqalarına pay verir, heç öz yaxınlarına, bəzən hətta özlərinə belə qıymırlar. Xalq arasında bu cür insanlara “Hacı Qara” deyirlər. Xəsislik yaxşı xüsusiyyət deyil.

Qiyətləndirmə oxu, yazı, müzakirə və debat əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Dərslikdəki yeni sözlüyə aid cümlələr qurmaq.

DƏRS 63. DOVŞAN VƏ TISBAĞA (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası inteqrasiya
1.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	T.d.-1.1.5;
2.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	H.b.-3.1.1;
3.	Oxuduğu kiçikhəcmli nağılın məzmununu danışır.	3.1.2.	T.i.-2.2.1.
4.	Oxuduğu mətni tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
5.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
6.	Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.	4.1.2.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, şəkillər.

Motivasiya: Dovşan, tülkü və tısbağa şəkilləri asılır.

Köməkçi sual: Tülküyə aid olan əlamət hansıdır? Bəs dovşan deyərkən hansı əlamət gözümlərin qabağına gəlir?

Beyin həmləsi.

Tədqiqat sualı: Dovşan qaçmaqda tısbağaya uduza bilərmə?

Tədqiqatın aparılması:

“Dovşan və tısbağa” nağılının oxusu.

“Dovşan və tısbağa” nağılının tədris dilinə tərcüməsi.

Nağılın mövzu və ideyasının açılması, məzmununun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 2, 3, 4-cü çalışmaları.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Nağıla aid sözlük və söz ehtiyatı, Dərslikdəki 5, 6, 7, 8, 9, 10-cu çalışmaları.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: Mətnin oxusu prosesində və dərslikdəki 11-ci çalışma əsasında.

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə iş: vəsaitdəki 1-ci çalışma.

Çalışma 1. Lazım olan sözü artıraraq cümlələri tamamlayın. Çoxbilmiş deyir ki, diqqətli olsanız, artırdığınız sözün çoxmənalı olduğunu özünüz müəyyən edə bilərsiniz.

1) Gülçöhrə rəfiqələri ilə birlikdə sinifdən ■■■■■ .

2) Çingiz tut yemək üçün ağaca ■■■■■ .

3) Atam nərdivanla evin damına ■■■■■ .

4) 77-dən 17 ■■■■■ 60 qalar.

5) Yağış kəsdi, gün ■■■■■ .

6) “Molla Nəsrəddin” jurnalı 1906-cı ildə çapdan ■■■■■ .

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 1, 2, 3, 4-cü çalışmaları.

Məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı: Dərslikdə 1, 3, 4 və vəsaitdəki 2-ci çalışmaları.

Çalışma 2. Şeiri oxuyun, nağıldakı tısbağa ilə çanaqlı bağanı müqayisə edin.

ÇANAQLI BAĞA

Yol kənarında bir daş,

Yeridi yavaş-yavaş.

Demə, çanaqlı bağa,

Səhər gedirmiş bağa,

Lap yuxlaya-yuxlaya.

Dedim: Sonra yatarsan,

Belə getsən, bir aya,

Gedib bağa çatarsan.

X.Əlibəyli

Məlumatverici: Dərslikdəki 8-ci, vəsaitdəki 3-cü çalışma.

Çalışma 3. “Dava yorğan davasıdır” məsəlini eşitmisinizmi? Çoxbilmiş deyir ki, bu, Molla Nəsrəddinin başına gələn bir əhvalatla bağlıdır. Bu hansı əhvalatdır? Müəllimin köməyi ilə tapın, oxuyun və məsəlin necə yarandığını bilməyənlərə də danışın.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Lovğalıq insana məqsədinə çatmağa imkan vermir. Odur ki, yeyin ayaqlar da gopçulara kömək edə bilmir.

Qiymətləndirmə oxu, yazı və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: “Dava yorğan davasıdır” məsəli haqqında olan rəvayəti tapıb oxumaq.

“Tısbağa və dovşanın yarışı” mövzusunda şəkil çəkmək.

MOLLANIN YORĞANI

Gecələrin birində Mollanın evinin qabağında dava düşür. Molla səssə yuxudan oyanır. Yorğanı çiyninə atıb çıxır ki, görsün nə olub. Kimsə elə o saat yorğanı onun çiynindən götürür. Qaranlıq olduğu üçün Molla yorğanı götürəni görmür. Ora yorğan, bura yorğan, bir də baxır ki, səs-səmir də kəsildi. Savaşanlar elə bil ki, Mollanı gözləyirmişlər. Küçədə heç kəs qalmadı. Molla soyuqdan titrəyə-titrəyə evə qayıdır. Arvadı soruşur:

– A kişi, dava nəyin üstündə idi?

Molla deyir:

– Başa düşmədim. Deyəsən, bizim yorğanın üstündə imiş. Yorğanı apardılar, dava da qurtardı.

DƏRS 64. YEKUNLAŞDIRICI DƏRS: QARI VƏ BUZOV (1 saat)

sıra	Təlim nəticələri	Alt-standartlar	Fənlərarası integrasiya
1.	Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.	1.1.3.	T.d.-1.1.5;
2.	Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.	2.1.2.	1.2.1;
3.	Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.	2.2.1.	3.3.1;
4.	Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.	2.2.3.	H.b.-3.1.1;
5.	Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.	3.1.1.	3.2.2.
6.	Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.	3.1.2.	
7.	Oxuduğu mətni tədris dilinə tərcümə edir.	3.1.3.	
8.	Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.	4.1.1.	
9.	Kiçikhəcmli məktub yazır.	4.1.3.	

Dərsin tipi: İnduktiv.

Dərsin forması: Bütün siniflə, qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Müzakirə, beyin həmləsi, rollu oyun.

Resurslar: Dərslik, iş vərəqləri, şəkillər.

Motivasiya: Lövhədən çoxlu şəkillər asılır: Qadınlar çörək sexində çörək bişirirlər; Zəhmətkeşlər tarlada tərəvəz yığırlar; Neft buruqları və orda çalışan insanlar; İnsan kompüterin arxasında oturub işləyir; İnsan beynəlxalq konfransda; Səhnədə ansambl, rəqqasələr rəqs edirlər; Müəllim sinifdə dərs keçir və s.

Köməkçi sual:

Çoxbilmiş deyir ki, bütün şəkilləri bir anlıq insanlarsız təsəvvür edin. Bu işləri insandan başqa, kim görə bilərdi?

Beyin həmləsi.

Tədqiqat sualı:

Dünyada ən güclü varlıq niyə insan hesab olunur? Özünüzü güclü hesab edirsinizmi? Necə düşünürsünüz, bu dərs ilində Azərbaycan dilini öyrənərkən öz gücünüzü göstərə bildinizmi? Qarşıya qoyulan məqsədlərə yaxınlaşırsınızmi?

Tədqiqatın aparılması: “Qarı və buzov” nağılının oxusu.

Nağılın mövzu və ideyasının açılması, məzmununun mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 1, 2, 3-cü çalışmalar.

Dilin lüğət tərkibinin mənimsənilməsi üzrə işlər: Dərslikdəki 4, 5, 6, 7, 8-ci və vəsaitdəki 5, 6, 7-ci çalışmalar.

Orfoqrafik və orfoepik bacarıqların təkmilləşdirilməsə üzrə iş: vəsaitdəki 1, 2, 4-cü çalışmalar.

Çalışma 1. Çoxbilmiş istəyir ki, düzgün tələffüz bacarıqlarınızı gözəl şairimiz Nəbi Xəzrinin “İnciyər” şeirini oxuyaraq nümayiş etdirəsiniz. Buyurun, özünüzü göstərin! Ancaq şairin istəklərini də nəzərə almağı unutmayın!

İNCİYƏR

Gülü asta* üzməsək,
Budaq* bizdən inciyər.
Yayı aranda qalsaq*,
Yaylaq* bizdən inciyər.

Dağlara yol seçməsək,
Çəmənlərdən* keçməsək,
Sərin sudan içməsək,
Bulaq* bizdən inciyər.

Heyvaya bax, nara bax,
Nə gözəldir bağça*, bağ,
Bir şitil basdırmasaq*,
Torpaq* bizdən inciyər.

Nəbi Xəzri

Çalışma 2. Şeirdə üzərində ulduz işarəsi qoyulmuş sözləri dəftərinizə köçürün, hər birinin qarşısında düzgün tələffüzünü yazın.

Çalışma 3. Çayın necə yarandığını bilirsinizmi? Oxuyun, öyrənin və tədris dilinə tərcümə edin.

ÇAY NECƏ YARANIB?

Elə içkilər* **var** ki, onlar neçə-neçə **min** illər bundan **qabaq** yaranıb. Onlardan bəziləri indiyə qədər sevilə-sevilə **içilir**. Belə bitkilərdən* biri də çaydır.

Çinlilər* çayı dörd min il bundan **qabaq** tanımış və onun qədrini bilə-bilə əkib becərmişlər. Əsasən çay ticarəti ilə məşğul olmağa başladıqdan **sonra** Çin inkişaf etməyə başladı, böyük* və inkişaf etmiş bir **dövlətə** çevrildi. Çinlilər **çay** kolunu Hindistandan gətirib öz vətənlərində əkdilər. Sonra isə Hindistanda və Seylonda çay plantasiyaları salındı və çay ölkəsinə **böyük** gəlir gətirdi.

Çay kolunun iki növü mövcuddur. Çindəki çay kolunun hündürlüyü* bir metrdir. Hindistandakı* çay kolunu isə kəsməyəndə onun hündürlüyü 6 metrə çatır.

Çalışma 4. Mətn əsasında imla yazın, sonra kitabla yoxlayın.

Çalışma 5. Çoxbilmiş deyir ki, mətndə qırmızı rəngdə verilmiş sözlərin hər biri ilə eynilik təşkil edən, ancaq tamamilə fərqli mənə bildirən sözlərin necə adlandırıldığını dostlarımız bilirlər. Həmin sözlərin mənalarını izah edin.

Çalışma 6. Uşaqlar, Çoxbilmiş deyir ki, bəzi sözlərin üzərində niyə ulduz işarəsi qoyduğumu dostlarım çox gözəl bilir. Bu sözlərin hansı şəkilçilərlə düzəldiyini izah edin ki, bilməyənlər də öyrənsinlər.

Çalışma 7. Uşaqlar, Çoxbilmiş göy rəngdə verilmiş sözlərin hər birinə iki əksmənalı söz deyə bilər. Həmin sözləri siz də bilirsiniz. Tez söyləyin ki, dostunuz inansın!

Dilin qrammatik quruluşunun dərk edilməsi üzrə iş: Dərslikdə 4, 7, vəsaitdəki 6, 8-ci çalışmalar.

Cümlə və mətn qurmaq üzrə iş: Dərslikdə 8, 9, vəsaitdəki 8-ci çalışmalar.

Çalışma 8. Buraxılmış sözləri artıraraq cümlələri köçürün. Əlavə etdiyiniz sözlərin hansı mənada işləndiyini izah etməyə çalışın.

- 1) Qələm Nigarın əlindən .
- 2) Nigarın gözüne işıq .
- 3) Yavaş-yavaş Nigarın qızdırması .
- 4) Ağacın kölgəsi yerə .
- 5) Tülkü tələyə .

Məlumatverici material: vəsaitdəki 3-cü çalışma.

Tərcümə: Nağıldan bir hissə.

Nəticə və ümumiləşdirmə:

İnsan şəhərlər, kəndlər salır, yollar çəkir, məktəblər, xəstəxanalar açır, susuz yerlərə kanallarla su aparır, kosmosa uçar, yerin altından neft, qaz, kömür çıxarır, ağac əkir, elmi kəşflər edir... Bütün bunlar insan üçündür, onları yaradan da insandır. Dünyadakı heç bir canlı insanın əvəzinə, bunları edə bilməz.

4-cü sinfdə Çoxbilmişin sayəsində Azərbaycan dilinə bələdliyimiz bir az da artdı: lüğət ehtiyatımızı genişləndirdik, düzgün tələffüz, yazı və oxu bacarıqlarımızı xeyli inkişaf etdirdik və təkmilləşdirdik, dilin qrammatik quruluşu ilə praktik tanışlığımız davam edir. Bu, bir insan kimi, bizim gücümüzü göstərir.

Qiymətləndirmə oxu, yazı və müzakirə əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: Azərbaycan dilində müəllimin təklif etdiyi sinifdən xaric oxu.

NİTQ ETİKETLƏRİ

Tanışlıq

- Sizinlə tanış olmağıma çox şadam.
- İcazə verin, sizə ... təqdim edirəm. (– Tanış olun, bu ...)
- Mən sizinlə (səninlə) tanış olmaq istəyirəm. (– Gəl(-in) tanış olaq.)
- Tanış olmağımıza çox şadam.
- Biz artıq tanışıq! (– Biz rastlaşmışıq.)
- Mən sizi tanıyıram. (– Siz məni tanımadınız?)
- Siz məni tanıyırsınız?
- Mən sizi harada isə görmüşəm. (– Sizin sifətiniz mənə tanış gəlir.)
- Mən sizin haqqınızda eşitmişəm.
- Buyurun, tanış olun, bu mənim böyük qardaşım Əkbərdir.
- Siz haradan gəlmisiniz? (– Siz Bakıda ilk dəfəsiniz?)
- İcazə verin, özümü təqdim edirəm! Səfərov Həbib.
- Siz də bu kupədə gedirsiniz?
- Bəli.
- Tanış olaq, Ofeliya.
- Çox gözəl! Nərinə. (– Çox xoşdur! – Çox şadam!)

Dil bilmə

- Siz türkcə (fransızca, gürcücə...) danışırıdınız mı?
- Aranızda rus (ingilis...) dilini bilən varmı?
- Mən rus (ingilis, gürcü, fransız...) dilini öyrənirəm.
- Mən rusca (fransızca, gürcücə...) danışmağı (oxumağı, yazmağı) öyrənmək istəyirəm.
- Siz məni başa düşürsünüz?
- Mən sizi başa düşürəm. (– Mən sizi başa düşürəm.)
- Zəhmət olmasa, bir də təkrar edin.
- Mən sizi yaxşı başa düşürəm, ancaq danışmaqda çətinlik çəkirəm.
- Bu sözün mənası nədir?
- Türkcə (fransızca, gürcücə...) bunu necə demək lazımdır?
- Bu sözü necə düzgün tələffüz etmək olar?
- Rusca (ingiliscə, almanca...) buna nə deyirlər.
- Bunu necə tərcümə etmək lazımdır?
- Xahiş edirəm, bu haqda ətraflı danışın.
- Siz rusca (ingiliscə, fransızca, gürcücə...) danışırıdınız mı?
- Siz məni başa düşürsünüzmü?
- Xahiş edirəm, nə dediyinizi bir də təkrar edin.

Ailə. Yaş

- Sizin neçə yaşınız var?
- Siz necənci ildə (nə vaxt) anadan olmusunuz?
- Biz yaşıdıq.
- Mən sizdən üç yaş böyüyəm (cavanam).
- Sizin ad gününüz nə vaxtdır?
- Mənim ad günüm martın 8-dir.
- Qohumlarınız çoxdur mu?

Müraciət formaları

- Zəhmət olmasa, ... (– Bağışlayın, bilmək istərdim...)
- İcazə verin, sizə ... təqdim edirəm.
- İcazə verin, mən deyim ...

- Bağışlayın! (– Bir dəqiqə!)
- Qulaq asın! (– Bura baxın.)
- Deyə bilərsinizmi ki, saat neçədir?
- Vəqif, bu gün boşsanmı?
- Bəli, mən bu gün boşam.
- Xeyr, mən bu gün (məşğulam) məşğul deyiləm.
- İdris, mənə məsələni həll etməyə kömək et.
- Ömər! Lövhənin qarşısına keçin və məsələni həll edin.
- Nənə, oturun. Bu yer boşdur.

Görüşmə. Vidalaşma

- İşin-gücün (– Necə getdiniz?)
- Xudahafız! Sağ ol(un)! (– Gecəniz xeyrə qalsın!)
- Yeni (gələn) görüşə qədər!
- Hamıya salam deyin.
- Sağlıqla qalın! (– Hələlik, sağ ol(un).)
- Nə yenilik var? (– Nə xəbər var?)
- Nə xoş təsadüfdür! (– Bu sənsənmi?)
- Sizi (səni) burada görəcəyimi gözləməyirdim.
- Neçə vaxtdır sizi (səni) görmürəm.
- Mən gecikməmişəm ki? (– Siz çoxdanmı gözləyirsiniz?)
- Siz vaxtında gəlmisiniz.
- İcazə verin, vidalaşaq. (– Biz bir daha görüşəcəyik)
- Bizi unutmayın!
- Gecdir. (– Getmək lazımdır.)
- Ayrılmaq vaxtı çatmışdır.
- Artıq getmək vaxtıdır. (– Mən getməliyəm.)
- Sizinlə söhbət etmək çox xoş idi.
- Görüşümüzdən çox razı qaldım. (– Vaxtımız çox yaxşı keçdi.)
- Vaxtınızı aldığım üçün məni bağışlayın.
- Özünüzü necə hiss edirsiniz?
- Təşəkkür edirəm. Çox gözəl.
- Ailəniz necədir?
- Sağ olun, hər şey yaxşıdır. Sizə salam göndərilər. Sağ olun.
- Qatarın yola düşməyinə on dəqiqə qalır. Sizə yaxşı yol.
- Sevda, axır ki, səni gördüm. Harada itib batmısan? Neçə vaxtdır görüşürük!

Dəvət

- Buyurun, içəri keçin (soyunun, əyləşin)
- İcazə verin, sizi kinoya (teatra, muzeyə, restorana, rəqsə) dəvət edirəm.
- Axşamı bizimlə keçirmək istərsinizmi? (– Mən sizi (səni) ... dəvət edə bilərəmmi?)
- Sizi (səni) dəvət etmək olarmı (olmazmı)?
- Mənimlə razısınız mı?
- Yaxşı olar ki, muzeyə gedək.
- Sabah (axşam, bazar günü) bizə qonaq gəlin.
- Sizin dəvətinizi məmnuniyyətlə qəbul edirəm.
- İcazə verin, ünvanınızı və telefonunuzu götürüm (yazım).
- İcazə verin, Sizi yola salım.
- Siz çox diqqətlisiniz.
- Mən Sizi şənbə günü tamaşaya baxmağa dəvət etmək istəyirəm.

- Məmnuniyyətlə. Sağ olun.
- Saat 5-də kinoya gedəkmi?
- Bir qədər gec olarmı? Saat 5-də mən məşğulam. .
- Onda saat 7-də. Danışdıq.
- Gəlin məşəyə gedək!
- Bilirsən, mən yəqin ki, gedə bilməyəcəyəm, mənim təcili işim var.
- Bəs sabah axşam Siz nə edirsiniz?
- Yox, yaxşısı budur ki, sabah axşam Siz bizə qonaq gəlin.
- Sizin dəvətinizi məmnuniyyətlə qəbul edirəm. İcazə verin Sizin ünvanı və telefon nömrəsini yazım.
- Sizi ötürümmü?
- Sağ olun, lazım deyil.

Arzu. Xahiş

- Siz nə istəyirsiniz (arzulayırsınız)?
- Mən sirkə getmək istəyirəm.
- Mən istərdim ki, ... yadigar üçün bir şey alım.
- Otağa girməyə (keçməyə) icazə verirsinizmi?
- Rica edirəm, götürün (verin).
- Lütfən göstərin (örtün, açın, dayanın, yaddan çıxartmayın, yazın, gözləyin, zəng eləyin, kömək eləyin)
- Olarmı ... (keçim, içəri girim).
- Xahiş edirəm, qapını (pəncərəni) açın (bağlayın).
- Zəhmət olmasa, mənə kömək edin.
- Mən “Koroğlu” operasına baxmaq istəyirəm.
- Zəhmət olmasa ... , kitabı bura verin. (öz işinizi göstərin; bir də izah edin; məni gözləyin; qardaşımı telefona çağırın; bir qədər gec zəng edin; məsələni həll etməyə kömək edin.)
- Sizin kitabınıza baxmaq olarmı? (– İcazə verin, sizin kitabınıza baxım.)
- Zəhmət olmasa işiği söndürün. Artıq gecdir, yatmaq vaxtıdır.
- Xahiş edirəm, yavaş-yavaş danışın. Mən Sizi pis başa düşürəm.
- Xahiş edirəm, bərkdən danışasınız. Mən Sizi pis eşidirəm.
- Xahiş edirəm, pəncərəni örtün.
- Bura küləklidir (Mənə soyuq olur. Mən soyuqlamışam).

Razılıq. Təşəkkür

- Diqqətinizə (köməyinizə, xoş qəbulunuza, məsləhətinizə, hədiyyənizə) görə çox sağ olun.
- Mən Sizdən (səndən) çox razıyam ki, ...
- İcazə verin, Sizə təşəkkurumu bildirim.
- Mən sizin üçün yeni lüğət almışam.
- Mən sizdən çox razıyam.
- Dəyməz. Mənim yerimə kim olsaydı, belə hərəkət edərdi.
- Bilsəydiniz, mən Sizə necə minnətdaram?!
- Nə danışırısan, boş şeydir!
- Ola bilsin, bəlkə. (– Çətin ola bilsin, çətin ki...)
- Güman etmirəm. (– Qorxuram ki, ...)
- Sabah hava necə olacaqdır?
- Deyəsən (yəqin ki), 10°-yə yaxın isti gözlənilir.
- Qorxuram ki, soyuq olacaq.

İMLA YAZI ÜÇÜN MƏTNLƏR

Balaca Rəna

Qapıdan bayıra çıxanda Rəna kənarda qara bir itin sərilib yatdığını gördü. İt balaca olduğu üçün Rəna ondan qorxmadı. İtə yaxınlaşdı. İtin yatıb-yatmadığını öyrənmək istədi. Əlindəki yaş papağın suyunu onun üstünə sıxdı. İt bundan hirsələndi. Dişlərini qıcayıb qıza hüddü. Rəna qorxub qaçdı. İt də onun dalınca yüyürdü. Rəna gizlənməyə yer axtarırdı. Elə bir yer də yox idi. Axırda divar dibində qoyulmuş qutunun dalına girib gizləndi. İt daha onun dalınca gəlmədi. Yol ilə gedənlərdən biri iti qovmuşdu. Rəna isə hələ qutunun dalında oturub qorxusundan əsirdi. *(X.Hasilovadan)*

Cəmilə

Bu gün anası saat üçdə Bakıda olmalı idi. Cəmilə dərslərini hazırlayıb təyyarə meydanına getdi. O, üçüncü sinifdə oxuyurdu. Dəmir çəpərin arxasından yerə enən təyyarələrə göz qoyurdu. Yenicə meydançaya enmiş bir təyyarənin qapısı açıldı. Pillələrin üstündə sürməyi kostyumlu bir qadın göründü. Bu, Cəmilənin anası idi. Anasının çoxlu xarici qonaqlarla gəldiyini görcək qız sevindi. Onların içərisində afrikalı da, hindli də, ərəb də vardı. Qadınlardan birinin yanı ilə balaca bir qız gedirdi. Bu, balaca ərəb qızı idi. *(X.Hasilovadan)*

Bu nə göz yaşlarıdır

Sahab dayanacaqda maşından düşüb gözlərini uzanan rəlslərə zillədi.

Bir azdan ağacların arasından tramvay özü də göründü. Əvvəlki zəng səsləri, çarxların xırıltısı... Tramvay düz onun qabağında dayandı. Sahab dəstəkdən yapışib, çox çətinliklə yuxarı qalxdı. İçəridə cəmi beş-altı sənişin vardı. Ancaq keçib oturmadı. Elə oradaca, tamburda sürücünün yanında durdu. Nəzərləri həsrətlə sürücünün əllərinə zillənib qaldı. Nə qədər belə qaldığını özü də bilmədi. Bayaqdan bəri zümzümə edən gənc sürücü qocanın tamburda durduğunu görüb:

– Əmican, – dedi, – boş yer çoxdur, keçin oturun.

– Yerim yaxşıdır, bala. Burada durmuşam ki, görüm tramvayın necə gedir.

Tramvay çox sürətlə irəli şütüyürdü.

Sürücü qanrılıb, qocaya bir də baxanda onun gözlərini yaşlı gördü. Ancaq başa düşmədi ki, bu nə göz yaşlarıdır... *(Q.İlkindən)*

Çil toyuğun cücələri

Nərdivan tapıb gətirdilər. Mən dama qalxdım. İndi cücələrin səsinə lap yaxından eşidirdim. Damın o başında iri bir yeşik vardı. Bu yeşiyin içərisində həmişə sarı gil olardı. Mən yeşiyə yaxınlaşanda Çilin qaqqıltısını eşidirdim. Yeşiyin aralı qalmış qapağını qaldırdım. Nə görsəm yaxşıdır? Çil qanadlarını açıb oturmuşdu. Onun qanadları arasında isə qırmızı dimdiklər görünürdü. Çili qaldırdım. On beş dənə cücə: kəhrəbə rəngli, sarıdimdik cücələr!

Cücələri səbətə yığıb, aşağı endirdim. Nənəm onlar üçün hində rahat yer düzəltdi. Çil də dövrəmizdə hərlənirdi. *(Q.İlkindən)*

Cik-cirik... Cik-cirik...

Oğlan bütün gecəni sığırçının gözü barədə fikirləşdi. Eləcə də yuxuya getdi. Yuxuda da sığırçını gördü. Gördü ki, həkim olub sığırçın üçün göz düzəldib. Bundan sevinib anasını çağırdı. Öz səsinə yuxudan ayıldı. İstədi ki, yuxuda gördüyünü anasına danışsın, ancaq nə qədər fikirləşdisə, yuxusu yadına düşmədi. Axı uşaqlar yuxuda gördüklərini tez unudurlar.

Sığırçın isə qəfəsdə atılıb düşürdü:

– Cik - cirik... Cik - cirik... *(Q.İlkindən)*

Ana qaranquş

Bahar çoxdan girmişdi. Bağçalardan, bağlardan, başı qarlı dağlardan bahar ətri gəlirdi.

Bizim eyvan bu dağlara baxırdı. Burdan hər yer çox gözəl görünürdü. Bəlkə də, elə buna görə qaranquş yuvasını burada tikmişdi. Qaranquş bütün günü çəmənlərdə, bağlarda gəzirdi. Yalnız gün

dağların dalına çəkildiyi zaman yuvasına qayıdırdı. O, xeyli cükküldəyir, sonra susur, yuxulayırdı.

Səhər onun yuvadan nə vaxt uçub getdiyini heç kəs görə bilmirdi. Babam deyirdi ki, quşlar insanlardan tez oyanır. Çünki günəşin ilk telləri onların gözüne düşür. Bizim qaranquş da hamıdan qabaq oyanıb bağlara uçurdu. *(X.Hasilovadan)*

Bala qaranquş

Bir gün səhər qaranquş yenə uçub getmişdi. Ancaq birdən yuvadan zəif cükkültü səsi gəlirdi. Babam dedi ki, yəqin, qaranquşun balası çıxıb.

Bir neçə gün də ötüb keçdi. Ana qaranquş dimdiyində yem gətirmişdi. Biz bala qaranquşun sarı dimdiyini, hələ tüklənməmiş xırdaca qanadlarını gördük. O ancaq anası gələndən-gələne cükküldəyirdi. Sonra onun bir neçə dəfə atılıb yuvanın üstünə çıxdığını gördük. Onun qanadları yavaş-yavaş möhkəmlənməyə başlayırdı. İndi o, günün çox vaxtını yuvanın üstündə keçirirdi. Hətta bir dəfə yuvanın üstündə oynarkən yerə düşmüşdü. O hələ uça bilmirdi. *(X.Hasilovadan)*

Xuraman və yoldaşları

Axşam yeməyindən bir az keçmiş otağın qapısı aralandı. Oradan bir neçə uşağın başı göründü. Xuraman yoldaşlarını mənimlə tanış etməyə gətirmişdi. Ancaq uşaqlar içəri girməyə utanırdılar. Mən onları çağırdım. Hamıdan əvvəl iri alagözlü Taras, onun dalınca sarışın Nataşa içəri girdi. Qıyıqgözlü, xırdahörüklü bir qız isə qapının ağzında durmuşdu. Bu, qazax qızı Gülümcan idi. Onlar divanda oturdular. Öz aralarında nə isə pıçıldaşırdılar. Sonra Xuraman çəkinə-çəkinə uşaqların nəğil istədiklərini bildirdi.

Mən onlara bir neçə nəğil danışdım. Bu nəğillər onların öz ata-anaları, xam torpaqlar haqqında idi. *(X.Hasilovadan)*

Qaraca qız və Ağca xanım

Qaraca qız qavalını götürdü. Qızlar gəzməyə və oynamağa getdilər. Ağca xanım və Qaraca qız əl-ələ verib bağda qaçmağa və oynamağa başladılar. Ağca xanım başına gələni Qaraca qıza nəğil etdi. O da Baba otağından necə çıxdığını ona söylədi. Qızlar tez-tez Baba otağında görüş üçün bir-birinə söz verdilər. Qaraca qız Ağca xanıma qaval çalıb mahnı oxumağı və oynamağı öyrədirdi. Axırda onlar göy otun üstündə oturub söhbət etməyə başladılar. Ağca xanım bu halından çox şad idi. Ancaq anasının tezliklə qayıtması yadına düşdükcə ürəyi sıxılırdı. *(S.S.Axundovdan)*

Qara köpək və Qaraca qız

Piri kişi Qara köpəyi heç vaxt zəncirləməirdi. Gecə və gündüz Qara köpək asudə idi. Bununla belə Qara köpək bağdan kənara çıxmazdı. Ancaq bəzi vaxt Hüseynqulu ağa ova getdikdə o da həvəslənib ov tulalarına qoşulardı.

Piri kişi komadan çıxdıqda qapını açıq qoymuşdu. Bu halda Qara köpək içəri girib evdə bir adamı yatmış gördü. Qulaqlarını şəkləyib ona tərəf yönəldi. Sonra Qaraca qızı tanıyıb quyruğunu buladı və irəli gəlib yanında uzandı. Əllərini yalamağa başladı. Bu vaxt Qaraca qız gözlərini açdı. Yuxulu olduğu üçün Qara köpəyi tanımayıb qışqırdı. Onun səsinə Piri kişi cəld içəri girdi.

(S.S.Axundovdan)

SİNİFDƏNXARİC OXU ÜÇÜN

LEYLƏK YUVASI

Günəş pəncərədən içəri boylandı Nurlan hələ də şirin yuxuda idi. O bir az da aşağı əyildi və Nurlanın tərlənmiş alnını, pörtmüş yanaqlarını mehribanlıqla oxşadı. Nurlan gözlərini açdı və tez yerindən qalxıb, pəncərəyə yaxınlaşdı. Atasının işlədiyi kranın kabinəsini boş görüb, anasını səslədi:

– Ana, atam kranda yoxdur.

Anası dedi:

– Kran daha onlara lazım deyil. Görmürsən, evi tikib qurtarıblar.

Bir də təzə ev tikməyə başlayanda lazım olacaq. Təzə evi bax o iki hündür ağacın yerində tikəcəklər.

Nurlan təəccüblə soruşdu:

– Bəs ağacın başındakı leyləklər? Onlar necə olacaq?

– Yəqin, o vaxtadək uçub gedərlər.

– Bəlkə, getmədilər?

Anası vacib işi olduğu üçün ona cavab verməyə vaxt tapmadı. Tez mətbəxə keçdi.

Bir azdan nənəsi bazardan qayıtdı. İçəri girən kimi Nurlan ona gileyləndi:

– Nənə, bilirsən leyləklərin yuvasını uçuracaqlar. Yerində təzə ev tikirlər. – Bəs nə eləsinlər? Onlara görə adamlar evsiz qalsınlar? Quşlara nə var ki başqasını tikərlər.

Nənənin sözləri Nurlanın xoşuna gəlmədi. Atasına da acığı tutdu: “ Başqa yer yoxdur ki, evi gərək elə orada tiksinlər...”

O bütün günü pəncərənin qabağından çəkilmədi.

Ata və ana leylək tez-tez uçub gedir və bir azdan dimdiklərində yem qayıdırdılar. Onlar yuvanın qırağında oturan kimi üç dənə qırmızı dimdik onlara tərəf uzanır və ağızlarını açırdılar. Balalarını yedirdikdən sonra leyləklər yenə uçub gedirdilər. Nurlan fikirləşirdi ki, bəs yuvaları uçulandan sonra onlar balalarını harada yemləyəcəklər?

Axşam işdən qayıdan atası oğlunu çox qüssəli gördü.

– Oğul, nə olub, niyə belə qasqabaqlısan?

Nurlanın əvəzinə anası cavab verdi:

– Hirsələnib ki, leyləklərin yuvasını uçuracaqsınız.

Ata bərkdən güldü:

– Elə buna görə mısmırığını sallamısan? Eh səni...

Atasının sözlərindən o daha da tutuldu.

İndi evdəkilərdən elə küsmüşdü ki, yatağına uzananadək heç kəslə dinib- danışmadı.

Ertəsi gün atası həmişəki kimi yenə yemək fasiləsində evə gəlmişdi. Gedəndə oğluna dedi:

– Geyin, sən də gedək. Gör sənə nə göstərəcəyəm.

Nurlanın dünəndən hirsli soyumamışdı. Buna görə də getmək istəmədi.

Sonra fikirləşdi ki, atası, yəqin ki, onu özü ilə krana qaldıracaq. Bu həvəslə tez geyinib, atası ilə getdi.

İş yerinə çatanda iki nəfər gənc fəhlə əllərində mişar atanı gözləyirdilər.

– Hə, hazırsınız? – atası soruşdu.

– Biz çoxdan hazırıq, səni gözləyirik.

– Bu saat, – deyib, atası Nurlanı kölgə bir yerə apardı. – Sən burada otur, tamaşa elə.

Sonra o öz kranına qalxdı. Bir azdan kranın çalovunu lap aşağı endirdi. Əllərində mişar olan fəhlələr çalova oturdular və atası onları yuxarı qaldırdı. Aşağıdakı fəhlələr də işlərini buraxıb, onlara tamaşa edirdilər. Eynəkli bir adam aşağıdan yuxarı onlara çığırdı:

– Əldən cəld olun ha. Qayıdan vaxtlarıdır.

Nurlan onun dediklərindən heç bir şey başa düşmədi. Çalov kranın lap yuxarisına çatdıqda atası kranın milini leyləklərin yuvasına tərəf döndərdi. Bu zaman baş verən hadisə Nurlanı sarsıtdı. Əllərində mişar olan fəhlələr yuvanın yerləşdiyi budaqları altdan mişarlamaya başladılar. “Atamın dediyi maraqlı şey budur? Bundan ötrü məni buraya gətirib?” – fikirləşdi və hirsindən onu ağlamaq tutdu. Ancaq yan-yörəsindəki fəhlələrdən utanıb özünü zorla saxladı. Bu müddətdə isə fəhlələr budaqları mişarlayıb, qurtarmışdılar. İndi onlar yuvanı başları üstündə iri papaq kimi tutub saxlayırdılar. Atası kranın milini

başqa istiqamətə yönəltdi. Mil havada dövrə vurub, yaxındakı parkın hündür ağaclarına yaxınlaşdı. Yuvanı başları üstə tutan fəhlələr onu ağaclardan birinin başına qoydular və sonra yuva ilə birlikdə kəsilmiş qısa budaqları məftillə ağacın budaqlarında möhkəmlətməyə başladılar. Yenə eynəkli adam aşağıdan onlara tərəf çığırdı:

– Bir az tələsin. İndilərdə qayıdacaqlar.

Eynəkli adamın sözlərini Nurlan başa düşdü. Ata və ana leylək yuvadan uçub getmişdilər. O istəyirdi ki, leyləklər qayıdanadək yuvanı möhkəmləndirib qurtarsınlar.

Bir-iki dəqiqədən sonra atası yenə kranın uzun milini təzə binalara tərəf döndərdi və əllərində mişar olan fəhlələri aşağı endirdi. Eynəkli adam onlardan soruşdu:

– Möhkəm bağladınız?

– Əlbəttə. İstəyir xəzri yox, lap tufan qopsun, ona heç nə eləyə bilməz.

Atası da bir azdan krandan aşağı endi. Nurlana yaxınlaşıb dedi:

Hə, necədir, bizdən razı qaldın? Onları da təzə mənzilə köçürdük. İndi gedək evə. Pəncərədən bax gör, leyləklər təzə mənzili necə axtarır tapırlar.

Evə qayıtdılar. Nurlan pəncərənin qabağında durub gözlədi. Bir azdan leyləklər uçub gəldilər. Yuvalarını yerində görmədikdə üst budaqları kəsilmiş ağacların üstündə həyəcanla dövrə vurmağa başladılar.

Aşağıdakı fəhlələr də işlərini buraxıb, onlara tamaşa edirdilər.

Nurlan quşlardan ötrü narahat oldu. Atasına dedi:

– Təzə yuvanı tapa bilmirlər.

– Taparlar.

Bir azdan hər iki leylək parka tərəf uçdu. Onlar yuvanı görmüşdülər. Ancaq yuvaya birdən-birə enmədilər. Övvəlcə onun ətrafında bir neçə dəfə dövrə vurdular. Elə bil nədənsə çəkinirdilər. Axırda ata leylək, onun dalınca da ana leylək yuvaya qondular. Yenə qırmızı dimdiklər uzandı, ağızlar açıldı. Bala-larını yedirəndən sonra leyləklər təzə yuvanı sahmana salmaqla məşğul oldular.

Nurlan nənəsini səslədi:

– Nənə, nənə, gəl bax, leyləklər təzə mənzilə köçüblər.

Nənə isə mətbəxdə ləngiyirdi. O özünü çatdırınca leyləklər yuvanı səliqəyə salıb qurtarmışdılar. İndi bir ayaqları üstə durub, elə bil, fikrə getmişdilər.

Qılman İlkin

İLK MƏKTUB

Solmazın yaşadığı həyatə poçtalyon tez-tez gəlirdi. O, yuxarı mərtəbələrə qalxır, qapıları döyür, uzaq ellərdən gələn məktubları sahiblərinə çatdırırdı. Solmaz istəyirdi ki, onun da adına məktub göndərsinlər. Ancaq heç kəs ona məktub yazmırdı.

Bir gün yenə poçtalyon həyatə gəldi. Uşaqlar həyatdə top-top oynayır-dılar. Poçtalyon əlindəki məktubun üstünə baxıb həyatə göz gəzdirdi. Solmaz yoldaşlarından ayrılıb poçtalyona yaxınlaşdı:

– Əmi, siz kimi axtarırsınız?

– Məsmə Rəsulovagilin mənzilini tanıyırsanmı?

– Bəli, əmi, tanıyıram. Siz onlara məktub gətirmisiniz?

– Bəli, onlara məktub var.

Solmaz poçtalyonla üçüncü mərtəbəyə qalxdı. Solmaz qapını tıqqılatdı. Otaqdan Məsmə xalanın səsi gəlirdi:

– Kimdir?

– Mənəm, Solmazam. Poçtalyon məktub gətirib.

– İçəri keçin.

Solmazla poçtalyon otağa girdilər. Məsmə xala çarpayıda uzanmışdı. Solmaz soruşdu:

– Məsmə xala, sizə nə olub? Xəstələnmişiniz?

– Bəli, qızım, bərk soyuqlamışam. İki gündür, iş də getmirəm.

Poçtalyon məktubu verib getdi. Ancaq Solmaz Məsmə xalanın yanında qaldı. Məsmə xala yatağında dikəlib məktubu oxumaq istədi. Solmaz tez balışı düzəldib, onun kürəyinə söykədi.

Məsmə xala eynəyini taxıb məktubu oxumağa başladı. Solmaz çarpayının qabağındakı balaca stolun

üstündə çirkli qabları gördü. O, tez qabları götürüb mətbəxə apardı. Yuyub şkafa qoydu. Stolun üstündəki süfrəni düzəldəndə orada bir resept gördü. Bir saat qabaq yaxşı tanıdığı həkimin həyətə nə üçün gəldiyini o, indi başa düşdü. Solmaz resepti götürüb dedi:

– Məsmə xala, gedib aptekdən dərman alımmı?

Məsmə xala əvvəl razı olmadı. O, balaca Solmaza əziyyət vermək istəmirdi. Qızın təkid etdiyini gördükdə dedi:

– Yaxşı, ancaq əvvəlcə anana de, sonra get. Yolda ehtiyatlı ol.

İki saatdan sonra Solmaz Məsmə xalanın dərmanlarını alıb gətirdi.

Məsmə xala onun kiçik, yaraşıqlı alnından öpdü.

Bir həftədən artıq idi ki, uşaqlar Solmazı az-az görürdülər. Qız qatıq, dərman və başqa şeylər almağa gedəndə uşaqlar ondan soruşurdular:

– Solmaz, hara gedirsən ? Gəl oynayaq.

Solmaz deyirdi:

– Mənim işim var. Oynamağa vaxtım yoxdur.

Məsmə xala artıq sağalmışdı. Bu gün birinci gün idi ki, işə çıxırdı. Solmaz həyətdə uşaqlarla oynayırdı.

Uşaqların səs-küyü həyəti bürümüşdü. Çantası qəzet və jurnallarla dolu olan poçtalyon yenə də həyətdə girdi. Uşaqlar poçtalyondan soruşdular:

– Əmi, bizə də məktub varmı?

– Solmaz sakitcə durub baxırdı. Poçtalyon çantasından çıxardığı məktubun üstünü oxudu:

– Bu həyətdə Solmaz Cəlilova kimdir?

Uşaqlar təəccüblə dönüb Solmaza baxdılar.

Qızlardan biri çəkinə-çəkinə dedi:

– Hə, var.

Uşaqlar aralandılar. Solmaz ortada tək qaldı.

Poçtalyon eynəyinin altından diqqətlə Solmaza baxdı və birdən gülümsədi.

– Hə, belə de.

Uşaqlar bərkdən gülüşdülər. Bundan Solmaz daha da pərt oldu. Poçtalyon məktubu ona verdi.

Solmaz məktubu aldı. O, məktubu evdə oxumaq istəyirdi. Ancaq uşaqların istəyini nəzərə alıb məktubu ucadan oxumağa başladı. Məktubu Məsmə xalanın qızı Gülnaz müəllim göndərmişdi. Xəstə anasına qulluq etdiyi üçün ona minnətdarlıq edirdi.

Uşaqlar Solmazı dövrəyə aldılar.

Solmaz sevinirdi. Axı bu, onun adına gəlmiş ilk məktub idi.

Xalidə Hasilova

300 İLLİK ÖMRÜN SON GÜNÜ

Bir şəkili bazarda qəfəs quşları satırdı. Ətrafına çoxlu adam toplaşmışdı. Baxan çox idi, alan yox. Yaşlı bir kişi quşsatana deyir:

– Qarğa satsan alaram.

– A dayı, sənə quzu kəsim, qarğanı neynirsən, almağa quş seçə bilmirsən? – deyə quşsatan təəccübünü bildirir.

– Eşitmişəm ki, qarğa 300 il yaşayır. Yoxlamaq istəyirəm, görüm, düzdü, ya yox?

Azcana gözlə, ha bu saat sənə qarğa gətirdərəm, – deyib quş satan yanındakı uşağa işarə edib, hara işə göndərir. Beşon dəqiqə keçməmiş uşaq əlində bir qarğa geri dönür. Quşsatan sövdələşib qarğanı 10 manata satır.

Səhəri gün müştəri həmin yerə gəlib quşsatana deyir:

– Qarğa öldü. Axı o, 300 il yaşamalıydı! Pulumu qaytar!

Quşsatan oğlan təəssüflə:

– Mənim yadımdan çıxmışdı sənə deyim ki, dünən həmin qarğanın 300 yaşı tamam olub, – deyir.

Şəki lətifəsi

AZƏRBAYCAN

Sıra dağlar, gen dərələr,
Ürək açan mənzərələr...
Ceyran qaçar, cüyür mələr,
Nə çoxdur oylağın sənin!
Aranın, yaylağın sənin.

Bu yerlərdə limon sarı.
Əyir, salır budaqları;
Dağlarının dümağ qarı
Yaranmışdır qarlı qışdan,
Bir səngərdir yaranışdan.

Könlüm keçir Qarabağdan,
Gah bu dağdan, gah o dağdan;
Axşam üstü qoy uzaqdan
Havalansın xanın səsi,
Qarabağın şikəstəsi.

Keç bu dağdan, bu arandan,
Astaradan, Lənkərandan.
Afrikadan, Hindistandan
Qonaq gəlir bizə quşlar,
Zülm əlindən qurtulmuşlar...

Min Qazaxda köhlən ata,
Yalmanına yata-yata,
At qan-tərə bata-bata,
Göy yaylaqlar belinə qalx,
Kəpəz dağdan Göygölə bax!..

Bir dön bizim Bakıya bax,
Sahilləri çıraq-çıraq,
Buruqları hayqıraraq
Nərə salır boz çöllərə,
İşıqlanır hər dağ, dərə.

Səməd Vurğun

ŞƏHİDLƏR

Qatil gülləsinə qurban gedirkən,
Gözünü sabaha dikdi şəhidlər.
Üçrəngli bayrağı öz qanlarıyla
Vətən torpağına çəkdi şəhidlər.

O şənbə gecəsi, o qətl günü,—
Mümkünə döndərdik çox namümkünü.
Xalqın qəlbindəki qorxu mülkünü,
O gecə dağıdıb sökdü şəhidlər.

Tarixi yaşadıb diləyimizdə,
Bir yumruğa döndük o gecə biz də.
Yıxıb köləliyi ürəyimizdə
Cəsarət mülkünü tikdi şəhidlər.

Dözdü hər zillətə, dözdü hər şeyə,
“Dünyada mənim də haqqım var”, – deyə.
Kütləni xalq edən müqaviləyə
Qanıyla qolunu çəkdi şəhidlər.

İnsan insan olur öz hünəriylə,
Millət millət olur xeyri, şəriylə.
Torpağın bağrına cəsədləriylə,
Azadlıq tumunu əkdə şəhidlər.

B. Vahabzadə

MƏNİM ANAM

Savadsızdır,
Adını da yaza bilmir
Mənim anam...
Ancaq mənə,
Say öyrədib,
Ay öyrədib,
İl öyrədib;
Ən vacibi:
Dil öyrədib
Mənim anam...

Bu dil ilə tanımışam
Həm sevinci, həm də qəmi...
Bu dil ilə yaratmışam
Hər şeirimi,
Hər nəğməmi.
Yox, mən heçəm,
Mən yalanam,
Kitab-kitab sözlərimin
Müəllifi – mənim anam!..

B. Vahabzadə

QIZIM, LAYLAY

Dağın dumanı gəlsin,
Çayın ümmanı gəlsin.
Gül qızımın yuxusu,
Bəs hanı, hanı, gəlsin!
Laylay, qızım, a laylay,
Körpə quzum, a laylay.

Qapımızdan çay axır,
Salıb bir haray axır.
Sanki enib sulara
Təzə çıxmış ay axır.
Laylay, qızım, a laylay,
Körpə quzum, a laylay.

Nəbi Xəzri

YAZ GƏLİB

Yaz gəlib, el bəzənib,
Çöllərimiz sevinir.
Sınələrə taxılan
Güllərimiz sevinir.

Hər qəlbə nur süzülüb,
Dağlar məğrur yüksəlib,
Durnalar uçub gəlib,
Göllərimiz sevinir.

Ağ günlərə yar olan,
Dünyalara car olan,
Hər günü bahar olan
İllərimiz sevinir.

Sən də durma, ey ürək,
Söz qoşub, nəğmə deyək.
Biz necə sevinməyə, k
Ellərimiz sevinir.

Nəbi Xəzri

KƏPƏNƏK

Qaçma, dayan, kəpənək,
Bax gülə, bax çiçəyə,
...Uçdu əlvan kəpənək,
Qondu bir ağ çiçəyə.

Tutacaqdım onu mən,
Birdən kəpənək uçdu.
Elə bil ki, əlimdən
Əlvan bir çiçək uçdu.

Nəbi Xəzri

RƏSSAM GÜNƏŞ

Rəssam günəş ertə durdu,
Təbiətə min rəng vurdu.
Fırçasını çəkdi dağa,
Göy dənizə, yaşıl bağa;
Gah soluna, gah sağına,
Uşaqların yanağına.
Günəş gözəl bir rəssamdır,
Hər tərəfə rəngi çatdı.
Elə ki gördü axşamdır,
Dağ dalına enib yatdı.

X.Əlibəyli

MİXƏK

Xəzan yoxdu mənimçün
Yamyayılam qış, bahar.
Al qırmızı gülümün
Xoşagələn ətri var.

Elə bil ki alışı
Qırmızı ləçəklərim
Tünd qonur rəngdə olur
Quruyan çiçəklərim.

Rafiq Yusifoğlu

YOD

Barmağımı kəsəndə
Anam sürtdü bir dərman.
Bilmədim ki, neyləyim
Yaramın ağrısından.

Adını da soruşdum,
Anam dedi ki, yoddu.
Barmağımı yandırdı,
Bu ki, yod deyil, oddu?

Rafiq Yusifoğlu

YARAŞARMI?

Atdığın tullantılar
Yığılsa qalaq-qalaq,
Gərək ömrümüz boyu
Zibil içində qalaq.

Bu gözəl dünyamızdan
Sən gözəllik umsana?!
Təbiəti korlamaq
Yaraşarmı insana?

Bəs sənə söyləməyib,
Müəllim, atan, anan
Elə özü zibildi
Zibili yerə atan.

Gəlin verək əl-ələ,
Dünya tərtəmiz olsun.
Qəlbimizdə məhəbbət
Kükrəyən dəniz olsun.

Rafiq Yusifoğlu

QANADLI MEYVƏLƏR

Gözəl bir bağ salmışıq,
Hər cürə meyvəsi var.
Armud, alma, albalı,
Ərik, zoğal, heyva, nar...

Ən çox xoşuma gələn
Quşların şən səsidir.
Onlar bizim bağçanın
Qanadlı meyvəsidir.

Rafiq Yusifoğlu

QARPIZ TUMLARI

Qarpız kəsdik şipşirin,
Qıpqırmızı, bal kimi.
Tumları görünürdü
Qara-qara xal kimi.
Belə dedi onlara
Baxıb balaca Bahar:
– Gör bunun köynəyinin
Nə qədər düyməsi var?..

Rafiq Yusifoğlu

MƏN YUXUDAN DURANDA

Axşam yetişən kimi
Ay yerə şölə salır.
Gecələr səhərəcən
Ulduzlar oyaq qalır.

Dağların arxasından
Gün çıxanda, ay batır.
Mən yuxudan duranda,
Ulduzlar gedib yatır.

Rafiq Yusifoğlu

MEŞƏNİN QORXUSU

– Qucağında şir, pələng,
Ayı gəzir həmişə.
Bu vəhşi heyvanlardan
Qorxmursanmı, ay meşə?

– Qoynuna sığındanan
Meşənin nə qorxusu?
Sən də qonaq gəl mənə,
Dinlə, quşlar oxusun.

Sinəmdəki güllərin
Əyil öp yanağından.
– Yəni heç qorxun yoxdu?
– Var.
– Nədəndi?
– Yangından.

Əlini cibindən çək,
Yoxsa səndən küsərəm.
Kibrit çöpü görəndə
Əsim-əsim əsirəm.

Rafiq Yusifoğlu

BU CİNASLI ŞEİRLƏR, GÖR SƏNƏ NƏ DEYİRLƏR:

Sənə versələr sual,
Dinmə, ağzına su al!

Elə iş gör, ay Elşad,
Sevinsin, olsun el şad.

Söz deməmiş qız durdu,
Soyuq çayı qızdırdı.

Belə deyir Quşüzümü:
Dimdikləyir quş üzümü.

Sözü deyəndə açıq
Niyə edirsən acıq?

Yemək hələ bişməyib,
Axı hamımız acıq!

Mənə deyirlər
Ayıdöşəyi,

Neyləyir axı
Ayı döşəyi?

Rafiq Yusifoglu

BAHAR NƏĞMƏSİ

Aşib qarlı dağları,
Gəlir bəzəkli bahar.
Sənəsi qızılgüllü,
Qoynu çiçəkli bahar.

Quşlar verir xəbəri,
Gəzir kəndi, şəhəri.
Döyür pəncərələri,
Sərin küləkli bahar.

Ot qalxıb dizə çıxır,
Hər nə var üzə çıxır.
Maşınla düzə çıxır,
Dəmir biləkli bahar.

Cana gəlir çöl-bayır,
Çəmənlər ətir yayır.
Aləmə nur paylayır,
Günəş ürəkli bahar.

Hüseyn Arif

AZƏRBAYCAN

Dosta möhkəm sədaqətli,
Qoynu bahar tərəvətli,
Beynəlmiləl təbiətli,
Bir diyardır Azərbaycan.

Öz odundan alovlanan,
Gələcəyə qanad çalan,
Milyon qışı yola salan
İlk bahardır Azərbaycan.

Bir nəğmədi, bir şeirdi,
Dinəndə Vurğun deyirdi,
Füzulidi, Üzeyirdi,
Şəhriyardı Azərbaycan.

Qəlbi dağlar baş-başadır.
O, Şekidir, bu, Şuşadır,
Doğrudan da, tamaşadır
Başdan-başa Azərbaycan.

Baxdım ana torpağıma,
Aranıma, yaylağıma,
Min səs gəldi qulağıma
– Yaşa,
Yaşa, Azərbaycan!

Hüseyn Arif

KİTAB

Kitab ki, var, həmdəmidir,
Bu dünyada hər bir kəsin.
Elə insan varmı görən
Çevirdiyi vərəqlərdən
Qəlbi əsib, titrəməsin?!..

O öz şirin söhbətindən
Nə usanar, nə yorular,
Nə vaxt onu danışdırsan
Sənə bir dost, həmdəm olar.
O nə küsər, nə inciyər,
“Daim sənə dostam” – deyər.

Kitab sirdaş, yaxın yoldaş,
Sinəsində min aləm var.
O səni bir insan kimi
Gah güldürər, gah ağladar.

Dili yoxdur, o danışır,
Hər bir şeydən xəbər verir.
Ata kimi sənə bəzən
Kitab doğru yol göstərir.

Yalan deməz, verdiyi
Hər xəbəri o düz verir.
Gözü yoxdur, bu dünyanı
Görmək üçün o, göz verir.

Bir kitabı sən ilk dəfə
Oxuyanda min ilhamla;
Elə bil ki, dost olursan
Görmədiyin bir adamlar.

Sevə-sevə o kitabı
Oxuyanda sən təzədən,
Sanki köhnə dostun ilə
Görüşürsən bir daha sən.

Qurtaranda bir kitabı
Elə bil ki, sən bu zaman
Ən mehriban bir dostundan
Həmişəlik ayrılırsan.

Dili yoxdur, o danışır,
Hər bir şeydən xəbər verir.
Yaxşı kitab ata kimi
Sənə doğru yol göstərir.

B. Vahabzadə

LAYLA, XOCALIM, LAYLA

Düz basdılar yarama,
Layla, Xocalım, layla.
Düşdün gülləbarana,
Layla, Xocalım, layla.

Namərdi kim çağırırdı?
Göydən ölüm yağırıdı.
Dilnən demək ağırıdı,
Layla, Xocalım, layla.

Daş üstə daşmı qaldı,
Salamat başmı qaldı,
Gözümdə yaşmı qaldı,
Layla, Xocalım, layla.

Yara sarıyan hanı?
Haqdan yarıyan hanı?
Yurdu qoruyan hanı?
Layla, Xocalım, layla.

Dünya darmı görəsən?
Qulaq karmı görəsən?
Allah varmı görəsən?
Layla, Xocalım, layla.

Zəlimxan Yaqub

QIYMƏTLƏNDİRMƏ CƏDVƏLLƏRİ

Cədvəl 1. Qrupları qiymətləndirmək üçün meyarlar:

Müəllim şagirdlə birlikdə qiymətləndirməni həyata keçirir.

Qrupların Nəsi	Əməkdaşlıq	Dinləmə	İntizam	Əlavələr	Ümumi nəticə
1.					
2.					
3.					
4.					

Dərsin əvvəlindən sonunadək qrupun işindən asılı olaraq hər meyarın altında “+” və ya “-” yazılır. Sonuncu sütunda “+” və ya “-”lar hesablanır.

Cədvəl 2. Müəllim meyarlar üzrə qrupların fəaliyyətini qiymətləndirir.

Meyarlar / Qruplar	Müzakirədə iştirak edir	Tapşırıqları yerinə yetirir	Öz fikirlərini aydın ifadə edir	Yoldaşlarını dinləyir və suallar verir	Nəticə
1.					
2.					
3.					
4.					

Dərsin əvvəlindən sonunadək müəllim təyin edilmiş ballar üzrə qrupun fəaliyyətini qiymətləndirir.

Cədvəl 3. Şagirdin özünüqiymətləndirməsi

Sıra №-si	Adı, soyadı, atasının adı	Meyarlar			Nəticə
		Müzakirədə iştirakı	Bir-birini dinləməsi	Mühüm fikirlərin irəli sürülməsi	
1.	Şagirdin öz adı				
2.	Yoldaşının adı				
3.	Yoldaşının adı				
4.	Yoldaşının adı				

Cədvəldə hər şagird həm özünə, həm də yoldaşına 1-10 bala qədər qiymət yazır.

Cədvəl 4. Şagirdin özünüqiymətləndirmə cədvəlləri:

Meyarlar / Şagird	Təqdim edir	Cümlə qurur	Fərqləndirir	Nəticə çıxarır
1.				
2.				
3.				
4.				

Cədvəl 5. Qrupların qiymətləndirilməsi

Meyarlar / Qruplar	I qrup	II qrup	III qrup	IV qrup
Fəal iştirak edir				
Tapşırıqları yerinə yetirir				
Öz fikirlərini ifadə edir				
Yoldaşlarını dinləyir və suallar verir				
Ümumi nəticə				

Müəllim təyin edilmiş ballar üzrə şagirdlərin fəaliyyətini qiymətləndirir.

Cədvəl 6. Müəllim qrupların fəaliyyətini onların dərstdə iştirak etmə səviyyəsinə görə qiymətləndirir

Meyarlar	Fikrini sərbəst ifadə edir				Nəticə çıxarır				Mühakimə yürüdür				Əməkdaşlıq edir			
Səviyyə / Qrup №-si	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
1.																
2.																
3.																
4.																

Müəllim qiymətləndirməni 1-10 bal əsasında aparır.

Cədvəl 7.

Gözlənilən nailiyyətlər	Bəli	Qismən	Xeyr
Çətinlik çəkmədən səlis və aydın oxuyuram			
Oxuduğum mətni başa düşürəm			
Yazanda və danışanda öyrəndiyim qaydalara riayət edirəm			
Dinlədiyimə öz münasibətimi bildirirəm			

Cədvəl 8.

Meyarlar / Şagird	Təsvir edir	Müqayisə edir	Nəticə çıxarır
1.			
2.			
3.			
4.			

Cədvəl 9.

Ballar	5	4	3	2
Meyarlar				
1. Tapşırığı başa düşdüm				
2. Yoldaşlarımla əməkdaşlıq etdim				
3. İşin müəyyən hissəsini yerinə yetirdim				
4. Fəallıq göstərdim				
5. Fikirlərimi qrupla bölüşdüm				

Yeni mətn keçiləndə müəllim bütün sinfin oxu texnikasını bu üsulla yoxlayıb qiymətləndirə bilər:

1. Müəllim öz dərsliyindəki həmin mətnə hər bir sözün üzərində karandaşla onun sıra nömrəsini yazır.

2. Şagirdlərdən əllərinə karandaş götürmələrini xahiş edir.

3. Müəllimin **“Başladıq”** komandası ilə şagirdlər səssiz oxuya başlayırlar.

4. İki dəqiqədən sonra müəllim **“Dayan”** komandası verir.

5. Hər bir şagird **“Dayan”** komandasını eşidən andan oxuduğu sözün üstündə karandaşla nöqtə qoyur.

6. Şagirdlər növbə ilə üzərində karandaşla nöqtə qoyduqları sözü tapıb oxunmuş sözlərin sayını müəyyənləşdirir və həmin miqdarı ikiyə bölürlər. Alınan miqdar şagirdlərin bir dəqiqədə oxuduğu sözlərin sayıdır.

Cədvəl 10. Qiymətləndirmə aşağıdakı cədvələ əsasən aparıla bilər:

Şagirdin sıra №-si	Sözün sıra №-si	Sözün miqdarı	Nəticə
1			
2			
3			
4			
5			
6			

Hər yarımilin sonunda müəllim oxu texnikasını yoxlamaq üçün bu cədvəldən istifadə edə bilər.

Cədvəl 11.

№	Şagirdin adı, soyadı	Oxu texnikasının göstəriciləri			Oxunan mətnin başa düşülməsi
		Oxu üsulu	Səhvlərin sayı	Oxu müddəti	
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

İzahat:

Oxu üsulu:

- Hərfləyərək oxuyur – hərf
- Hecalarla qırıq oxuyur – heca/q
- Hecalarla səlis oxuyur – heca/s
- Bütöv sözlərlə oxuyur – söz

Oxu müddəti: mətnin oxunmasına sərf olunan vaxt göstərilir.

BÖLMƏLƏR ÜZRƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ CƏDVƏLİ

Şagirdin adı, soyadı _____

Tarix _____

BURAXILIŞ MƏLUMATI

Gözlənilən nailiyyətlər	Bəli	Qismən	Xeyr
Dinləyib-anlama Sinif daxilində müraciətləri yerinə yetirir.			
Dinlədiyi cümlələri intonasiyaya görə fərqləndirir.			
Dinlədiyi mətni hissələrə ayırır və onları adlandırır.			
Danışma Verilmiş söz, söz birləşməsi və nitq etiketlərini düzgün tələffüz edir.			
Əşya və hadisələrə öz münasibətini bildirir.			
Cümlələri düzgün intonasiya ilə tələffüz edir.			
Müxtəlif şəxslərin dilindən kiçikhəcmli mətnlər qurur.			
Sadə cümlələrdən istifadə etməklə ünsiyyət qurur.			
OXU Kiçikhəcmli mətnləri düzgün və sürətli oxuyur.			
Oxuduğu kiçikhəcmli mətnlərin məzmununu danışır.			
Oxuduğu məlumat xarakterli kiçikhəcmli mətnləri lüğət vasitəsilə ana dilinə və əksinə tərcümə edir.			
Yazı Öyrəndiyi sözləri və cümlələri düzgün yazır.			
Oxunmuş mətnin məzmununu yazır.			
Kiçikhəcmli mətnlər (açıqca, məktub, inşa) yazır.			

BURAXILIŞ MƏLUMATI

AZƏRBAYCAN DİLİ 4

**Ümumtəhsil məktəblərinin 4-cü sinfi üçün
Azərbaycan dili (dövlət dili) fənni üzrə
METODİK VƏSAİT**

Tərtibçi heyət:

Hava Abdullayeva

Müəllif:

Naşir
Redaktor
Bədii redaktor
Texniki redaktor
Rəssam
Korrektor
Dizaynerlər

Xəlil Həsənoğlu
Hafiz Rüstəm
Jalə Kərimli
Ləsfət Talibova
Ülviyyə Həyatova
Billurə Ələkbərova
Tural Səfiyev
Könül Səfərəliyeva

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi (qrif nömrəsi: 2019-015)

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Fiziki və çap vərəqi 14,0. Formatı 57x82 1/8
Səhifə sayı 112. Ofset kağızı. Məktəb qarnituru. Ofset çapı.
Tirajı 878. Pulsuz. Bakı-2019

Çaşıoğlu mətbəəsi

Bakı ş., M. Müşfiq küç., 2A.

Tel. 502-46-91

PULSUZ

